

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Χ. ΣΚΑΛΙΣΙΑΝΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς Διευθύνσεως	Σελ.	209
Συγχρονισμένοι συγγραφείς		
Γεωργ. Ν. Παλζιολόγου, Γεν. Διτοῦ Μαρασλείου Παιδ. Ἀκαδημίας. Ἰωάννης Ἑρρίκος Πεσταλότσης (Γ')	>	211
Ἐπαμ. Μπασουκέα, Διτοῦ Μαρασλείου Παιδ. Ἀκαδημίας. Τὸ πρόγραμμα τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν	>	226
Δημ. Γ. Μωραΐτου Τὸ ἀξίωμα τοῦ Παιδαγωγοῦ	>	231
Χ. Σκαλισιάνου. Ἡ διδασκαλία τῆς Ἀριθμητικῆς εἰς τὴν Γ' τοῦ Δημο- τικοῦ	>	235
Κωνστ. Γ. Μαντᾶ, Δημοδιδασκάλου Ἡ πρώτη ἀνάγνωσις κατὰ τὴν μέθοδον Decroly	>	242
Γεωργίου Κουρμούλη, Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Βιβλιοκρισία εἰς: Γ. Κόλλια: Ἱστορικὴ γεωγραφία τοῦ Ἑλ- ληνικοῦ χώρου, καὶ Π. Σαμάρα: Ἡ ἐκπαίδευσις στὴ Λέσβου	>	247
Εἰδήσεις καὶ πληροφορίες		248

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 2.500

ΕΚΔΟΣΙΣ-ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΙΣ: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ & Α.Ε. — ΑΘΗΝΑΙ

ΣΥΝΤΑΞΙΣ: Ἐπιτροπὴ ἐξ ἐγκρίτων παιδαγωγικῶν καὶ λογοτεχνῶν ἐποπτεύει ἐπὶ τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ.

Τὴν προεδρίαν τῆς ἀνωτέρω Ἐπιτροπῆς εὐηρεστήθη νὰ δεχθῇ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ν. Ἐξαρχόπουλος.

ΟΡΟΙ ΣΥΝΔΡΟΜΩΝ

Αἱ συνδρομαὶ εἶναι προπληρωτέαι καὶ καταβάλλονται μαζί με τὴν δῆλωσιν ἐγγραφῆς. **Δι' ἐμβάσματα** καὶ ἐν γένει διὰ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν διαχείρισιν τοῦ περιοδικοῦ ἀπευθυντέον: Πρὸς τὸν Ἐκδοτικὸν Οἶκον Πέτρου Δημητράκου, ὁδὸς Περσέως 9—Ἀθῆναις.

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

(Σχολικῶν Ἐφορειῶν κ.λπ.)

Ἔτησίᾳ (10 τεύχη) Δοχ. 30.000
Ἐξάμηνος (5 τεύχη) > 15.000

ΔΙΑ ΤΟΥΣ κ.κ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Ἔτησίᾳ (10 τεύχη) Δοχ. 20.000
Ἐξάμηνος (5 τεύχη) > 10.000

ΝΕΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΚΑΘΕ ΝΕΟΣ ΚΑΙ ΚΑΘΕ ΝΕΑ διαφωτίζεται στὰ ζητήματα τῆς κληρονομικότητος, τῆς εὐγονικῆς καὶ τῆς ὑγιεινῆς τοῦ γάμου.

ΚΑΘΕ ΝΕΟΝΥΜΦΟΣ διαφωτίζεται εἰς ὅλα τὰ ζητήματα τῆς Ἐγκυμοσύνης. — Σύλληψις καὶ Ἐγκυμοσύνη, τὰ συμπτώματα, μνηολόγιο τῆς ἐγκύου. Πότε θὰ γεννηθῇ τὸ παιδί, ὕγιεινὴ καὶ Διαιτητικὴ τῆς Ἐγκυμοσύνης, Καλλιπαιδία κ.λπ.

ΚΑΘΕ ΜΗΤΕΡΑ θὰ ἀναθρέψῃ μὲ λιγώτερο κόπο τὸ παιδί τῆς καὶ θὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ σιδερένια ὑγεία μὲ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

τοῦ ἱατροῦ-καθηγητοῦ

ΚΩΣΤΗ ΧΑΡΙΤΑΚΗ

Ὁ ἀπαραίτητος σύντροφος κάθε νεονύμφου καὶ κάθε μητέρας.

Πλήρης βρεφοκομία καὶ παιδοκομία. Ὑγιεινὴ καὶ περιποιήσις τοῦ βρέφους καὶ τοῦ παιδιοῦ μῆνα πρὸς μῆνα. Πρόχειρη Ἱατρικὴ τοῦ σπιτιοῦ. Οἰκογενειακὸ Φαρμακεῖο, νοσηλευτικὴ, πρῶτες βοήθειαι κ.λπ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ 1948

Τόμος πολυτελὲς πλουσιῶς εἰκονογραφημένος μὲ 415 σελίδας.

Τιμᾶται Ἀδετος Δρ. 30.000 Χρυσόδετος 40.000

ALFRED ADLER

ΑΝΘΡΩΠΟΓΝΩΣΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Ἐξεδόθη εἰς Βαν ἔκδοσιν ἡ μετάφρασις τοῦ περιφήμου συγγράμματος τοῦ Adler «ΑΝΘΡΩΠΟΓΝΩΣΙΑ», ἀναθεωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ καὶ κατὰ πολὺ βελτιωθεῖσα. Πολύτιμος σύμβουλος διὰ γονεῖς, διδασκάλους, κ.λπ. καὶ γενικῶς διὰ κάθε ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ λύσῃ ὀρθῶς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς του, χωρὶς συγκρούσεις πρὸς τὸ ἄμεσον περιβάλλον καὶ τὴν κοινωνίαν.

Ἐκδοσις ἐπὶ κοινῷ χάρτῳ Δρ. 20.000. Ἐπὶ ἐκλεκτοῦ 25.000

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΕΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξηγήσῃ εὐκόλως, τί παθόντες τινὲς ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν λογίων καὶ ἐπιστημόνων βιάζονται νὰ γράφουν καὶ νὰ δημοσιεύουν διὰ τοῦ τύπου τοὺς στοχασμοὺς των εἰς γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν αὐτοὶ ἀποκαλοῦν *δημοτικὴν* καὶ ἡ ὁποία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ κρᾶμα ἐξ ἑλληνικῶν καὶ ξένων λέξεων, φράσεων καὶ γραμματικῶν τύπων εἰλημμένων ἐκ τῶν ἑκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος διατηρουμένων εἰσέτι ἐπιχωρίων ἰδιωμάτων, παραμορφουμένων μάλιστα ἐνίοτε αὐθαίρετως ὑπ' αὐτῶν, ἐνῶ, ὅταν αὐτοὶ οὗτοι ἐκφράζουν τοὺς αὐτοὺς στοχασμοὺς προφορικῶς εἰς τὰς κατ' ἴδιαν συνδιαλέξεις των, χρησιμοποιοῦν τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων γλῶσσαν, τὴν ἀπλὴν καθαρεύουσαν. Σκέπτονται δηλαδὴ εἰς τὴν ἀπλὴν καθαρεύουσαν, διότι μόνον εἰς μίαν τοιαύτην, κοινῶς παραδεδεγμένην, ἐξειλιγμένην καὶ πλουσίαν γλῶσσαν ἡμποροῦν νὰ σκέπτονται ἄνθρωποι ἀνωτέρας διανοήσεως, ὡς αὐτοὶ, ἔπειτα δὲ μεταφράζουν ἐν νῷ μετὰ κόπου καὶ γράφουν εἰς τὴν δημοτικὴν τὴν εἰς τὴν καθαρεύουσαν καταστρωθεῖσαν ἐν τῇ συνειδήσει των σκέψιν. Περί τούτου δύναται νὰ πεισθῇ πᾶς τις, ἐὰν κατὰ τύχην συνδιαλεχθῇ μετ' αὐτῶν ἐπὶ τῶν αὐτῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα οὗτοι πραγματεύονται εἰς τὰ δημοσιεύματά των, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πολλάκις ἐπράξαμεν ἡμεῖς. Ὅταν π. χ. οὗτοι κατὰ τὰς συνδιαλέξεις των μετ' ἄλλων διατυπώνουν τὰς σκέψεις των προφορικῶς, λέγουν: ἡ *εὕρεσις* τῆς *εὐρέσεως*, ἡ *τάξις* τῆς *τάξεως*, ἡ *κοινότης* τῆς *κοινότητος*, οἱ *ποιηταί*, *αἰτιώδης*, *ἤρχοντο*, *ἐξεδηλώθη*, *ἀσφαλής*, *σύνγχρονος* καὶ τὰ παρόμοια, ὅταν ὁμως διατυπώνουν τὰς αὐτὰς σκέψεις των γραπτῶς, γράφουν: ἡ *εὕρεση* τῆς *εὐρέσεως*, ἡ *τάξη* τῆς *τάξεως*, ἡ *κοινότης* τῆς *κοινότητος*, οἱ *ποιητές*, *αἰτιώδικος*, *ἔρχονταν* ἢ *ἐρχόντουσαν*, *ἐκδηλώθηκε*, *σίγουρος*, *μοντέρνος*, καὶ τὰ παρόμοια.

Ἄν τώρα τοὺς ἐρωτήσῃ κανεὶς διατί τὸ κάμνουν αὐτό, διατί βιάζονται νὰ γράφουν εἰς τὴν δημοτικὴν, ἀφοῦ τοὺς εἶναι προχειροτέρα καὶ εὐκολωτέρα ἡ καθαρεύουσα, δικαιολογοῦνται ὅτι τὸ κάμνουν διὰ νὰ εἶναι εὐληπτότεροι εἰς τοὺς ἀναγνώστας των. Ἀλλὰ τὰ γραπτὰ ἔργα των λογίων καὶ ἐπιστημόνων ἀπευθύνονται πρὸς μορφωμένους ἀναγνώστας, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν πνευματικὴν των ζωὴν σκέπτονται καὶ ὁμιλοῦν ἀβιάστως, ὅπως καὶ ἐκεῖνοι, εἰς τὴν καθαρεύουσαν καὶ οἱ ὁποῖοι ὡς ἐκ τούτου θὰ δυσκολεύονται μάλλον παρὰ θὰ διευκολύνωνται εἰς τὸ νὰ κατανοοῦν ἔργα γραμμένα εἰς γλῶσσαν μὴ οἰκείαν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν των σκέψιν, οἷα εἶναι ἡ διὰ τὰς κατωτέρας τοῦ βίου ἀνάγκας χρησιμοποιοῦμένη ὑπ' αὐτῶν δημοτικὴ. Ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἀληθές, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός καθ' ὃ, ὅσάκις μορφωμένοι Ἕλληνες ἐπιχειρήσουν ν' ἀναγνώσουν βιβλίον ἢ ἄλλο δημοσίευμα ἀνωτέρου πνευματικοῦ περιεχομένου γραμμένον εἰς τὴν δημοτικὴν, ἢ ἀποστρέφουν ἀπ' αὐτοῦ τὸ πρόσωπον ἐκ πρώτης ὄψεως ἢ, ἂν ἐκ περιεργείας ἢ ἄλλου τινὸς λόγου καταβάλλουν προσπάθειαν ὅπως τὸ κατανοήσουν, ἀναγκάζονται νὰ τὸ μεταφράζουν ἐν νῷ φράσιν πρὸς φράσιν εἰς τὴν οἰκείαν αὐτοῖς καθαρεύουσαν, ἀπαράλλακτα ὅπως, διὰ νὰ κατανοήσῃ κανεὶς κακοτέχνους καὶ ἀνεπιτυχεῖς, ὡς συνήθως, ἑλληνικὰς μεταφράσεις ἔργων ξένων συγγραφέων, ἀναγκάζεται ἐνίοτε νὰ μεταφράζῃ κατ' εἰκασίαν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ πρωτοτύπου μερικὰ κακῶς ἀποδιδόμενα ὑπὸ τῶν μεταφραστῶν

καὶ ἐπομένως ἀκατάληπτα διὰ τὸν ἀναγνώστην χωρία τῶν ἔργων⁽¹⁾.

Ἡμποροῦν ὅμως οἱ γράφοντες ἐπιστημονικὰ ἔργα εἰς τὴν δημοτικὴν νὰ ἰσχυρισθοῦν, καὶ ἰσχυρίζονται ὄντως, ὅτι τὸ κάμνουν καὶ διὰ τὰ ἐκλαϊκεύουσιν τὴν ἐπιστήμην τῶν ἢ τὴν φιλοσοφικὴν τῶν σκέψιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ὡς νὰ λέγουν ὅτι γράφοντες ἀπευθύνονται καὶ πρὸς ἀμορφώτους ἀναγνώστας μὴ κατανοοῦντας εὐχερῶς τὴν καθαρεύουσιν. Ἀλλὰ θὰ εἶναι ὅρα γε εὐληπτότερος εἰς ἀμορφώτους ἀναγνώστας ἕνας συγγραφεὺς ὅταν γράφῃ, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ *ἐξέλιξη* τῆς *ἐξέλιξης*, παρὰ ὅταν γράφῃ ἡ *ἐξέλιξις* τῆς *ἐξέλιξεως*; Καὶ δὲν εἶναι, τούναντίον, ἀσύλληπτος διὰ τοιούτους ἀναγνώστας ἡ ἔννοια *ἐξέλιξις*, καὶ ἐπομένως ἀκατανόητος ἡ ἐκφράζουσα αὐτὴν λέξις ὑπὸ οἵονδήποτε γραμματικὸν τύπον καὶ εἰς οἵανδήποτε γνῶσιν τῶν γλῶσσιν καὶ ἂν προσφέρεται εἰς αὐτούς; Ἀσφαλῶς ὄχι. Διότι ἐκεῖνο κυρίως, ποῦ ἐμποδίζει ἕνα ἀμόρφωτον νὰ παρακολουθήσῃ καὶ νὰ ἐννοήσῃ ἕνα σύγγραμμα ἢ μίαν προφορικὴν ὁμιλίαν ἀνωτέρου πνευματικοῦ περιεχομένου, δὲν εἶναι τὸ γλωσσικὸν ὕλικόν ἢ τὸ τυπικὸν τῆς γλώσσης ποῦ μεταχειρίζεται ὁ συγγραφεὺς ἢ ὁ ρήτωρ, ἀλλὰ ἡ πλοκὴ καὶ τὸ ὕψος τῶν διανοημάτων τῶν, ἐὰν ταῦτα εἶναι ἀνώτερα τῆς ἀντιληπτικῆς δυνάμεως τοῦ ἀναγνώστου ἢ ἀκροατοῦ ἢ ἐὰν ὁ ἀναγνώστης ἢ ὁ ἀκροατὴς δὲν ἔχῃ τὴν ἀπαιτουμένην προπαρασκευήν, ὅπως τὰ παρακολουθήσῃ μετ' ἐνδιαφέροντος καὶ τὰ κατανοήσῃ.

Πῶς τῶρα οἱ λόγιοι οὗτοι κατορθώνουν νὰ πείθουν ἑαυτοὺς ὅτι θὰ καταστήσουν τὰ διανοήματά τῶν μᾶλλον νοητὰ εἰς τοὺς οἰουσιδήποτε ἀναγνώστας τῶν μὲ τὸ ν' ἀντικαθιστοῦν μερικὸς γραμματικὸς τύπος τῆς καθαρευούσης δι' ἀντιστοιχίαν τῆς δημοτικῆς ἢ μὲ τὸ νὰ χρησιμοποιοῦν εἰς τὸν γραπτὸν τῶν λόγον λέξεις καὶ φράσεις ἰδιωματικὰς ἢ ξένας ἀντὶ τῶν γνησίως ἑλληνικῶν τῆς πλουσίας ἐθνικῆς μας γλώσσης, ἐν ᾗ ἀπὸ αἰῶνων ἔχουν γραφῇ καὶ γράφονται πολλὰ μυριάδες ἐπιστημονικῶν καὶ ἄλλων συγγραφῶν καὶ περιοδικῶν καὶ ἡμερησίων ἐφημερίδων, δι' ὧν παρείχετο καὶ παρέχεται πνευματικὴ τροφή εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας, εἶναι ἀνεξήγητον. Ἡ μόνη δυνατὴ ἐξήγησις εἶναι καθ' ἡμᾶς ὅτι καὶ ἡ τάσις αὕτη τοῦ γράφειν εἰς ὅσον τὸ δυνατόν χυδαιότεραν καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσκρούουσιν εἰς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ μας γλῶσσιν εἶναι μία ἐκ τῶν πολλῶν ἐκδηλώσεων τῆς γενικωτέρας χαρακτηριστικῆς τάσεως τῆς ἐποχῆς μας πρὸς πᾶν τὸ χυδαῖον, τὸ ἀγροικόν, τὸ ἀσεμνὸν καὶ τὸ ἄκοσμον, τάσεως ἢ ὁποῖα παρατηρεῖται εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ οἰκογενειακοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἡμῶν βίου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ὅπως κατήντησε νὰ εἶναι τῆς μόδας τὸ νὰ βλασφημοῦν τὰ θεῖα, νὰ βωμολοχοῦν, ν' ἀσχημονοῦν, νὰ οὐζοποτοῦν καὶ νὰ καπνίζουν δημοσίᾳ ἀκόμη καὶ γυναῖκες καὶ κορασίδες καὶ μεράκια, ἔτσι ἔγινε τῆς μόδας ἀκόμη καὶ ἐπιστήμονες καὶ λόγιοι, κατέχοντες καὶ χειριζόμενοι ἀπταίστως καὶ καλλιπῶς εἰς τὸν προφορικὸν τῶν λόγων τὴν πλουσίαν ἐθνικὴν μας γλῶσσιν, τὴν ἀπλὴν καθαρεύουσιν, νὰ γράφουν καὶ νὰ δημοσιεύουν ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ διατριβὰς εἰς γλῶσσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χυδαῖαν, μόνον καὶ μόνον ἀπὸ σνομπισμόν, διὰ νὰ ἐπιδειχθοῦν ὅτι εἶναι συγχρονισμένοι. Αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ συγχρονισμένου φαίνεται ὅτι ἐξήλεσε καὶ ἕνας ἱατρὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ ὁποῖος δημοσιεύσας πρὸ πολλοῦ ἔργον τοῦ γραμμένον εἰς τὴν καθαρεύουσιν τὸ ἐπανεξέδωκε τελευταίως ἐν μεταφράσει εἰς τὴν δημοτικὴν.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

(1) Ὡς παράδειγμα ἀποσφηνίζον ταῦτα ἀναφέρω μετὰ ἀπείρων ἄλλων τὸ ἐξῆς: Εἰς Ἑλληνικὴν μετάφρασιν φιλοσοφικοῦ ἔργου Γάλλου συγγραφέως ἀνέγνωσα κάποτε τὴν φράσιν «Αὐστραλιανὸν ἡμισφαίριον». Ἀπορήσας πρὸς στιγμὴν διὰ τὸ παράδοξον τοῦ πράγματος εἰκάσα ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ εἶχε γράψῃ «hémisphère austral» καὶ ἔτσι τὸ ἀνέγνωσα ὀρθῶς «νότιον ἡμισφαίριον».

ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
Γεν. Διευτ. Μαρμαρείου Παιδ. Ἀκαδημίας

ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΡΡΙΚΟΣ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

II

ΣΠΟΥΔΑΙ - ΜΟΡΦΩΤΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΝ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΝ

(συνέχεια ἐκ τοῦ 5ου τεύχους)

Ἀπὸ τοῦ 5ου ἔτους τῆς ἡλικίας του ὁ μικρὸς Ἐρρ. Πεσταλότσης εἰσῆλθον εἰς τὸ στοιχειῶδες σχολεῖον τῆς γενεθλίου πόλεως Ζυρίχης. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Ζυρίχη καὶ ἡ Γενεύη εἶχον ἄριστα ὀργανωμένον ἐνιαῖον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, ἀπὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος (Hausschule) μέχρι τῆς ἀνωτάτης (Collegium Carolinum).

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πεσταλότσης, καὶ πολὺ πρότερον ἀκόμη, ὁ μαθητὴς ἀπὸ τοῦ τριταξίου στοιχειώδους σχολείου (Hausschule) εἰσῆρχετο εἰς τὸ τριτάξιον Γερμανικὸν σχολεῖον (Deutsche Schule) καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ λατινικὸν σχολεῖον (Lateinschule), ἐνθα ἐδιδάσκοντο αἱ ἀρχαῖαι γλῶσσαι. Ἡκολούθει ἡ Καρολίνειος σχολὴ (Schola Carolina) μὲ πέντε τάξεις. Ἀνωτέρα βαθμὶς τῆς σχολῆς ταύτης ἦτο, ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος, τὸ Collegium Humanitatis μὲ διετὴ κύκλον σπουδῶν, καὶ οὗτινος σκοπὸς ἦτο ἡ βαθυτέρα εἰσαγωγή εἰς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς. Ἐπιστέγασμα τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος ἀπετέλει τὸ Collegium Carolinum, διηρθρωμένον εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους τάξεις, τὴν φιλολογικὴν, τὴν φιλοσοφικὴν καὶ τὴν θεολογικὴν. Ἡ φοίτησις ἐν τῇ πρώτῃ τάξει ἦτο ἐνιαυσία, εἰς δὲ τὰς ἄλλας δύο τάξεις ἀνὰ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος, ἦτοι ἡ διάρκεια τῆς ὅλης φοιτήσεως εἰς τὸ Collegium Carolinum ἦτο τετραετής. Εἰς τὸ Collegium Carolinum παρῆρχετο ἡ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις, ἡ νῦν παρεχόμενη εἰς τὰ Πανεπιστήμια⁽¹⁾.

Τὸ ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνα ἔλκον τὴν προέλευσιν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ πληρέστερον διαμορφούμενον ἐκπαιδευτικὸν τοῦτο σύστημα ἐμφανίζει τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν μορφωτικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ ἀνθρωπισμοῦ (καλλιέργεια τῆς ἀρχαιομαθείας), ὡς ἐπίσης καὶ τῶν κρατησασῶν ἐν Ἑλβετίᾳ ἠθικο-θερησκευτικῶν τάσεων.

Οἱ θερησκευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ ἐν Ἑλβετίᾳ, ὁ Ζβίγγλιος ἐν Ζυρίχῃ καὶ ὁ Καλβῖνος ἐν Γενεύῃ, ἔστρεψαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν προσοχὴν τῶν εἰς τὴν βελτίωσιν καὶ διάδοσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως. Οὗτοι ἐπεδίωξαν οὐ μόνον τὴν θεραπείαν τοῦ πνεύματος τῶν τροφίμων, ἀλλὰ καὶ τὴν διάπλασιν αὐτῶν εἰς ἠθικοὺς χαρακτῆρας, ἔτι δὲ τὸν ἐθισμόν τῶν εἰς τρόπους ἀπλοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου.

Τῷ 1757 ὁ Ἐρρ. Πεσταλότσης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Καρολίνειον Σχολὴν. Μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐν αὐτῇ πενταετῶν σπουδῶν εἰσῆλθον τῷ 1761 εἰς τὸ Collegium Humanitatis. Μετὰ τὴν διατεταγμένην διετὴ ἐν αὐτῷ φοίτησιν, ἐνεγράφη τῷ 1763 εἰς τὸ Collegium Carolinum, εἰς τὸ ἀνώτατον τ. ἔ. ἐκπαιδευτικὸν ἴδρυμα. Ἐκεῖ ἐφοίτησεν ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς τὴν φιλολογικὴν τάξιν. Τὴν ἀνοίξιν τοῦ ἔτους 1764 προήχθη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν τάξιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐφοίτησεν ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1766 τῷ ἐπετράπη μὲν νὰ προσέλθῃ εἰς τὰς ἐξετάσεις, πλὴν δὲν προσήλθεν, ἀγνωστον διὰ τίνος λόγου. Διακόψας εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὰς σπουδὰς του, εἰκοσαετὴς περίπου, δὲν ἐνεγράφη οὐδ' ἐφοίτησεν εἰς τὴν θεολογικὴν τάξιν. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θέλομεν ἐπανέλθει ἐν τοῖς ἐπομένοις.

(1) Σχετικῶς ἰδέ: Alfred Heubaum: I. H. Pestalozzi, Reuther, Reichard, Berlin, 1910 σελ. 2 καὶ ἐξῆς.

Εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις ὁ Πεσταλότσης, εἰθισμένος ἀπὸ τὴν ἐν τῇ οἰκογενεῖα στοργικὴν μεταχειρίσιν του, ἦτο ἀδέξιός εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τοὺς συμμαθητὰς του, μὴ μετέχων εἰς τὰ παιγνίδια τῶν καὶ τὰς ἰδιαιτέρας συναναστροφάς των, γενικῶς δ' ἀποφεύγων τὴν μετ' αὐτῶν οἰκειότητα. Ὅταν δ' ἐπεχειρεῖ τὴν συμμετοχὴν του εἰς τὰ παιγνίδια τῶν, ἀπέβαιναν ὁ στόχος τῶν σκαυμάτων καὶ τῶν ἐμπαιγμῶν τῶν συμπαικτῶν του. Ὡς μαθητὴς εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα ὁ Πεσταλότσης, δειλὸς ὡς ἦτο καὶ ὑπερευαίσθητος, θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μέτριός τις μαθητὴς, καίτοι ἦτο φιλομαθὴς καὶ λίαν μελετηρὸς. Ἡ τότε ὁμως κρατοῦσα διδασκτικὴ μέθοδος, ἡ ἀπαιτοῦσα τὴν ἀσκήσιν μᾶλλον τῶν μνημονικῶν δεξιοτήτων τοῦ παιδός, παρὰ τὴν μῆσιν αὐτοῦ εἰς τὸ ὀρθῶς διανοεῖσθαι καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐλευθέρως πρωτοβουλίας του, ἀφῆκε τὸν Πεσταλότσην ἀδιάφορον, προκαλοῦσα μᾶλλον τὴν ἀγανάκτησιν του, ὡς βραδύτερον πολλάκις ἐξεδήλωσε ταύτην. Μόνον δ' ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸ Collegium Carolinum, ὅπου ἄνδρες μεγάλης ἐπιστημονικῆς ἀξίας, κύρους καὶ κοινωνικῆς ἐπιβολῆς, ὡς οἱ Bodmer, Breitinger, Steinbrüchel καὶ ἄλλοι, κατ' ὀρθὴν ἵνα ἀνυψώσουν νοῦν καὶ καρδίαν τῶν σπουδαστῶν εἰς ἐνατένισιν τῶν προβλημάτων τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμης, τότε ὁ Πεσταλότσης μετεβλήθη, αἰσθανθεὶς ἐαυτὸν διαφλεγόμενον ἀπὸ τὸ θεῖον πῦρ τῆς γνώσεως, καὶ τὸ ἠθικὸν συναίσθημά του ἔξε-ειρόμενον κατὰ τῶν ἀδικιῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (*).

**

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Πεσταλότσης εἶχε δι' ἐξέλθει δλόκληρον τὸ ἄρτιον καὶ προηγμένον εκπαιδευτικὸν σύστημα τῆς γενετέρας του Ζυρίχης, ἀπὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος μέχρι τῆς ἀνωτάτης, πλην μᾶς, τ. ἔ. τῆς τελευταίας τάξεως, τῆς θεολογικῆς. Ὡς ἐκ τούτου αἱ σπουδαὶ του ἦσαν εὐρεῖαι καὶ πλήρεις, ἐὰν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ φιλομάθεια καὶ ἡ ἐπίδοσις του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῶν σπουδῶν του.

Δεῖγμα τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῶν σπουδῶν του ἐπιδόσεως τοῦ Πεσταλότση τυγχάνει ἡ παρ' αὐτοῦ μετάφρασις εἰς τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν τοῦ 3ου Ὀλυνθιακοῦ τοῦ Δημοσθένους. Αὕτη ἐκρίθη ἀνωτέρα, ἀπὸ ἀπόψεως ἀποδόσεως τοῦ ὕφους καὶ τοῦ πάθους τοῦ Δημοσθενείου λόγου, τῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ του εἰς τὸ Collegium Carolinum καὶ διακεκριμένου Ἑλληνιστοῦ Steinbrüchel ἐτέρου λόγου τοῦ Δημοσθένους, τ. ἔ. τοῦ 1ου Ὀλυνθιακοῦ. Ὁ Steinbrüchel, ὅστις εἶχε μεταφράσει πρότερον τοὺς Ἑλληνας ποιητὰς Σοφοκλέα, Πίνδαρον καὶ Εὐριπίδην, ἠσχολεῖτο τότε μὲ τὴν μετάφρασιν τοῦ Δημοσθένους, παρασχὼν δεῖγμα τῆς μελλούσης ἐργασίας του διὰ τῆς δημοσιεύσεως εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Lindau (Lindauer Journal) τῆς μεταφράσεώς του τοῦ 1ου Ὀλυνθιακοῦ τοῦ Δημοσθένους.

Ὁ Πεσταλότσης, ἴσως διότι δὲν εὗρεν ἱκανοποιητικὴν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Δημοσθενείου λόγου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ του, προέβη εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ 3ου Ὀλυνθιακοῦ, ὅπου ἡ εὐγλωττία καὶ τὸ πάθος τοῦ ρήτορος ἐκφαίνονται εἰς ἀπαραμίλλους μεγαλοπρεπεῖς καὶ σφοδρὰς ἐκφράσεις. Τὴν μετάφρασιν του ταύτην ὁ Πεσταλότσης παρουσίασεν ὡς δεῖγμα τῆς ἐπιδόσεώς του εἰς τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά, κατὰ τὰς ἐξετάσεις του τῆς φιλολογικῆς τάξεως εἰς τὸ Collegium Carolinum (*).

(1) Σχετικῶς π.ρ.βλ. Heubaum, ἐνθ. ἀν. σελ. 9—10 καὶ ἑξῆς, ὡσαύτως: Wilhelm Schäfer: *Lebenstag eines Menschenfreundes*, München, 1935, σελ. 11 καὶ ἑξῆς, 33 καὶ ἑξῆς, 41 καὶ ἑξῆς.

(2) Ὁ Πεσταλότσης ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του (*Schwanengesang*, § 163) ἀναφέρει τὴν διαφορὰν τῆς ἐπιδόσεώς του εἰς τὰ ἐπὶ μέρους μαθήματός τινος, ἀναλόγως τῶν διαφερόντων του, συνεχίζει: «Τοῦτο εἶναι τόσον ἀληθές, ὥστε, ὅταν κάποτε ἕνας ἐκ τῶν καθηγητῶν μου, κατέχων ἄριστα τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, πλην ὅλως ἐστερημένος ρητορικῆς ἰδιοφυίας, μετέφρασε λόγους τινὰς τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐδημοσίευσε τὴν μετάφρασιν των, εἶχον τὸ θράσος, μὲ τὰς περιορισμένας γνώσεις τοῦ ἀρχαίου εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, νὰ μεταφράσω ὡσαύτως ἕνα ἐκ τῶν λόγων τούτων καὶ νὰ καταθέσω τὴν μετάφρασιν κατὰ τὰς ἐξετάσεις μου, ὡς δεῖγμα τῶν ἐν προκειμένῳ προόδων μου. Ἐν μέρει τῆς μεταφράσεώς

Ὁ Heubaum ἐκφράζει ἐν προκειμένῳ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι τὸ μάθημα τὸ ὁποῖον ἐμμέσως ἠθέλησε νὰ δώσῃ ὁ Πεσταλότσης εἰς τὸν διδάσκαλόν του Steinbrüchel, δὲν θὰ ἐγένετο εὐχαρίστως δεκτὸν παρ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι θὰ τῷ ἔδειξε τὴν δυσαρέσκειάν του. Χωρὼν δὲ περαιτέρω ὑποθέτει, ὅτι ἡ δημιουργηθεῖσα δυσάρεστος κατάστασις μετὰ τὴν διδασκαλίαν-μαθητοῦ θὰ ἐπέδρασεν, ὥστε ὁ Πεσταλότσης νὰ ἐγκαταλείψῃ αἰφνιδίως τὰς σπουδὰς του, χωρὶς νὰ ἀποπερατώσῃ τὸ Collegium Carolinum, ἰδίᾳ χωρὶς νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν, τὴν θεολογικὴν (*).

Προτιθέμενοι ἐν τοῖς ἐπομένοις νὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς αἰφνιδίας διακοπῆς τῶν σπουδῶν τοῦ Πεσταλότση μικρὸν πρὸ τοῦ τερματισμοῦ των, κρίνομεν σκόπιμον νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα ὡς δεῖγμα τῆς ἀρχαιομαθείας, τῆς νοστορίας καὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῶν τάσεων, τὴν μελέτην του περὶ *Ἀγίδος*, τοῦ ἀγνοῦ καὶ ἰδεολόγου βασιλέως τῆς Σπάρτης (245 π. Χ.), τοῦ δραματισθέντος τὴν ἐπὶ ἀνδρῶν τῆς Λυκουργείου Πολιτείας. Τούτου τὰς προθέσεις καὶ τὸν δραματικὸν βίον περιγράφει θαυμασίως ὁ Πλούταρχος εἰς τοὺς παραλλήλους βίους του. Ὡς γνωστὸν ὁ Ἄγις, ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἰδεώδους του—τῆς ἀποκαταστάσεως τ. ἔ. τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῆς ἐπαναγωγῆς τῶν συγχρόνων του Σπαρτιατῶν εἰς τρόπους βίου ἀπλοῦ καὶ λιτοδιαίτου,—εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἡ διαφθορὰ καὶ αἱ γαῖαι καὶ ὁ χρυσὸς εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς χεῖρας τῶν ὀλίγων, εὗρεν οἰκτρὸν θάνατον ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, τῶν ὁποίων, διὰ τῆς ἐπιδιωκομένης ἰσοπολιτείας καὶ τῆς ἴσης κατανομῆς τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν, ἐθίγοντο τὰ ἄνομα συμφέροντα.

Ἡ περὶ *Ἀγίδος* μελέτη τοῦ Πεσταλότση ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Lindau τῷ 1766 ἀνωνύμως, μὲ τὴν προσθήκην τῆς συντάξεως ὅτι πρόκειται περὶ ἐργασίας φερέλλιδος νέου, ὅστις δὲν ἦτο ἀκόμη 20 ἐτῶν. Ταύτης προτάσσεται ἐν μέρει τῆς μεταφράσεώς του ἐκ τοῦ 3ου Ὀλυνθιακοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος. Ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας του ὁ Πεσταλότσης ἐκθέτει τὰ τῶν προθέσεων καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἀγίδος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιγραφῆς τοῦ Πλουτάρχου. Προχωρῶν ὁμως ἐκφεύγει τοῦ Πλουτάρχου κειμένου, ἵνα δώσῃ διέξοδον εἰς τὰ πλημμυροῦντα τὰ στήθη του αἰσθημάτων ἀγανακτήσεως κατὰ τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας, τῆς καταπίσεως τῶν πολλῶν ὑπὸ τῶν ὀλίγων, ἵνα ὑμνήσῃ τὴν ἀρετὴν. Ἀφορμὴν δ' ἐντεῦθεν λαμβάνων, ὑπαινίσσεται καὶ τὴν ἐν τῇ πατρίδι κατάστασιν, καθ' ἣς ἐξεγείρεται καὶ ἐπαναστατεῖ.

**

Πρὸς κατανόησιν τῶν ἀνωτέρω τάσεων καὶ νεανικῶν ἰδεολογικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Πεσταλότση, κρίνομεν σκόπιμον ὅπως δι' ὀλίγων παρὰσχόμεν εἰκόνα τινὰ τῶν τότε ἐν τῇ γενετῇ τοῦ Πεσταλότση παντοίων παιδαγωγικοκοινωνικῶν ρευμάτων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν μορφωτικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τὴν μελλοντικὴν ἐξέλιξιν του.

Τὴν ἐποχὴν τῆς φοιτήσεώς του εἰς τὸ Collegium Carolinum ἐπεδιώκετο μὲ ζῆλον ἡ ἐρευνα καὶ κατανόησις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ ἡ ἀναζωογόνησις ταύτης ὑπὸ ἐμπνευσμένων μελετητῶν, ὡς ὁ Breitinger, καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἑβραϊκῶν, ὁ μαθητὴς του Steinbrüchel, ὁ θεολόγος Zimmermann, ὁ Gessner κ. ἄ., οἵτινες ἐπλήρουν ἐνθουσιασμοῦ καὶ καθωδήγουν τὴν νεότητα πρὸς ἀνωτέρας ἐπιδιώξεις. Ὑπὲρ πάντας ὁμως ὁ Jakob Bodmer, καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας καὶ διακεκριμένος φιλόλογος, ἐπεδίωκε διὰ τῆς μελέτης τοῦ βίου καὶ τῆς ἐξάρσεως τοῦ χαρακτῆρος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἐπὶ δὲ τῆς μελέτης τῆς

μου ταύτης ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Lindau μαζί με τινὰ πραγματείαν μου τιτλοφορουμένην «Ἄγις». Ἡ μετάφρασίς μου, ἀπὸ ἀπόψεως θέματος καὶ ρητορικῆς ἑνότητος ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος ἀνωτέρα τῆς τοῦ κυρίου καθηγητοῦ, καίτοι ἐγὼ μὲν ἀναντιρῶτως σχεδὸν δὲν ἐγνώριζον ἀρχαῖα Ἑλληνικά, τοῦναντίον δὲ ὁ κύριος καθηγητὴς κατεῖχε ταῦτα».

(1) Heubaum, ἐνθ. ἀν. σελ. 20.

πατρίου ιστορίας, νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του πατριωτικὸν φρόνημα καὶ ὠθήσῃ εἰς ἠθικὴν δρᾶσιν.

Τελὼν ὑπὸ τὰς ἐπιδράσεις τῶν ὡς ἄνω ἐμπνευσμένων ὁδηγῶν τῆς νεολαίας καὶ τῶν ἐξυψωτικῶν διδαγμάτων των, ὁ Πεσταλότσης ἐπηρεάσθη εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ «*Αἰμιλίου*», τοῦ περιφήμου περὶ νέας ἀγωγῆς συγγράμματος τοῦ κοινωνικοῦ ἐπαναστάτου Jean Jacques Rousseau. Ὁ Αἰμίλιος ἐκδοθεὶς τῷ 1762 ἐπροξένησε μεγίστην ἐντύπωσιν εἰς τὸν νεαρὸν καὶ ὄνειροπόλον Πεσταλότσην, τοῦ ὁποίου ἐγένετο τὸ κοινωνικὸν εὐαγγέλιον, καὶ τὸν ὁποῖον ἐνίσχυσεν εἰς τὰ ἐκπαιδευτικο-κοινωνικὰ μεταρρυθμιστικὰ σχέδιά του πρὸς προαγωγὴν τοῦ λαοῦ. Γέρων πλέον, περιγράφει ὡς κάτωθι εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του ⁽¹⁾ τὴν βαθυτάτην ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν τῷ ἐπροξένησεν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Αἰμιλίου καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπὶ τῆς ἐξελιξέως του :

«Μόλις εἶδε τὸ φῶς ὁ Αἰμίλιος συνεκλονίσθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἡ τὰ μάλιστα μὴ πρακτικὴ ὄνειροφαντασία μου ἀπὸ τὸ ἐκτὸς τῆς πραγματικότητος βιβλίον (Traumbuch) τοῦτο τοῦ Rousseau. Συνέκρινα τὴν ἀγωγὴν, τῆς ὁποίας ἀπῆλυσσα ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ μητροικοῦ δωματίου καὶ τῆς σχολικῆς αἰθούσης, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐκέρυσσε καὶ ἀπῆτει ὁ Rousseau διὰ τὸν Αἰμιλίον του.

Ἡ κατ' οἶκον ἀγωγή καὶ ἡ δημοσία ἀγωγή πάντων τῶν ἀτόμων, πασῶν τῶν τάξεων, μοὶ ἐφάνη ὡς τις κοινὴ ἀγωγή, ἡ ὁποία θὰ ἠμποροῦσε νὰ ζητήσῃ νὰ ἀνεύρῃ εἰς τὰς ὑψηλὰς ἰδέας τοῦ Rousseau γενικὸν φάρμακον κατὰ τῆς οἰκτρούτητος τῆς πραγματικῆς καταστάσεώς της. Ὡσαύτως τὸ ὑπὸ τοῦ Rousseau νεωστὶ ἀναζωογονηθέν, ἰδεαλιστικῶς θεμελιωθὲν σύστημα ἐλευθερίας, ἐξήγειρε τὴν ὄνειροπόλον τάσιν ἐν ἐμοὶ πρὸς ἀνάπτυξιν δράσεως εὐεργετικῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ...».

Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Αἰμιλίου καὶ τοῦ Κοινωνικοῦ συμβολαίου, τοῦ ἐτέρου ὀνομαστοῦ συγγράμματος τοῦ Rousseau, αἱ ἰδέαι τοῦ Rousseau κατέκτησαν τελείως τὸν Πεσταλότσην. Μὲ ἄφθαστον ἐνθουσιασμόν ἐπίστευσεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Rousseau περὶ φύσεως καὶ ἐλευθερίας καὶ ἔγινεν ἀκούραστος μεταλαμπαδευτὴς τῶν ἰδεῶν του εἰς τὰς νεανικὰς ψυχὰς, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας μιᾶς νέας ἀνθρωπίνης κοινωνίας κατὰ τὰ ὄνειροπόλα σχέδια τοῦ Rousseau.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μνημονευθεισῶν ἀναμορφωτικῶν τάσεων ἐν Ἑλβετίᾳ, καὶ δὴ ἐν Ζυρίχῃ, ἐδημιουργήθησαν διάφοροι παθῆλλοντες κινήσεις εἰς τὸν αὐτὸν κατατείνουσαι σκοπὸν, καὶ αἵτινες ἔσχον τὸν ἀντίκτυπόν των ἐν τῇ εὐαίσθητῃ ψυχῇ τοῦ Πεσταλότση.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1744 ὁ Franz Balthasar, πολιτικὸς ἐκ Λυκέρνης, διὰ μελέτης του κυκλοφορήσας τὸ πρῶτον χειρογράφως συνίστα τὴν ἵδρυσιν Ἰνστιτούτου, διὰ τὴν κατάλληλον προπαρασκευὴν τῆς νεολαίας πρὸς καλυτέραν ἐκπλήρωσιν παρ' αὐτῆς τῶν μελλοντικῶν δυσχερῶν πρακτικῶν καὶ στρατιωτικῶν καθηκόντων της. Τὸ φυλλάδιον τοῦτο περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰσαὰκ Iselin, πολυμαθοῦς ἀνδρός, κατέχοντος σπουδαίαν θέσιν εἰς τὸ συμβούλιον τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του Βασιλείας. Οὗτος, ἀποδεχθεὶς τὰς ἰδέας τοῦ Balthasar, ἐτόνιζεν εἰς φυλλάδιόν του ἐκδοθὲν τῷ 1757 τὴν ἀνάγκην τῆς πληρεστερας μελέτης ὑπὸ τῆς Ἑλβετικῆς νεολαίας τῆς πατρίου πολιτικῆς ιστορίας. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 300ετίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βασιλείας ἐπετεύχθη ἡ ἵδρυσις Ἑταιρίας πρὸς πραγμάτων τῶν ἐκτεθέντων σκοπῶν. Τῷ ὄντι μὲ τὴν δραστηρίαν ἐπικουρίαν τοῦ Joh. Kaspar Hirzel, ἐνθουσιώδους μαθητοῦ τοῦ Bodmer, ἰδρύθη ἡ ἐν λόγῳ Ἑταιρία πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διεγέρσεως τοῦ πατριωτικοῦ πνεύματος τῆς νεολαίας διὰ τῆς μελέτης τῆς ιστορίας τοῦ λαοῦ, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων αὐτοῦ, τῆς Παιδείας, καὶ τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς Ἑλβετικῆς Δημοκρατίας ⁽²⁾.

Τοιαῦτα σχέδια ἦσαν κατ' ἐξοχὴν προσφιλῆ εἰς τὸν Bodmer, ὅστις διεθέρ-

μαινε τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν του μὲ τὴν πατριωτικὴν καὶ πῶς ἐπαναστατικὴν—λαμβανομένης ὑπ' ὅσιν τῆς φύσεως τοῦ τότε ἀρκούντως συντηρητικοῦ καθεστῶτος τῆς Ἑλβετικῆς Δημοκρατίας—νοοτροπίαν του. Ὡς δ' εὐνόητον εὖρον σπουδαίαν ἐνίσχυσιν καὶ προώθησιν μὲ τὴν δημοσίευσιν τῶν μνημονευθέντων ἐμπρηστικῶν συγγραμμάτων τοῦ Rousseau.

Τῷ 1762 ἵδρυσεν ὁ Bodmer ἐν Ζυρίχῃ σύνδεσμον (Bund) νέων, παρόμοιον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Iselin ἰδρυθεῖσαν ἐν Βασιλείᾳ ἐταιρίαν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπὶ φιλοσοφικῶν βάσεων θεμελιώσεως τῆς πολιτικῆς, τῆς ἐρεῦνης τῶν πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων τῶν διαφόρων πολιτευμάτων, ἰδίᾳ δὲ τῆς ἐρεῦνης καὶ πληρεστερας γνώσεως τῆς πατρίου ιστορίας. Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Bodmer ἰδρυθέντα σύνδεσμον συνεκεντρώθησαν ἐνθουσιῶδεις καὶ ἰδεολόγοι νέοι τῆς Ζυρίχης—«οἱ πατριῶται»—ὡς ὁ Lavater, ὁ Füssli (ὁ ζωγράφος), ὁ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Πεσταλότση Bluntschli, ὁ ἀδελφὸς τῆς μετέπειτα συζύγου τοῦ K. Sulthess, ὁ Πεσταλότσης, ὅστις ὑπῆρξε δραστικὸν καὶ ἐνθουσιῶδες μέλος τοῦ συνδέσμου τούτου, κ. ἄ. Τὰ μέλη διεκρίνοντο εἰς τακτικά καὶ ἀκροατὰς. Κατὰ τὰς συνεκτροῦσεις τῶν μελῶν, τὰ τακτικά μέλη ἀνέπτυσσον γραπτῶς διάφορα θέματα ἀναφερόμενα εἰς προβλήματα ἀγωγῆς καὶ πολιτικῆς, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν κυρίως τῶν ἰδεῶν τῶν Bodmer καὶ Rousseau. Κατὰ τινα τῶν ἐν λόγῳ συνεκτροῦσεων τῶν «πατριωτῶν» ἀνέγνωνσεν ὁ Πεσταλότσης τὴν περὶ Ἁγίδος μελέτην του, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω. Ἡ μελέτη αὕτη τοῦ Πεσταλότση ἔκαμε τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε νὰ ζητηθῇ παρὰ τῶν μελῶν ἡ δημοσίευσίς της, ἣτις καὶ ἐγένετο, ὡς ἐλέγχθη, ἐν τῇ ἐφημερίδι τοῦ Lindau τῷ 1766.

Ἡ νεανικὴ συγγραφικὴ δρᾶσις τοῦ Πεσταλότση δὲν περιορίζεται εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ μετάφρασιν τοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν μελέτην του περὶ Ἁγίδος. Ἀπὸ τοῦ 1766 ἤρξατο ὁ Πεσταλότσης δημοσιεύειν εἰς τὸ ἐβδομαδιαῖον περιοδικὸν τῶν πατριωτῶν «Ἐνθυμητής» (Erinnerer)—ἰδρυθὲν τῷ 1765 καὶ οὐτινος ἡ ψυχὴ ἦτο ὁ Lavater—τὰς «εὐχὰς» του (Wünsche). Δι' αὐτῶν, ὑπὸ τύπον ἀφορισμῶν, παρείχοντο ὑπὸ τοῦ Πεσταλότση συμβουλαὶ καὶ ὁδηγαὶ ἐπὶ παντοίων ζητημάτων ἠθικῆς φύσεως καὶ σκοπίμου πρακτικῆς διαβιώσεως (καθοδηγήσεις διὰ τὴν ἐκλογὴν καταλλήλων ἀναγνωσμάτων, συστάσεις συγγραφῆς χρησιμῶν βιβλίων διὰ τὴν ἠθικο-χριστιανικὴν ἀγωγὴν καὶ τῶν πλέον ἀμαθῶν χωρικῶν, ἵνα δι' αὐτῶν κάθε πατέρας καὶ κάθε μητέρα δύνανται νὰ παρέχουν εἰς τὰ τέκνα των, κατὰ σύστημα λογικόν, στοιχεῖα ἀγωγῆς πρακτικῆς καὶ χριστιανικῆς).

Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος νεανικαὶ ἐργασίαι τοῦ Πεσταλότση, ἀν καὶ δὲν προαγγέλλουν τὸν μέλλοντα μέγαν καὶ ρηξικέλευστον παιδαγωγόν, οὐχ ἥττον παρέχουν ἐνδείξεις τῆς εὐφυαθείας καὶ φιλομαθείας του, τῆς πρωτοτυπίας τοῦ πνεύματός του καὶ τῆς ἰδιορρυθμοῦ συγγραφικῆς τεχνότητός του πρὸ παντὸς ὅμως τῆς ἰσχυρᾶς ροπῆς του, ὅπως τάξῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πολλοῦ λαοῦ μετὰ θέρμης ἐκπορευομένης ἀπὸ τὴν πάντοτε εὐαίσθητον καρδίαν του, τὴν παλλομένην ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἀνακουφίσεως τῶν ἐνδεῶν καὶ ἀποκλήρων τῶν κάτω κοινωνικῶν στρωμάτων.

Ὁ ἄγνός καὶ πῶς ἐπαναστατικὸς διὰ τὴν ἐποχὴν του πατριωτισμὸς τοῦ Πεσταλότση, ἡ ἀπὸ τῶν φοιτητικῶν ἀκόμη ἐδολίων, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 1765, ἀνάμειξις του εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν τοῦ συνδέσμου τῶν «πατριωτῶν», δὲν ἐβράδυνε νὰ φέρῃ τοῦτον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰς καθεστωτικὰς ἀρχὰς τῆς πατρίδος του. Ἡ ἐκ τῆς γενετήρας του ἑξορίας τοῦ Rousseau καὶ ἡ δημοσία καὶσις τῶν ἔργων του ἐν Γενεύῃ ἐπέτεινε τὴν ἐξέγερσιν τῶν φιλελευθέρων πνευμάτων. Ὁ νεαρὸς Πεσταλότσης, ἀναμειχθεὶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δημῶντος θεολόγου Christoph Heintz Müller, συγγραφέως ἀντικυβερνητικοῦ φυλλαδίου, ἐφυλακίσθη καὶ βραδύτερον παρέστη μὲ συγκρατημένην ἀγανάκτησιν εἰς τὴν δημοσίαν καὶσιν τῶν ἀντιτύπων τοῦ φυλλαδίου (1767) καὶ τὴν μετ' ὀλίγον διακοπὴν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς περαιτέρω ἐκδόσεως τοῦ ἐβδομαδιαίου περιοδικοῦ τῶν πατριωτῶν, τ. ἔ τοῦ ἐνθυμητοῦ, ἔνθα ἐδημοσιεύοντο αἱ εὐχαὶ του, διὰ τὴν ματαίωσιν τῆς πε-

(1) Κύκνειον ἄσμα § 163.

(2) Heubach, ἐνθ. ἀν. σελ. 11—12.

ραιτέρω πολιτικής δράσεως τῶν πατριωτῶν. Δι' ὃ καὶ οὗτος ἐστράφη εἰς ἕτερα πεδία πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ εκπαιδευτικο-κοινωνικῶν μεταρρυθμιστικῶν σχεδίων του, περὶ ὧν γενήσεται ἀλλαχοῦ ἐν τοῖς ἐπομένοις λόγοις.

* *

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Πεσταλότσης εἶχε μετ' ἐπιτυχίας διεξέλθει τὸ ἄρτιον εκπαιδευτικὸν σύστημα τῆς γενεαίρας μέχρι τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος του· ὅτι, ἐπὶ τούτοις, ἦτο γνώστης καὶ ἐνθουσιώδης ὁπαδὸς τῶν καινοφανῶν δοξασιῶν τοῦ Rousseau· ὅτι ἐκέκρητο πολυμερῇ διαφέροντι, συγγραφικὴν ἱκανότητα καὶ πρωτοτυπίαν ἐκφράσεως, καὶ ὅτι, τέλος, ἀπὸ τῆς νεανικῆς του ἡλικίας ἔρρεπεν εἰς κοινωνικὴν δράσιν, μὲ πρόγραμμα τὴν ἀνύψωσιν τοῦ βιοτικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ. Ἐὰν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς στενὰς σχέσεις του πρὸς τὸν φιλόσοφον Φίχτε καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἐκτίμησίν των, τὴν διὰ τοῦ Φίχτε μύησιν του εἰς τὴν Καντιανὴν φιλοσοφίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι δ' ἐπὶ τούτοις ἦτο γνώστης τοῦ ἔργου τοῦ Basedow, τῆς δημιουργίας τοῦ Goethe κ. ἄ., δέον νὰ θεωρήσωμεν ὡς λίαν πεπλανημένην τὴν γνώμην περὶ ἐλλιποῦς μορφώσεως τοῦ Πεσταλότσης, ἡ ἀδιαφορίας του πρὸς παρακολούθησιν τῆς ἐκάστοτε κινήσεως τῶν ιδεῶν καὶ τῆς περὶ ἑαυτὸν πνευματικῆς ἐξελιξέως.

Εἰς τὸν σχηματισμὸν τοιαύτης τινὸς γνώμης παρέχει ἀναμφιβόλως ἀφορμὰς αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης. Πράγματι, ὡς φαίνεται, ἐξ ὑπερβαλλούσης μετορροσύνης καὶ τάσεώς του πρὸς αὐστηρὰν αὐτοκριτικὴν, εἶναι ἐκδηλὸς καὶ ἀκατάσχετος ἡ ροπή του, ὅπως διὰ πᾶν ἀτόπημα καὶ διὰ πᾶσαν κακοτυχίαν του ζητῇ αἰετοτε εὐθύνας ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν καὶ τὴν παρὰ τοῦ ἰδίου χαρακτηριζομένην ὡς ἐλλιπὴ μόρφωσίν του, καὶ ὅταν ἀκόμη ὀφθαλμοφανῶς ἡ εὐθύνη ἐβάρυνε καὶ ἄλλους, ἢ μόνον ἄλλους καὶ οὐχὶ τὸν ἑαυτὸν του. Δι' ὃ καὶ μένει κατάπληκτος ὁ ἀναγνώστης διὰ τὰς βιασιότατας αὐτοκατηγορίας του, διὰ τὴν μανίαν του, θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅπως ὑποτιμᾷ ἑαυτὸν καὶ παριστᾷ πολὺν χείρονα τοῦ πραγματικοῦ. Ἐνδείκνυται ἄρα, ὅπως ὁ νουνεχὴς ἀναγνώστης ἀντικούσῃ μετ' ἐπιφυλάξεως, ἢ μᾶλλον μετὰ δικαιολογημένης δυσπιστίας, τὰς συνήθεις εἰς βάρος του βεβαιώσεις καὶ ὑποτιμητικὰς ἐκφράσεις του, τὰς πολλαχοῦ ἀπαντωμένας εἰς τὰ βιβλία του.

Πρόχειρον παράδειγμα τῆς ἀληθείας τῶν ἀνωτέρω τυγχάνει τὸ ἐν ὑποσημειώσει προηγουμένως παρατεθὲν ἀπόσπασμα τῆς αὐτοβιογραφίας του. Καίτοι ἐν αὐτῷ ἀναφέρει, ὅτι «ἀναμφισβητήτως» ἡ μετάφρασίς του τοῦ Δημοσθένειου λόγου ἐπλεονέκτει τῆς ἀντιστοίχου μεταφράσεως τοῦ καθηγητοῦ του καὶ δεινοῦ Ἑλληνιστοῦ (τοῦ Steinbrüchel), δὲν παραλείπει νὰ προσθήσῃ περαιτέρω, ὅτι ἡ τοιαύτη μετάφρασίς του ἐπετεύχθη παρὰ τὴν σχεδὸν ἄγνοιάν του τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν! Καὶ ὅμως ἡ τελευταία βεβαιώσις του περὶ ἀγνοίας του σχεδὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν δὲν δύναται νὰ γίνῃ εὐκόλως ἀποδεκτὴ παρὰ τοῦ γνωρίζοντος, ὅτι εἰς τὴν πεντατάξιον Schola Carolina ὁ Πεσταλότσης ἐδιδάχθη τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά· ὅτι, περαιτέρω, ἐδιδάχθη καὶ ἐνεβάθυνεν εἰς αὐτὰ ἐπὶ διετίαν εἰς τὸ Collegium Humanitatis, καὶ ὅτι ὡσαύτως εἶχεν ἐπιτυχῶς περατώσει τὰς φιλογονικὰς σπουδὰς του εἰς τὴν 1ην τάξιν ἀνωτάτης Σχολῆς, οἷα ἦτο τὸ Collegium Carolinum. Εὐνόητον δ' ὅτι ἄνευ ἐπαρκοῦς κατοχῆς τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἰδιαζόντος ὕψους τοῦ Δημοσθένους δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ παρὰ τοῦ Πεσταλότσης ἐπιτυχὴς μετάφρασις τοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν.

Μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιφυλάξεως δέον νὰ γίνωνται ἀποδεκταὶ καὶ αἱ παντοῖαι περὶ ἀγραμματοσύνης του ἐκφράσεις, αἱ ἀπαντῶσαι πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων του, ὡς ἐπὶ παραδείγματι αἱ κάτωθι, τῶν ὁποίων καταφανεῖς αἱ ὑπερβολαί:

»Ἐγώ, μὲ τὴν ἄγνοιάν μου καὶ τὴν ἀδεξιότητά μου μεταμορφώτης τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ μάλιστα εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὸν ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Rousseau καὶ τοῦ Basedow τὸ ἥμισυ τοῦ κόσμου εἶχε τεθῇ εἰς κίνησιν πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου. Ἐννοεῖται ὅτι οὐδὲ συλλαβὴν κατεῖχον ἐξ ὧν πάντες οὗτοι ἔπραττον καὶ ἐπεδίωκον. Τόσον μόνον διέκρινα, ὅτι δηλ. ἡ ἀνωτέρα

Παιδεία ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἤχθη εἰς τελειότητα, τῆς ὁποίας ἡ λαμπρότης ἐθάμβωνε τὴν ἀμάθειάν μου, ὅπως τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τὴν νυκτερίδα . . . » (1).

«Ἀπὸ 30 ἔτων οὐδὲν βιβλίον ἔχω πλέον ἀναγνώσει καὶ δὲν ἡδυνάμην νὰ ἀναγνώσω τοῦ λοιποῦ. Δι' ἀφηρημένας ἐννοίας δὲν ἡδυνάμην πλέον νὰ ἐκφρασθῶ καὶ ἔζων μόνον μὲ πεπονηθείσας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τὸ ἀποτέλεσμα ἀπειρῶν, πλὴν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, λησμονηθεῖσων ἐσωτερικῶν ἐντυπώσεων . . . » (2).

Καὶ ἀλλαχοῦ: «Ἐὰν ἐξετάσω τὸ ἔργον μου, ὁποῖον εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι, τότε εὐρίσκω, ὅτι οὐδεὶς ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς ὑπῆρξεν ἀκαταλληλότερος ἐμοῦ πρὸς τοῦτο . . . Ἀπῆται βαθείας μαθηματικὰς γνώσεις· ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀνεπιτηδεύτατος ἄνθρωπος διὰ τὰ μαθηματικά, ἐξ ὧν θὰ ἡδύνατό τις νὰ σκεφθῇ. Τὸ ἔργον μου ἀπῆται γλωσσικὰς καὶ σχολικὰς γνώσεις καὶ τάξιν οἰκονομικὴν οὐδὲν τούτων εἶχον . . . » (3).

Ὡσαύτως: «Ἐπιθυροῦντο ἀκόμη εἰς τὰς συγκλινούσας πρὸς τὸ σχολεῖον, ὅπου ἐδίδασκον, ἀγυῖας (δηλ. εἰς Burgdorf), ὅτι δὲν ἤμπορῶ νὰ γράφω, οὔτε νὰ λογαριάζω καὶ οὐδ' ἅπαξ νὰ ἀναγινώσκω ὁρθῶς. Τώρα βλέπεις, φίλε μου, ὅτι τὰ περὶ ἐμοῦ λεγόμενα εἰς τὰς ἀγυῖας δὲν ἦσαν πάντοτε καὶ τόσον ἀληθῆ. Πράγματι δὲν ἡδυνάμην οὔτε νὰ γράφω, οὔτε νὰ ἀναγινώσκω, οὔτε νὰ λογαριάζω ὁρθῶς. Πλὴν ὅμως τὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὰς τοιαύτας ἀληθείας τῶν ἀγυῶν εἶναι ὑπερβολικά. Εἶδες εἰς Stanz, ὅτι ἡδυνάμην νὰ διδάσκω τὸ ὁρθῶς γράφειν, ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἤμπορούσα νὰ ὁρθογραφῶ. Ἀσφαλῶς δὲ ἡ ἀδυναμία μου εἰς τὰ ἐν λόγῳ μαθήματα συνέβαλε πολὺ εἰς τὸ νὰ μὲ παρακινήσῃ εἰς τὸ νὰ χωρήσω εἰς τὴν μεγίστην ἀπλοποίησιν τῆς διδακτικῆς μεθόδου, καὶ εἰς τὸ νὰ μὲ κάμῃ νὰ εὗρω τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ παντελῶς ἀγράμματος νὰ δύναται νὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐπιτυχῶς ἐπὶ τῶν τέκνων του» (4).

Ἀληθὲς ἐκ τῶν ἀνωτέρω τυγχάνει, ὅτι ὁ Πεσταλότσης εἶχεν ἀδυναμίαν εἰς τὴν ὁρθογραφίαν, ἀποτελεῖ ὅμως ἀναντίλεκτον ὑπερβολὴν τὸ ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ λογαριάζῃ ὁρθῶς, δεδομένου ὅτι εἶχε διεξέλθει ἐπιτυχῶς τὸν κύκλον τῶν ἀνωτέρων σχολείων τῆς πατρίδος του. Ἡ δ' ἔφεσις του καὶ ἡ ἔμμενος προσπάθειά του πρὸς ἀπλοποίησιν τῆς διδακτικῆς μεθόδου, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ὑπὸ τῶν μητέρων καὶ γενικῶς καὶ τῶν πλέον ἀγραμμάτων γονέων, ὀφείλονται κυρίως, ὡς θὰ ἴδωμεν καλύτερον εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον καὶ ὡς ὁ ἴδιος πολλαχοῦ ἐπαναλαμβάνει καὶ τονίζει, εἰς τὴν ἔμφυτον τάσιν του, ἵνα, διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς στοιχειώδους μορφώσεως, ἐπιτύχῃ τὴν εὐκόλον ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ἐφαρμογὴν τῆς καὶ διὰ τούτου τὴν προαγωγὴν τοῦ λαοῦ εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον.

Ἐπίσης ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του (Schwanengesang, § 49), κατακρίνων ὁ Πεσταλότσης τὸν τρόπον τῆς ἐκμαθήσεως τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν οὐ μόνον ὡς ἀφύσικον, ἀλλὰ καὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν φύσιν, παριστᾷ ἑαυτὸν, καὶ πάλιν μετ' ὑπερβολῆς, ὡς ἄνθρωπον, ὅστις προσωπικῶς ἀγνοεῖ τὰς ἀρχαίας γλώσσας καὶ τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα ἐπέτυχεν ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας του.

Ἡ τάσις τοῦ Πεσταλότσης πρὸς ὑπερβολικὴν αὐτοκατάκρισιν ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν κάτωθι ἐντυπώσεων τοῦ περιφήμου γεωγράφου Karl von Ritter ἀπὸ τὴν γνωριμίαν καὶ δράσιν τοῦ Πεσταλότσης εἰς Yverdon. Τούναντίον ὁ Ritter ἀποδίδει δικαιοσύνην εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πεσταλότσης, ἐκφράζων τὸν πρὸς αὐτὸν θαυμασμὸν του.

«Ὁ Πεσταλότσης, μᾶς ἔλεγεν, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν ἀπὸ γεωγραφίαν οὔτε ὅ,τι γνωρίζει ἐν παιδίον τῶν δημοτικῶν μας σχολείων. Καὶ ὅμως ἀπὸ αὐτὸν ὠφελή-

(1) Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς 4ης ἐπιστολῆς.

(2) Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς 1ης ἐπιστολῆς.

(3) Blochmann: Pestalozzi. ἐνθ. ἂν. Ἀπόσπασμα ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Πεσταλότσης πρὸς Stapfer, ἀναγραφομένης ὑπὸ Blochmann).

(4) Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς 1ης ἐπιστολῆς.

θην περισσότερον, ἢ ἀπὸ κάθε ἄλλον εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἐπιστήμην. Διότι ἀκούων αὐτὸν ἡσθάνθη νὰ διεγείρεται ἐντὸς μου τὸ ἐνστικτὸν τῶν φυσικῶν μεθόδων. Αὐτὸς μοὶ διήνοιξε τὴν ὁδόν, καὶ ὅ,τι κατώρθωσα νὰ δημιουργήσω αἰσθάνομαι χαρὰν νὰ τοῦ τὸ ἀποδώσω, ὡς ἀνῆκον εἰς αὐτόν.» Εἰς τὸν Πεσταλότσην, ὁ Karl von Ritter, ὁ περίφημος ἀναμορφωτὴς τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης, ἀφιέρωσεν εἰς ἐνδειξὴν τιμῆς τὸν πρῶτον τόμον τῆς Γεωγραφίας του.

Μὲ τὴν παράθεσιν τοῦ ἐπομένου ἀποσπάσματος ἐκ τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Πεσταλότση, κρίνομεν περιττὴν τὴν συνέχισιν, φρονοῦντες, ὅτι ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐπείσθῃ ὅτι δὲν πρέπει νὰ λαμβάνῃ κατὰ γράμμα τὰς ὁμολογίας καὶ ἐκρήξεις κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν καὶ τὰς ἱκανότητάς του, ἀνδρὸς μεγαλοφυοῦς πλὴν ὑπεράγαν μετριόφρονος καὶ ταπεινοῦ, στρεφόμενου ἀείποτε καθ' ἑαυτοῦ.

«Υστερουν εἰς πάσας τὰ θετικὰς ἐπιστήμας· εἰς ἴσον βαθμὸν μοῦ ἔλειπον καὶ αἱ στοιχειώδεις γνώσεις καὶ δεξιότητες, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦσαν ἀναγκαῖαι διὰ τὴν παρ' ἐμοῦ προσωπικὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ Ἰδρύματος εἰς οἰονδήποτε κλάδον αὐτοῦ. Καὶ ὁμῶς ἐπέτρεψα εἰς ἑμαυτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν Ἰδρύματος, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἠδύνατο ἄλλως νὰ προκόψῃ, παρὰ διὰ τῆς ἐνώσεως ἀνδρῶν, οἵτινες θὰ ἔπρεπε νὰ κατέχουν εἰς λίαν διαφόρους ἐπιστήμας βαθεῖας γνώσεις καὶ ἐξόχους διδακτικὰς ἱκανότητας...» (1).

Τὸ λόγον ὄντος ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ περὶ τῶν σπουδῶν τοῦ Πεσταλότση καὶ τῶν ἐπ' αὐτὸν παντοίων μορφωτικῶν ἐπιδράσεων, κρίνομεν σκόπιμον, ὅπως ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα ἐν πρώτοις διὰ βραχέων μὲ τὸ σπουδαῖον ζήτημα τῆς **θέσεως τοῦ Πεσταλότση ἐναντὶ τῆς ἡθικῆς ἰδίας φιλοσοφίας τοῦ Καντίου**, ὡς ἐπίσης καὶ μὲ τὸ συναφὲς ζήτημα τῶν σχέσεων τοῦ φιλοσόφου Φίχτε πρὸς τὸν Πεσταλότση καὶ τὰν ἀπαλιν. Ἐξεταστέον τ. ἔ. τὸ ζήτημα, ἐὰν ὁ Πεσταλότσης εἶχε γνῶσιν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τοῦ Καντίου, καὶ διὰ τῆς ιδέας περὶ αὐτονομίας τοῦ Καντίου· ἐὰν ἐπηρεάσθῃ ἐξ αὐτῶν εἰς τὰς παιδαγωγικὰς συλλήψεις του, καὶ μέχρι τίνος βαθμοῦ, ἢ παρέμεινεν ἀνίδεος τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Πεσταλότσης, μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν νοοτροπίαν καὶ ὑπερμετριοφροσύνην, οὐ μόνον ἀποφεύγει νὰ ἐκθέσῃ τὰ τῶν ἰδιατέρων μελετῶν του, ἀλλὰ καὶ νύξεις ἀκόμη αὐτῶν νὰ παράσῃ. Τοῦναντίον πολλαχοῦ ἐμφανίζει ἑαυτόν, ὡς εἶδομεν, ὡς ἀποκοπέντα ἐκ τῆς γύρω του πνευματικῆς, καὶ διὰ φιλοσοφικῆς, κινήσεως καὶ ἐρειδόμενον ἐπὶ μόνον τῶν ἰσχυρῶν (κατ' αὐτόν) δυνάμεων του καὶ τῶν ἐκ τῆς ἐμπειρίας πορισμάτων του.

Οὕτω καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τὴν συγκλονίσασαν τὴν ἐποχὴν του φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου, ὡς ἀμυδρά τις ἀπήχησις ἀπαντᾷ φράσεις τις ἐν ἐπιστολῇ του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 16ης Ἰανουαρίου 1794 πρὸς τὸν φίλον του Fellenberg. Ἐν αὐτῇ, μετὰξὺ ἄλλων, γράφει τὰ ἑξῆς:

«Εἶμαι βαθεῖα θαυμέμενος ἐν ταῖς ἐννοίαις τοῦ νέου ἔργου μου (2)... Ὁ Φίχτε κάμνει κριτικὴν (βιβλιοκρισίαν) τοῦ Λεονάρδου καὶ τῆς Γερτρούδης ἐν συναρμογῇ πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου... Χαίρω διότι ἀπὸ τὴν προφορικὴν συνομιλίαν μου μὲ τὸν Φίχτε ἐπείσθην, ὅτι ἡ ἐμπειρία μου ὡς πρὸς τὰ κύρια σημεῖα μὲ ἔφερεν ἐγγὺς πρὸς τὰ πορίσματα τῆς Καντιανῆς Φιλοσοφίας».

(1) Αὐτοβιογραφία (Schwanengesang) ἐνθ. ἀν. § 173.

(2) Ἐνταῦθα ὑπονοεῖ τὸ κυρίως φιλοσοφικὸν σύγγραμμά του: «Meine Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechtes» τ. ἔ. «Αἱ ἐρευνᾶί μου ἐπὶ τῆς πορείας τῆς Φύσεως ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους», τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω φράσεως, ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1794 τοῦλάχιστον συλλαμβάνομενον, ἵνα τελειωθῇ καὶ δημοσιευθῇ μετὰ τριετίαν ὅλην, ἤτοι τῷ 1797. Περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ Πεσταλότση θὰ γίνῃ λόγος ἐν τῷ 3ῳ Κεφαλαίῳ τῆς παρούσης πραγματείας.

Πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς τῆς πρὸς Fellenberg ἐπιστολῆς τοῦ Πεσταλότση, δεόν νὰ ἀναμνησθῶμεν ὅτι ὁ φιλόσοφος Φίχτε (1) (Johann Gottlieb Fichte, 1761—1814) τῇ 22α Ὀκτωβρίου 1793 εἶχε μεταβῇ εἰς Ζυρίχην, ἵνα νυμφευθῇ τὴν ἐκτὶ διαμένουσαν μνηστὴν του, καὶ ὅπου παρέμεινε τὸν χειμῶνα 1793—1794. Κατὰ τὴν ἐν Ζυρίχῃ διαμονὴν του ὁ Φίχτε ἐγνώρισε καὶ λίαν ἐξετίμησε τὸν Πεσταλότσην, μετὰ τοῦ ὁποῖου ἔσχε πολλὰς συναντήσεις καὶ συζητήσεις (2). Κατ' αὐτὰς ὁ Πεσταλότσης, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι δὲν εἶχε γνῶσιν τῆς συγκλονίσουσης τὴν ἐποχὴν του φιλοσοφίας τοῦ Καντίου, θὰ ἐμνήθη εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀρχὰς ταύτης ὑπὸ τοῦ Φίχτε, ὅστις ἐτίμα ὑπὲρ πάντας τὸν Κάντιον.

Ἡ μνημονευθεῖσα περικοπὴ εἶναι τὸ μόνον σφρόμενον τεκμήριον διὰ τὰς σχέσεις Πεσταλότση—Καντιανῆς Φιλοσοφίας, ὅπως, ἐπίσης, «αἱ ἐρευνᾶί μου...» παρέχουν τὰς ἐνδείξεις τῆς διὰ τοῦ Φίχτε ἐπιτευχθείσης ἐπαφῆς του πρὸς τὸν Κάντιον (3). Ὁ Νεοκαντιανὸς Natorp εἰς ἐτέραν μελέτην του παρέχει ἀρκετὰς μαρτυρίας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐπαφῆς τῶν ιδεῶν τοῦ Πεσταλότση, ἰδίᾳ τοῦ ἀξιώματος τῆς ἐποπτείας (Anschauung) καὶ τῶν τοῦ Καντίου, ἰδίᾳ τῆς ἡθικῆς τοῦ Καντίου καὶ διὰ τῆς περὶ αὐτονομίας ἐννοίας τοῦ Καντίου (4).

Τὸ ὅτι ὁμῶς ὁ Πεσταλότσης εἶχεν ἐμφυτον ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν συστηματικὴν φιλοσοφίαν,—ὕστερῶν ἄλλως τε εἰς τὴν χρῆσιν αὐστηρῶς φιλοσοφικῆς ὁρολογίας—προσπαθῶν νὰ ἀντλή τὰ πορίσματά του καὶ τὴν ἀλήθειαν κυρίως ἐκ τῆς ἐμπειρίας, φαίνεται ἀπὸ διαφόρους ὁμολογίας του. Ἐν ἀρχῇ π. χ. τῶν «ἐρευνῶν...» γράφει τὰ ἐπόμενα:

«Ἐνταῦθα δὲν ἠμπορῶ καὶ δὲν πρέπει νὰ ζητῶ τίποτε ἄλλο, παρὰ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ὁποία ἀπόκειται ἐντὸς μου. Αὕτη εἶναι τὰ ἀπλᾶ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα μὲ ὠδήγησαν αἱ ἐμπειρίαι τῆς ζωῆς μου». Καὶ ἀλλαχοῦ ὁμολογεῖ ὅτι: «Ἀπὸ ἀρχὰς καὶ ἀπαγωγὰς (Deduktionen) οὐδὲν γνωρίζω, ἀφήνων ἑμαυτὸν εἰς τὰ συναισθήματά μου. Ταῦτα καὶ αἱ παρατηρήσεις μου μοὶ προσφέρουν ἀρκετὸν ὕλικόν. Παλαίω μὲ τὴν γλῶσσαν (5). Αἱ ιδέαι ἀπόκεινται βαθεῖα εἰς τὰ μύχια. Πλὴν ὁμῶς αἰσθάνομαι, ὅτι ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον πολλά, ἢ μᾶλλον τὰ πάντα, θερμοτέρα ἀναβλύζουν».

Δὲν πρέπει ὁμῶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὡς συνήθως ὑπερβολικῶν, νὰ νομισθῇ ὅτι αἱ παιδαγωγικαὶ καὶ κοινωνικοπολιτικαὶ ἀπόψεις τοῦ Πεσταλότση δὲν ἐδράζονται ἐπὶ φιλοσοφικῶν θεμελίων, ἰδίᾳ αἱ ἐκτιθέμεναι ἐν τῷ μνημονευθέντι ἔργῳ του «αἱ ἐρευνᾶί μου...», περὶ τοῦ ὁποῖου θὰ γίνῃ καὶ πάλιν λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει. Πρόχειρος ἀπόδειξις τούτου τυγχάνει ἡ παρὰ τοῦ Πεσταλότση ἐνθουσιώδους πρόσληψις καὶ ἔξαρσις τῶν φιλοσοφικῶν ιδεῶν τοῦ Rousseau, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις ἐκφαίνεται ἀρκετὰ σαφῶς εἰς τὰ πρῶτα τῶν κυρίων ἔργων του, τ. ἔ. εἰς τὰς «ἐσπερινὰς ὥρας ἐνὸς ἐρημίτου» καὶ εἰς τὸν «Λεονάρδον καὶ Γερτρούδην».

(1) Περὶ τοῦ Φίχτε ὡς ἀνθρώπου καὶ φιλοσόφου κ. λ. π. ἰδέ: J. Cohn, μετάφρ. Γ. Παλαιολόγου: Πρωτοπόροι φιλόσοφοι, Ἀθήναι, Δ. Δημητράκος, 1928. Φίχτε σελ. 153—189.

(2) Περὶ τῶν σχέσεων Φίχτε—Πεσταλότση, ὁ μαθητὴς τοῦ Π. Roger de Guimps, παρέχει ἐν τῷ μνημονευθέντι ἔργῳ του (σελ. 128) τὰς ἐπομένας πληροφορίες: «Αἱ σχέσεις Φίχτε—Πεσταλότση ὑπῆρξαν στενότεραι ἀπ' ὅσον θὰ ἐπίστευε τις. Ὁ Φίχτε εἶχε συζητήσῃ ἰδιαίτερον τινὰ φίλην τῆς κυρίας Πεσταλότση, τὴν Ada Rahn ἐκ Ζυρίχης, ὅπου κατοκεῖ συνήθως. Φιλία δ' ἀληθινὴ συνήφθη μετὰ τῶν δύο διανοουμένων συζύγων (τ. ἔ. Φίχτε καὶ Πεσταλότση) τῶν δύο διὰ φιλίας συνδεομένων γυναικῶν. Κατὰ τὸ 1794 ὁ Fichte διήλθε πολλὰς ἡμέρας παρὰ τῷ Πεσταλότση εἰς Richterswyl (3). Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος ἐγνώριζε πολὺ καλὰ τὸν Ἑλβετὸν φιλόσοφον, ἡ δὲ γνωριμία αὕτη συνέβαλε κατὰ πολὺ εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ιδεῶν καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ μεγάλου παιδαγωγοῦ τῆς Ζυρίχης».

(3) Σχετικῶς πρβλ. Paul Natorp: Gesammelte Abhandlungen zur Sozialpädagogik. Zweites Heft: Plato—Rousseau, Condorcet—Pestalozzi, 2e Aufl. Stuttgart. Frommans Verlag 1922, σελ. 103—104.

(4) Σχετικῶς ἰδέ: Paul Natorp: Gesammelte Abhandlungen κ. λ. π. ἐνθ. ἀν. Zweites Heft, σελ. 202 καὶ ἑξῆς: (Das Urteil der Zeitgenossen und der Einfluss Kants).

(5) Τ. ἔ. διὰ τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν τῶν νοημάτων. Γ. Π.

(*) Εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Ζυρίχης ὅπου διέμενεν ὁ ἀδελφὸς τῆς μητρὸς τοῦ Πεσταλότση. Γ. Π.

Κατὰ τὸν Νεοκαντιανὸν Paul Natorp, ὡς συμπέρασμα τῶν ἐρευνῶν του περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Πεσταλότση πρὸς τὴν Καντιανὴν φιλοσοφίαν προκύπτει, ὅτι ναὶ μὲν ὑπάρχουν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Πεσταλότση ἀπηχήσεις τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας (δηλ. τῆς τοῦ Καντίου), πλὴν αὗται εἶναι ἐξαιρετικῶς σπάνιαι καὶ οὐχὶ τόσον σαφεῖς, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὠρισμέναι ἰδέαι τοῦ Πεσταλότση δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν ἀσφαλῶς εἰς τὸν Κάντιον ἢ τοῖς ὁπαδοῦς του. Ὁ Πεσταλότσης χρησιμοποιοῖ εἰς τὰ ἔργα του κατ' ἐξοχὴν τὴν προσωποεικὴν καὶ ἄκρως ἰδιόρρυθμον γλῶσσάν του, ἥ δὲ τυχὸν συμφωνία εὐρίσκεται οὐχὶ εἰς τὰς λέξεις, ἀλλ' εἰς τὰς σκέψεις (1).

Πάντως αἱ μνημονευθεῖσαι ὁμολογίαι τοῦ Πεσταλότση περὶ ἀνικανότητος του, ἡ καὶ ἀντιπαθείας του πρὸς τὴν θεωρίαν, δέον νὰ γίνωνται δεκταὶ μετ' ἐπαφυλάξεως, δεδομένου ὅτι οὐδεὶς ἐξεφράσθη περὶ αὐτοῦ περιφρονητικώτερον, ἢ ὅσον ὁ ἴδιος ὁ Πεσταλότσης. Διακεκριμένοι δὲ ἄνδρες, ὡς οἱ Φίχτε, Νικολόβιος, Karl Ritter καὶ ἄλλοι, ἐξέφρασαν τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκτίμησιν των οὐχὶ ἀπλῶς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πεσταλότση, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἰδέας του, αἵτινες ἐξεπήγαζον ἀπὸ τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας, πρὸς ἣν ῥέπει πᾶς γνήσιος διανοητής.

Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ζητήματος τῶν σχέσεων Πεσταλότση—Καντιανῆς φιλοσοφίας λαμβάνει θέσιν καὶ ὁ Ἐδ. Σπράγγερ εἰς τὴν μελέτην του (2) ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος κυρίου φιλοσοφικοῦ συγγράμματος τοῦ Πεσταλότση: «Αἱ ἐρευναὶ μου...». Ἐν αὐτῇ γράφει τὰ ἑξῆς σχετικὰ (3): «Ἡ νέα στροφή εἰς τὴν ἠθικὴν διάνοησιν τοῦ Πεσταλότση φέρεται συνήθως εἰς σύνδεσμον πρὸς ἕμμεσον, κατὰ προτίμησιν διὰ τοῦ Φίχτε μεταδοθεῖσαν, ἐπίδρασιν τῆς Καντιανῆς ἠθικῆς. Τοιαύτην ἐπίδρασιν δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῇ. Ἐκδηλοῦται διὰ μεταστροφῶν, αἱ ὁποῖαι λίαν συνηχοῦσι πρὸς τὴν κατὰ Καντιανὸν τρόπον διατύπωσιν τῶν σκέψεων. Ὡς τοιαύτη τις κατ' ἐξοχὴν περιπτώσις θεωρεῖται, ὅταν ὑπὸ τοῦ Πεσταλότση το-νίζεται, μὲ τὴν αὐτὴν ἀκόμη γλῶσσικὴν διατύπωσιν, τὸ ζήτημα τοῦ *δφείλαιν* (Sollens) κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἠθικοῦ στοιχείου. Πάντως τοῦτο συμβαίνει σπανίως.

«Τελειοποιῶ ἑμαυτόν, ὅταν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὀφείλω νὰ πράξω, κἄμου νόμον ἐν ἑμοὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ». (414, 467). (4) Ἄλλως τε ἡ λέξις «*δφείλαιν*» («*Sollen*») ἀπαντᾷται μόνον εἰς τὸ βον μέρος τῶν «ἐρευνῶν...» ὡς συνήθης διατύπωσις, τ. ἔ. πάντοτε ὡς ἀντίθεσις εἰς τὴν ὑποταγὴν πρὸς τὸ ζῶδες ἐν τῷ κοινωνικῷ ἀνθρώπῳ. Ὡσαύτως σπανίως ἀπαντᾷται ἡ λέξις «*καθῆκον*» («*Pflicht*») (461). Εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι μὲ τὴν πρώτην ἰσχυρὰν παρέμβασιν τῆς νέας ἀπόψεως, ὅλως σαφῶς ἐξαίρεται, ὅτι ἡ τῷ ἀνθρώπῳ προσιδιᾶζουσα δύναμις στρέφεται ἐναντίον τῆς φύσεώς του, ὅπως κατὰ τὸν Κάντιον αἱ αἰσθήσεις καταβάλλονται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὸ τοῦ λογικοῦ του. (414 καὶ ἑξῆς, 470, 483, 485).

«Πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου συμφωνοῦσι περαιτέρω πολυάριθμα χωρία, ἐν τοῖς ὁποίοις *αὐτονομία* καὶ *ετερονομία* (χωρὶς καὶ νὰ ἐμφανίζονται αἱ λέξεις αὗται) τίθενται ἀντιμέτωποι πρὸς ἀλλήλας (404, 413, 418, 433, 436, 467, 488), ἐν τοῖς ὁποίοις ἡ *ἐλευθερία τῆς βουλῆσεως* παρίσταται ὡς ἰδιαίτερος ἠθικὴ ἐλευθερία, (461, 477), καὶ ἐν τοῖς ὁποίοις ἐξυμνεῖται τὸ *μεγαλεῖον*, τὸ *ἀξίωμα* τοῦ ἠθικοῦ στοιχείου, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς πρότερον μνημονευθείσης θεωρίας τῶν δύο στρωμάτων (462, 484). Πάντα ταῦτα πρὸ πολλοῦ ἔχουν τὴν εἰς τὴν δεούσης προσοχῆς, δι' ἣ καὶ δὲν χρειάζονται νὰ ἀποδείξω κατὰ τὴν παροῦσαν διαπραγμάτευσιν τοῦ ζητήματος. Πολλῷ μᾶλλον πρόκειται νὰ δείξωμεν, ὅτι αὐτονομία, ὀφείλαιν καὶ νόμος, εἰς κάτι ὅλως διάφορον ἔμελλον νὰ καταλήξουν, ἢ ὅ

(1) Paul Natorp: Gesammelte Abhandlungen κλπ. Τεύχος 1ον, σελ. 210.

(2) «Nachforschungen». Eine Analyse von Eduard Spranger. Sonderabdruck aus den Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin 1935.

(3) Σελ. 13—19.

(4) Οἱ ἀριθμοὶ δεικνύουσι τὰς σελίδας τοῦ 9ου τόμου τῆς 12τόμου ἐκδόσεως τοῦ Seyffarth, ἐνθ. ἀν.

ὅσον μετεφτεύθησαν ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς νοοτροπίας τοῦ Καντίου καὶ Φίχτε (1) εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ Πεσταλότση».

Προχωρῶν περαιτέρω ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Πεσταλότσης, παρὰ τὴν ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ Καντίου, καὶ τὴν σχετικὴν ἐξέλιξιν του, ὡς πρὸς τὰς ἀπόψεις του ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ στοιχείου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, οὐχ ἦτον διετήρησε τὴν πρωτοτυπίαν τῶν ἰδεῶν του, προσαρμόσας μᾶλλον τὰ νέα διδάγματα πρὸς τὰς παιδαγωγικὰς καὶ ἠθικο-κοινωνικὰς θεμελιώδεις ἀπόψεις του. (2)

Ἀλλαχοῦ ὁ Ἐδ. Σπράγγερ σχετικῶς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ζήτημα ἐκφράζεται σαφέστερον συνοπτικῶς διὰ τῶν ἑξῆς: «Ὁ Πεσταλότσης δὲν εἶναι γνήσιον τέκνον τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀλλὰ κήρυξ βαθυτέρων δεσμῶν τῆς ζωῆς, παρὰ τοῦ ψυχροῦ, πανταχοῦ ὁμοίως ἔχοντος λόγου (λογικοῦ). Καὶ τοῦτο ἀκόμη: Ὁπου ὁ Πεσταλότσης ὁμίλησε περὶ αὐτονομίας, πάντως ὡς κορωνὶς τῆς δι' αὐτὸν ἀπέμεινε οὐχὶ ὁ πρακτικὸς λόγος (die praktische Vernunft) ἢ ἡ ἔννομος συμφωνία πρὸς ἑαυτόν, ἀλλὰ ἡ ἰδιαίτερα δύναμις τῆς ἀγάπης, τὸ ἄριστον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀκριβέστερον τὸ θεῖον μέρος τῆς. Οὗτος δὲν ἔμεινε παρὰ τῷ ὀφείλαιν. Ὡσαύτως ἡ γνησία, ἠθικὴ, ἀγνή ἀγάπη εἶναι τὸ ἔργον τοῦ ἑαυτοῦ μου» (3).

Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις Φίχτε—Πεσταλότση, περὶ τῶν ὁποίων ἐπανειλημμένως ἐγένετο λόγος, δέον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι οὐ μόνον ὁ Πεσταλότσης εἶχε μνηθῇ ὑπὸ τοῦ Φίχτε, ἐμμέσως τε καὶ ἀμέσως, εἰς τὰς φιλοσοφικὰς δοξασίας του καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ Φίχτε, ἄφ' ἑτέρου, διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπαφῆς καὶ τῶν συχνῶν συναντήσεων καὶ συζητήσεων μετὰ τοῦ Πεσταλότση, κατελήφθη ἀπὸ ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμόν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πεσταλότση καὶ τὸ παιδαγωγικὸν ἔργον του. Τὴν ἐκτίμησιν του πρὸς τὰς παιδαγωγικὰς ἰδέας τοῦ Πεσταλότση ἔδειξεν ὁ Φίχτε, ὅταν, ἀπευθύνων τὸν χειμῶνα τοῦ 1807—1808 τοὺς περιφήμους λόγους του πρὸς τὸ Γερμανικὸν ἔθνος διὰ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Παιδείας, συνέστησε ρητῶς τὴν ἀναπροσαρμογὴν τῆς Παιδείας τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους συμφώνως μόνον πρὸς τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς καὶ τὰς διδακτικὰς μεθόδους τοῦ Πεσταλότση. Τούτων ἀποδεικνύεται ὁ Φίχτε τέλειος γνώστης καὶ κάτοχος οὐχὶ ἐκ μόνης τῆς μετὰ τοῦ Πεσταλότση ἀναστροφῆς του, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς βαθείας καὶ μετὰ κατανοήσεως μελέτης τῶν ἑως τότε ἐκδεδομένων θεμελιωδῶν παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων τοῦ Πεσταλότση. Ἡ ἐντύπωσις αὕτη ἐνίσχυνται καὶ ἐκ τῆς φωτισμένης κριτικῆς, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐνιαχοῦ ἀσχεῖ ἐπὶ τῶν παιδαγωγικῶν καὶ κοινωνικῶν ἰδεῶν τοῦ Πεσταλότση, ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν παρατηρήσεων καὶ ὑποδείξεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτος προβαίνει. (4)

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα ὡς πρὸς τὰς σχέσεις Πεσταλότση—Φίχτε—ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου, κρίνομεν σκόπιμον, ὅπως ἐκθέσωμεν ἐν συνεχείᾳ καὶ

(1) Μέχρι τίνος, ἡ τότε νοοτροπία τοῦ Φίχτε, ὑπὸ τὴν ἰδιαίτεράν κατεῦθυνσίν της, ἡμπορεῖ νὰ εἶχεν ἐπιδράσει ἐπὶ τὸν Πεσταλότση, δὲν ἔχει ἀκόμη ἐρευνηθῇ ἐν τοῖς κατ' ἑκαστῇ. Φανερά συμφωνία ἀπαντᾷται μόνον εἰς τὴν 1ην σελίδα τῶν «ἐρευνῶν...» (σελ. 386 S.) Σ. Σ.

(2) Σχετικῶς πρὸς καὶ Ed. Spranger «Nachforschungen», σελ. 4. Ἀλλ' ὁ Πεσταλότσης ἦτο ὀλίγον ἠσκημένος εἰς τὴν αὐτόνομον χρῆσιν τῆς αὐστηροτέρας φιλοσοφικῆς ὁρολογίας. Καὶ ὅ,τι εἶχεν οὗτος προσλάβει ἐν μέρει ἀπὸ τὸν Φίχτε τὸν ἴδιον, ἐν μέρει μὲν τοῦ Φίχτε καὶ ἄλλων συγχρόνων του ὁπαδῶν τοῦ Καντίου, ἐμμέσως περὶ τῶν ἠθικῶν ἀπόψεων τοῦ Καντίου, ἐσημείωνε κατ' ἀρχὴν νέον καὶ ξένον στοιχεῖον ἐν τῷ αἵματι τοῦ μονήρους διανοητοῦ, τὸ ὁποῖον οὗτος—ἰσχυρῶς κλονισθεὶς ἐσωτερικῶς διὰ τῶν γεγονότων τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως—μόνον ἐπιμόχθως ἔμελλε νὰ φέρῃ εἰς σύνδεσμον πρὸς τὰς παλαιότερας ἀπόψεις του.

Σχετικῶς πρὸς Arthur Stein: Pestalozzi und die Kantische Philosophie. Tübingen. 1927.

(3) Ed. Spranger: Pestalozzi. Ἐπιμνημόσυτος λόγος, ρηθεὶς κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ζυρίχης, τῇ 18ῃ Φεβρουαρίου 1927, περιεχόμενος εἰς Kultur und Erziehung. 4η ἐκδ. Quelle—Meyer, Leipzig, 1928, σελ. 108.

(4) Σχετικῶς ἰδέ: Fichtes, Reden an die Deutsche Nation. Deutsche Bibliothek, Berlin. α') 9ος λόγος, σελ. 157—168, καὶ β') 10ος λόγος, σελ. 169 καὶ ἑξῆς.

τὴν γνώμην τοῦ Ἐδ. Σπράγγερ ἐπὶ ζητήματος, τὸ ὁποῖον πολλάκις μᾶς ἔχει ἀπασχολήσει: Τοῦ ζητήματος δηλ. ἐὰν πρέπει νὰ λαμβάνωνται κατὰ γράμμα ὑπ' ὄψιν αἱ δεινὰ καθ' ἑαυτοῦ κατηγορίαι καὶ βαρεῖαι περιφρονητικαὶ ἐκφράσεις τοῦ Πεσταλότση, αἱ ἐπεκτεινόμεναι, ὡς εἶδομεν, καὶ εἰς τὴν καθόλου μόρφωσιν καὶ πνευματικὴν του ἐξέλιξιν, ἢ νὰ γίνωνται δεκταὶ μετ' ἐπιφυλάξεως, ὡς ὑπεδείξαμεν ἀνωτέρω, λόγῳ τῆς ἀκατασχέτου ροπῆς του πρὸς αὐτοκατηγορίαν καὶ ὑποτίμησιν ἑαυτοῦ;

Ἡ ἐν προκειμένῳ κρίσις τοῦ Ἐδ. Σπράγγερ ἔχει ἰδιαιτέραν ἀξίαν, οὐ μόνον ἐνῆκα τοῦ ἀναμφισβητήτου κύρους τοῦ διακεκριμένου φιλοσόφου καὶ παιδαγωγοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι οὗτος, ὁ A. Buchenau καὶ ὁ H. Stettbacher εἶναι οἱ ἐκδόται τῆς μεγάλης μνημιώδους κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ Πεσταλότση, τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τόμων τῆς ὁποίας, ἀτυχῶς, στερούμεθα. Ὁ Σπράγγερ, λοιπόν, ἐν τῇ μνημονευθείσῃ μελέτῃ του «αἱ ἐρευνᾶί μου...», σελ. 4, γράφει σχετικῶς τὰ ἐπόμενα, ἅξια πολλῆς προσοχῆς, πρὸς τὰ ὁποῖα συμφωνοῦσι καὶ αἱ προσεκτεθείσαι ἀπόψεις ἡμῶν:

«Ἐὰν ὁ Πεσταλότσης ἐν τέλει τοῦ ἔργου του («Nachforschungen...») ἰσχυρίζεται ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ εὐρέθη «εἰς πλήρη ἔλλειψιν πάντων τῶν μέσων τῆς ἐποχῆς του πρὸς ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν», πάντως τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ, ὥσάν οὗτος νὰ μὴ εἶχε λάβει οὐδεμίαν γνῶσιν τῆς συγχρόνου βιβλιογραφίας περὶ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν, ἠθικῶν καὶ ἱστορικοφιλοσοφικῶν προβλημάτων. Γνωρίζομεν νῦν ἀπὸ τὰς «παρατηρήσεις εἰς τὰ ἀναγνωσθέντα συγγράμματα», τὰ ὁποῖα κατ' ἐκλογὴν ἀνεκοινώθησαν εἰς τοὺς τόμους 9ον καὶ 10ον τῆς νέας κριτικῆς ἐκδόσεως, ὅτι ὁ Πεσταλότσης ἀκριβῶς κατὰ τὰ ἔτη, τὰ ὁποῖα προηγήθησαν τῆς συγγραφῆς τῶν «ἐρευνῶν», εἶχεν ἀναγνώσει τεραστίως πολλὰ, καὶ μάλιστα εἶχε κάμει ἐξ αὐτῶν ἐπιτομὰς (περιλήψεις) κατὰ τὸν ἰδιάζοντα τρόπον του. Ὡσαύτως δὲν ἀπέμεινε καὶ τελείως ἀμέτοχος τῆς φιλοσοφίας. Τοῦναντίον, ὡς ἐπανειλημμένως παρατηρήθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Karl von Räumler, αἱ συνομιλῖαι τὰς ὁποίας ἔσχε πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1793 μετὰ τοῦ Φίχτε εἰς Richterswyl πρέπει νὰ ἦσκησαν ἀποφασιστικὴν ροπὴν ἐπ' αὐτοῦ...».

Συνοψίζοντες, παρατηροῦμεν, ὅτι τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Φίχτε, τ. ἔ. τὸ τῆς δράσεως καὶ αὐθορμησίας, διακρίνονται ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν τοῦ Πεσταλότση. Ἐπὶ τούτοις δ' ὅτι τόνον διὰ τοῦ Φίχτε ὅσον καὶ ἄλλων Καντιανῶν, ὁ Πεσταλότσης ἦλθεν εἰς συνάφειαν ἐμμέσως τε καὶ ἀμέσως καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ Καντίου, καὶ δὴ τὴν περὶ καθήκοντος καὶ αὐτονομίας, ἔστω καὶ ἂν αὕτη προσηρμώσθη πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν νοοτροπίαν τοῦ Πεσταλότση. Ἡ ἐπίδρασις τῆς γίνεται αἰσθητὴ εἰς τὸν μελετητὴν τῆς ἠθικοπνευματικῆς ἐξελίξεως τοῦ Πεσταλότση. (¹)

* *

Συμπληρωματικῶς δεόν νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα, ὅτι καὶ τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Γκαίτε καὶ αἱ πανθειστικαὶ δοξασίαι του δὲν εἶναι ἄγνωστα εἰς τὸν Πεσταλότση, εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ὁποίου ἐνιαχοῦ οἱ φευγαλέοι πόθοι του ἐκδηλοῦνται διὰ θαυμασίων λυρικῶν ἢ θρησκευτικῶν ποιημάτων τοῦ Γκαίτε. Ἐξ ἄλλου ὅμως καὶ ὁ Γκαίτε ἠσχολήθη μὲ παιδαγωγικὰ ζητήματα, ἰδίᾳ εἰς τὸ περίφημον ἔργον του Wilhelm Meister (²). Εἰς τὸ Βον μέρος ὑπὸ τὸν τίτλον «τὰ ταξίδια τοῦ Βίλελμ Μάϊστερ» (Wilhelm Meister's Wanderjahre), ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ παιδαγωγικὴ ἐπαρχία» (Die pädagogische Provinz), ὁ Γκαίτε ἐπιχειρεῖ νὰ θέσῃ εἰς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τὰς παιδαγωγικὰς του ἰδέας καὶ τὰς διδακτικὰς του μεθόδους. Εἰς τὴν προσπάθειάν του ταύτην εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἰδίᾳ τὰ ἐν Hofwyl πρότυπα ἐκπαιδευτήρια τοῦ Fellenberg, φίλου

καὶ μετέπειτα ἐπὶ μικρόν τι διάστημα συνεργάτου τοῦ Πεσταλότση καὶ ὅστις (Fellenberg) εἶχεν ἐπηρεασθῇ καὶ ἔδρα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πεσταλότση. Ἐπομένως ὁ Γκαίτε εἶχεν ἔλθει εἰς ἐμμεσον γνωριμίαν πρὸς τὰς παιδαγωγικὰς ἰδέας τοῦ Πεσταλότση. Ὅτε δὲ τῷ 1792 ἐπεσκέφθη εἰς Λειψίαν τὴν ἀδελφὴν του Βαρβάραν, τὴν ὁποίαν ὑπερηγάπα, ὑπανδρευμένην μὲ τὸν ἐκεῖ μεγαλέμπορον Gross, ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῇ ἐν Λειψίᾳ καὶ διάφορα διδασκαλεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἔμεινεν ἱκανοποιημένος. Ἐκεῖ ἐγνώρισε προσωπικῶς τὸν Γκαίτε ὡς ἐπίσης καὶ τοὺς Klopstock, Wieland, Herder καὶ Jacobi. (³)

Ἐπὶ τούτοις καὶ πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Basedow (1723—1790), σημαίνοντος παιδαγωγοῦ, δὲν ἦτο ὅλως ξένος ὁ Πεσταλότσης. Ὡς δ' ἐξετέθη καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὁ νεαρὸς Πεσταλότσης καὶ ἡ ἀρχικὴ συγγραφικὴ δρασίς του ἐμφανίζον κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐπίδρασιν τῆς φυσιοκρατίας τοῦ Ρουσσώ καὶ τῶν παιδαγωγικο-κοινωνικῶν του ἰδεῶν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐκρηξὶν τῆς παγκοσμίας ἀπῆλξης καὶ ἀναστάτωσης σχοῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως μετὰ τῶν κοινωνικοπολιτικῶν διακηρύξεών της.

Ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἀνίχνευσις τῶν πηγῶν, ὅθεν ἦντλησεν ὁ Πεσταλότσης, ἀναμφιβόλως συμβάλλει εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου του οὐχ ἥττον δὲν πρέπει νὰ παρορᾶται, ὅτι αἱ μνημονευθεῖσαι μορφωτικαὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπιδράσεις ὑπῆρξαν ἀπλῶς τὸ ἐναυσμα πρὸς ἀνάφλεξιν τοῦ ἐν αὐτῷ θείου πυρὸς καὶ διατύπωσιν παρ' αὐτοῦ νέων ἀρχῶν ἀγωγῆς καὶ μεθόδων διδασκαλίας, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

Πρὶν ἢ κλείσωμεν τὸ παρὸν κεφάλαιον προτιθέμεθα, ὅπως παρὰσχόμεν τὴν ὀφειλομένην ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τῆς διακοπῆς τῶν σπουδῶν τοῦ Πεσταλότση πρὸ τῆς τελευταίας τάξεως—τ. ἔ. τῆς θεολογικῆς—καὶ τῆς μὴ συνεχίσεως αὐτῶν πλέον εἰς τὸ Collegium Carolinum. Ὁ Heubbaum, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω σελ. 213, ἐκφράζει ἐν προκειμένῳ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ προκλητικὴ διαγωγὴ τοῦ Πεσταλότση ἐναντι τοῦ καθηγητοῦ του Steinbrüchel, διὰ τῆς μεταφράσεως τοῦ 3ου Ὀλυνθιακοῦ εἰς ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ του δημοσιευθεῖσαν μετάφρασιν τοῦ 1ου Ὀλυνθιακοῦ—τὴν ὁποίαν ὡς φαίνεται ὁ Πεσταλότσης δὲν εὗρεν ἱκανοποιητικὴν—θὰ ἐδυσχέρανεν τὰς σχέσεις καθηγητοῦ πρὸς μαθητὴν καὶ ὥθησε τὸν Πεσταλότσην εἰς διακοπὴν τῶν σπουδῶν του.

Ἡ ὡς ἄνω ὑπόνοια τοῦ Heubbaum δὲν φαίνεται καὶ τόνον δικαιολογημένη, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ὑπάρχοντι μαρτυρίαι πρὸς στήριξίν της, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οὔτε τοῦ Πεσταλότση ὁ χαρακτὴρ θὰ ἠδύνατο ὁπωσδήποτε νὰ χαρακτηρισθῇ ἱταμὸς καὶ προκλητικὸς ἐναντι τῶν διδασκάλων του, οὔτε δυνατόν νὰ φαντασθῶμεν τὸν καθηγητὴν Steinbrüchel τόνον μικρόψυχον καὶ ἐκδικητικόν.

Ὁ Roger de Guimps, ἐξ ἄλλου, ἐν τῷ περὶ Πεσταλότση μνημονευθέντι συγγράμματί του, γράφει ἐν ἀρχῇ σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «Φθάσας μὲ ἐπιτυχίαν εἰς τὸ τέρας τῶν θεολογικῶν σπουδῶν του, ἐγκατέλειπε ταύτας ὡς μὴ ἐπιτυχῶν εἰς τὸ κήρυγμα. Διηγοῦνται, ὅτι, ὅταν ἔκαμε τὸν δοκιμαστικὸν ὄρκον του, κατελήφθη ἀπὸ τρολλὸν γέλωτα, ὅστις τὸν ἠνάγκασεν νὰ διακόψῃ. Τότε ἀφῆκε τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον, ἵνα ἀκολουθήσῃ τὴν νομικὴν. Ἡ ἀνωτέρω ἀποτυχία του δὲν ἦτο ἡ μόνη αἰτία τῆς ἀλλαγῆς τῶν σπουδῶν του. Ἀπὸ μικρὸς μαθητὴς εἶχε λάβει πείραν τῆς ἀδικίας καὶ τῆς καταπίεσεως. Δι' ὃ καὶ ἔκτοτε ἐπεδίωκε νὰ γίνῃ ὁ διορθωτὴς τῶν ἀδικιῶν. Εἰς τὴν ἐξοχὴν παρὰ τῷ πάπῳ του πολλάκις εἶχεν ἀκούσει παράπονα τῶν χωρικῶν κατὰ τῶν ἀστῶν κατοίκων τῆς Ζυρίχης, οἱ ὁποῖοι τοὺς κατεπίεζον καὶ εἶχον τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου. Τὰ αὐτὰ παράπονα τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου κατὰ τῶν ἀρχόντων τῆς Ζυρίχης ἤκουε καὶ ὅταν ἐπεσκέπτετο τὸν θεῖον του Hotz εἰς Richterswyl...».

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω παρατηροῦμεν ἐν πρώτοις, ὅτι ὁ Roger de Guimps περὶ

(1) Σχετικῶς προβλ. τὰς ἐν προκειμένῳ παρατηρήσεις τοῦ Σπράγγερ ἐν «Forschungen».

(2) Σχετικῶς ἰδέ: Γ. Παλαιολόγου, «Ὁ Γκαίτε ὡς παιδαγωγός», μελέτην δημοσιευθεῖσαν εἰς «Ἐκπαιδευτικο-κοινωνικά προβλήματα», Ἀθῆναι 1938, σελ. 1—30.

(1) Roger de Guimps, ἐνθ. ἀν. σελ. 109.

πίπτει εἰς ἀνακρίβειαν ἰσχυρίζομενος, ὅτι ὁ Πεσταλότσης εἶχεν ἐπιτυχῶς περατώσει τὰς θεολογικὰς σπουδὰς του, ἐνῶ, τοῦναντίον, ὡς εἶδομεν, διέκοψε ταύτας ἀκριβῶς πρὸ τῆς τελευταίας τάξεως, τῆς θεολογικῆς. Ἡ περαιτέρω ἀναφερομένη φήμη περὶ παραιτήσεώς τοῦ Πεσταλότσης ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργήματος, διὰ τὸν λόγον τῆς ἀποτυχίας του εἰς τὸ κήρυγμα, φήμη ἐπαναλαμβανομένη καὶ εἰς ἄλλων βιογραφίας τοῦ Πεσταλότσης, δὲν φαίνεται εὐσταθοῦσα, ἀφ' οὗ δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐπιτυχοῦς τεματισμοῦ τῶν θεολογικῶν σπουδῶν τοῦ Πεσταλότσης, ὡς διακόψαντος τὰς σπουδὰς του εἰς τὸ Collegium Carolinum ἀκριβῶς πρὸ τῆς θεολογικῆς τάξεως, δηλ. τῆς τελευταίας τάξεως τοῦ Κολλεγίου. Ἡ περαιτέρω ἀναγραφόμενη ὑπὸ τοῦ R. d. G. προθέσις του, ὅπως ἀκολουθήσῃ τὴν Νομικὴν Ἐπιστήμην, ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πεσταλότσης, ὅστις ἐκθέτει ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του τὰ τῆς ἀλλαγῆς τῶν νεανικῶν σχεδίων του.

Ἀνασκοπῶν τ.ἐ. τὰ παρελθόντα ὁ γηραιὸς Πεσταλότσης μὲ εἰλικρινεῖαν καὶ διαύγειαν πνεύματος γράφει σχετικῶς ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του τὰ ἑξῆς: (1) «Ὡσαύτως τὸ ὑπὸ τοῦ Rousseau νεωστὶ ἀναγνωγονθέν, ἰδεαλιστικῶς θεμελιωθὲν σύστημα τῆς ἐλευθερίας, ἐξῆρε τὴν ὀνειροπόλον τάσιν ἐν ἐμοὶ πρὸς ἀνάπτυξιν δράσεως εὐεργετικῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. *Παιδικαὶ σκέψεις περὶ ἀνυψώσεως τοῦ λαοῦ, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν γενέθλιον πόλιν, μὲ ὥθησαν νὰ ἐγκαταλείψω τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον*, πρὸς τὸ ὁποῖον πρότερον εἶχον κλίσιν καὶ διὰ τὸ ὁποῖον ἤμην προωρισμένος, καὶ νὰ κάμουν ὥστε νὰ γεννηθῇ ἐν ἐμοὶ ἡ σκέψις, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν διὰ τῆς *σπουδῆς τοῦ δικαίου* νὰ εὗρω τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο κατάλληλον νὰ μοὶ παράσχῃ τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰ μέσα ταχέως ἢ βραδέως νὰ ἀσκήσω κάποια εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος τῆς γενεθλίου πόλεως, ἔτι δὲ περαιτέρω καὶ τῆς ὅλης πατρίδος μου.

«*Περιστατικόν τι ὅμως, κρίσιμον δι' ἐμέ, κατέστρεψε τὸ σχέδιον τοῦτο*, εὐτυχῶς δι' ἐμέ, εὐθὺς *ἅμα τῇ συλλήψει του*. Ὁ φίλος (2) μου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐστηριζόμην πλήρως ἐλπίδων καὶ ἐμπιστοσύνης, ἔχων συνείδησιν τῆς μονομερείας μου καὶ τῆς ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἀδεξιότητός μου, ἔπαθεν ἀπὸ σοβαρὸν στήθικὸν νόσημα, τὸ ὁποῖον ἐπὶ μακρὸν ἐνομιζόμεν ὡς ἀνάξιον λόγου. Τοῦτο ὅμως τότε ἐπεδεινώθη καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη θανατηφόρον. Ὅταν τὸ ἀντελήφθῃ μὲ ἐκάλεσε πλησίον του καὶ μοῦ εἶπε: «Πεσταλότσης, ἀποθνήσκω καὶ σύ, ἐγκαταλειμμένος εἰς ἑαυτόν, δὲν πρέπει νὰ ριφθῇς εἰς ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ διὰ σέ ἐπικίνδυνον, ὡς ἐκ τῆς καλωσύνης σου καὶ τῆς κλίσεώς σου νὰ ἐμπιστευέσαι εὐκόλως τοὺς ἄλλους. Ζήτησε ἓνα ἥσυχον, ἥρεμον ἐπάγγελματικὸν στάδιον καὶ μὴ ἀφήνῃς τὸν ἑαυτόν σου—χωρὶς νὰ ἔχῃς εἰς τὸ πλευρόν σου ἄνθρωπον μὲ ἥρεμον, ψυχραῖμον καὶ ἀσφαλῆ γνώσιν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων—εἰς ἐπιχείρησιν μὲ μακρὰν προοπτικὴν, τῆς ὁποίας ἡ ἀποτυχία θὰ ἡδύνατο νὰ εἶναι ὅπωςδήποτε ἐπικίνδυνος διὰ σέ...»

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πεσταλότσης μᾶς διηγεῖται, ὅτι, καίτοι εὗρισκεν ὀρθὰς τὰς συμβουλὰς τοῦ φίλου του, δὲν κατώρθωσε καὶ νὰ τὰς ἀκολουθήσῃ, διότι ἡ πηγὴ τῶν κινδύνων, ἀπὸ τῶν ὁποίων τὸν ἀπέτρεπεν ὁ φίλος του, εὗρίσκετο βαθεῖα ριζωμένη ἐντός του. Δι' ὃ ἐν τῇ ἐνθουσιασμῷ του ἵνα θέσῃ εἰς προᾶξιν τὰ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σχέδιά του, ἔλαβεν αἴφνης τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς (νὰ γίνῃ γαιοκτήμων).

Ἐκ τοῦ παρατεθέντος ἀνωτέρω ἀποσπάσματος ἐκ τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Πεσταλότσης, κατὰ τὸ ὁποῖον «*παιδικαὶ σκέψεις περὶ ἀνυψώσεως τοῦ λαοῦ, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν γενέθλιον πόλιν τὸν ὥθησαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον*, πρὸς τὸ ὁποῖον καὶ κλίσιν εἶχε—ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἱερέα πάππον του συχρῆς ἀναστροφῆς του κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν του—καὶ διὰ τὸ ὁποῖον προωρίζετο», συνάγομεν ὅτι εἰς τὴν ἐγκατάλειψίν του κυρίως συνετέλεσεν ὁ ἐν τῇ γενε-

(1) Schwanengesang, ἐνθ. ἀν § 163.

(2) Ἐνταῦθα ἐννοεῖ τὸν ἐπιστήμιον φίλον του Bluntschli.

τεῖρα του Ζυρίχης ὑπὲρ τοῦ λαοῦ κοινωνικο-εκπαιδευτικὸς ἀναμορφωτικὸς ὁργανισμὸς ὑπὸ τὸν Bodmer καὶ ἄλλους, περὶ τοῦ ὁποίου ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐγένετο λόγος, καὶ οὗτινος μετεἶχε μετὰ ζωηροτάτου ἐνθουσιασμοῦ ὁ νεαρὸς Πεσταλότσης, ἥδη ἀπὸ τῶν φοιτητικῶν ἐδωλίων. Εὐνόητος δ' ἡ στροφή του πρὸς τὴν Νομικὴν ἐπιστήμην, ὡς μέλλουσιν νὰ ἐξυπηρετήσῃ καλύτερον τὰ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σχέδιά του. Πλὴν ἡ τότε τραχεῖα ἐπέμβασις τῆς συντηρητικῆς κυβερνήσεως, ἥτις προέβη, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς περαιτέρω ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ τῶν «*πατριωτῶν*», τοῦ «*Ἐνθυμητοῦ*», ἡ σύλληψις, ὀλιγοήμερος κράτησις καὶ αὐστηρὰ νοθεσία τῶν ἀρχῶν, ὅπως τοῦ λοιποῦ ἀπέχῃ ἐπαναστατικῶν κινήσεων, θὰ ἐνέβαλον ἀπογοήτευσιν καὶ θὰ ἀπέτρεψαν τὸν ἐνθουσιώδη νέον ἀπὸ τῆς σπουδῆς τοῦ Δικαίου εἰς χώραν ἐνθα ἡσκαίτο λογοκρισία καὶ δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τῶν ἐκδηλώσεών της. Φρονοῦμεν, ὅτι μᾶλλον οἱ λόγοι οὗτοι, παρὰ ἡ ἀναγραφόμενη ὑπὸ τοῦ Πεσταλότσης νοθεσία τοῦ θνήσκοντος φίλου του Bluntschli θ' ἀπέτρεψαν τοῦτον ἀπὸ τῆς στροφῆς πρὸς τὴν σπουδὴν τοῦ δικαίου, πρὸς ἣν οὐδαμῶς ἐπεδόθη, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, γράφων, ὅτι τὸ σχέδιον τοῦτο (τῆς σπουδῆς τῶν Νομικῶν τ.ἐ.) ἐτέθη κατὰ μέρος «*εὐθὺς ἅμα τῇ συλλήψει του*».

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ φρονοῦμεν ὅτι δὲν εὐσταθεῖ καὶ ἡ γνώμη, καθ' ἣν ὁ Πεσταλότσης ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Collegium Humanitatis, καὶ ὅτι βραδύτερον διέκοψε τὰς νομικὰς σπουδὰς του, ῥίψας εἰς τὸ πῦρ ἅπαντα τὰ νομικοῦ περιεχομένου γραπτὰ του. Ὡς ἐν ἀρχῇ ἐξετέθη, εἰς τὸ Collegium Humanitatis, μὲ διετὴ κύκλον σπουδῶν, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς Καρολινεῖου Σχολῆς (Schola Carolina), ἐγένετο κυρίως περαιτέρω ἐμβάθυνσις εἰς τὰς ἀρχαίας γλώσσας καὶ τὰ Ἑβραϊκὰ καὶ οὐχὶ εἰδικὴ σπουδὴ τῆς Θεολογίας, Νομικῆς καὶ Ἰατρικῆς.

Ἀνωτάτη Σχολὴ τῆς Ζυρίχης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πεσταλότσης ἦτο, ὡς εἶδομεν, τὸ Collegium Carolinum μὲ τετραετὴ κύκλον σπουδῶν καὶ τρεῖς τάξεις, τὴν φιλολογικὴν, τὴν φιλοσοφικὴν καὶ τὴν θεολογικὴν. Ἐν αὐτῷ δ' ὑπεβλήθη ὡς φοιτητικὴ ἐργασία τοῦ Πεσταλότσης, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐπιδόσεώς του εἰς τὴν Φιλολογίαν, καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ 3ου Ὀλυνθιακοῦ τοῦ Δημοσθένους, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος, ἐνῶ ἡ περὶ Ἀγιδος μελέτη τοῦ Πεσταλότσης ἀνεγνώσθη, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸν ὑπὸ τὸν Bodmer σύνδεσμον τῶν «*πατριωτῶν*» ὡς μελέτη ἐξυπηρετοῦσα τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ Συνδέσμου, δημοσιευθεῖσα τῇ ἀπαιτήσῃ τῶν μελῶν του. Μετὰ τὴν φιλολογικὴν τάξιν καὶ πρὶν ἢ φοιτήσῃ εἰς τὴν θεολογικὴν τάξιν διέκοψεν, ὡς εἶδομεν, τὰς σπουδὰς του.

Ἀποτραπείς, διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους, τῶν σχεδίων του πρὸς σπουδὴν τῆς Νομικῆς, ἅτινα οὐδὲ κἂν ἔθεσεν εἰς ἐφαρμογὴν, ἐστράφη ὁ Πεσταλότσης πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν νεανικῶν ἀναμορφωτικῶν σχεδίων του, εἰς τὴν *ὑπαιθρον* καὶ τὴν εἰσαγωγὴν νέων μεθόδων καλλιέργειας τῆς γῆς, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας καλυτέρων ὅρων διαβιώσεως τῶν κατοίκων τῆς ὑπαιθρου. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρχε τάσις ἐξόδου τῶν μεταρρυθμιστῶν πρὸς τὴν ὑπαιθρον, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φυσιοκρατικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Rousseau, ἐκεῖ δὲ ἐξήτησε καὶ ὁ νεαρὸς καὶ ὀνειροπόλος Πεσταλότσης τὴν πραγμάτωσιν τῶν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προθέσεών του. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ περίφημον ἀγρόκτημα τοῦ Πεσταλότσης Neuhof, ἀφετηρία διὰ τὴν εκπαιδευτικο-κοινωνικὴν μεταρρυθμιστικὴν προσπάθειάν του καὶ μνημεῖον διὰ τὰς παιδαγωγικὰς ἰδέας του καὶ τὴν ὅλην παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην. Περὶ τούτων ὅμως θὰ γίνῃ ὁ προσήκων λόγος εἰς τὸ προσεχές κεφάλαιον.

(Συνεχίζεται)

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΑΙ ΕΠ' ΑΥΤΟΥ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

Ἐν τῇ Μαρασλείῳ Παιδαγωγικῇ Ἀκαδημίᾳ διεξήχθησαν ὑπὸ τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν αὐτῆς τῇ 19ῃ καὶ 20ῇ τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου 1947 συζητήσεις περὶ τῶν ἐπενεκτέων μεταρρυθμίσεων ἐπὶ τοῦ ἀναλυτικοῦ καὶ ὠριαίου προγράμματος τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 4570 τῆς 15-10-47 ἐγκύκλιον τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐκ τῶν Διευθυντῶν αὐτῆς κ. Ἐπαμ. Μπασουκέα. Μὴ δυνάμενοι ἑλλείπει χώρου νὰ δημοσιεύσωμεν ὅλας τὰς διατυπωθείσας ἐν αὐτοῖς γνώμας περιοριζόμεθα εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Μπασουκέα, ἐν ἣ οὗτος λαβὼν τὸν λόγον τελευταῖος ἐκφράζει τὰς ἀπόψεις του ἐν ἀναφορᾷ καὶ συσχετισμῷ πρὸς ὅσα αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι συνάδελφοί του διετύπωσαν προηγουμένως.

Ἐν τῇ εἰσηγήσει του αὐτῇ ὁ κ. Μπασουκέας ἔχων ὑπ' ὄψει ἀφ' ἑνὸς τὸ θεμελιῶδες καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὸν ἔργον, ὅπερ ὑπὸ τὰς παρούσας ἰδίως κοσμογονικὰς μεταπολεμικὰς περιστάσεις καλεῖται νὰ ἐπιτελέσῃ ὁ Ἕλλην διδάσκαλος, τὴν ἐπίδρασιν ἐξ ἄλλου, ἣν ἀσκεῖ οὗτος εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς πληθυσμοὺς τῆς ὑπαίθρου, ὅπου μετὰ τοῦ ἱερέως ἀποτελεῖ ἀνέκαθεν οὐ μόνον τὸν κυριώτερον παράγοντα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικο-κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν παντὶ συμπαραστάτην, συναντιλήπτορα καὶ σύμβουλον τῶν κατοίκων αὐτοῦ, καὶ τέλος τὸν σκοπὸν καθὼς καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν Παιδ. Ἀκαδημιῶν ὡς Σχολῶν, ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ παρασκευάσουν καὶ διαμορφώσουν τὸν ἀριώτερον καὶ περισσότερον συγκεκοτημένον διδασκαλικὸν τύπον ἀπὸ ὅσους ἀπὸ τῆς Ἀπελευθερώσεως μέχρι σήμερον ἠτύχησε ν' ἀποκτήσῃ ἡ Ἑλληνικὴ Κοινωνία, φρονεῖ ὅτι πρὸς τῇ καθαρῶς ἐπαγγελματικῇ καταρτίσει, ἣν διὰ τῶν καθ' αὐτὸ παιδαγωγικῶν καὶ τῶν πρακτικῶν μαθημάτων ἀπεργάζονται αἱ Ἀκαδημίαι, τὰ κάτωθι τρία δέον νὰ τυγχάνωσιν ἐν τῷ προγράμματι αὐτῶν ὅπως ἰδιαιτέρας μερίμνης καὶ ἐνισχύσεως: ἡ ἐθνικοδοθησκευτικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν σπουδαστῶν μας πρῶτον, ἡ γλωσσικὴ κατάρτισις αὐτῶν δεύτερον, καὶ ἡ φιλοσοφικὴ τρίτον προπαιδεύσις των. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον α) ἡ ἐθνικοδοθησκευτικὴ ἀγωγή πρέπει, κατὰ τὸν κ. Μπασουκέαν, νὰ ἐπιδιώκεται δι' ὅλης τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ὁργανώσεως τῆς σχολικῆς ζωῆς ἐν ταῖς Παιδαγ. Ἀκαδημίαις, πρᾶγμα ποὺ καὶ ἐτονίσθη ἄλλως τε κατὰ τὰς ἐπὶ τῶν εἰς τὰ διάφορα μαθήματα ἐπενεκτέων τροποποιήσεων γενομένης συζητήσεως. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ εἶναι ἀνάγκη, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι συνάδελφοι ὑπέδειξαν, — προσδέτῃ ὁ κ. Μπασουκέας — 1) Ἀντὶ τῶν «Στοιχείων Δημοσίου Δικαίου καὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας» νὰ διδάσκηται ἐν τῇ Α'. τάξει ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἱστορία κατὰ τὰ κυριώτερα καὶ χαρακτηριστικώτερα γεγονότα αὐτῆς, ἵνα τὸ μὲν λάβουν οἱ σπουδασταὶ συνείδησιν τῆς ἐνότητος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, τὸ δὲ ἵνα κατανοήσουν τὸν ὑπέροχον πολιτιστικὸν ρόλον, ὃν, ὡς χαρακτηριστικῶς εἶπον οἱ κ. κ. Καρύδης καὶ Χαραλαμπίδης, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διεδραμάτισεν ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἐν τῷ ὑπὲρ Ἐλευθερίας καὶ τῶν ὑψίστων ἀνθρωπίνων Ἀξίων ἀγώνι της.

Εὐκταῖον μάλιστα θὰ ἦτο ὅπως ἡ ἐπισκόπησις αὕτη γίνεται ἐν συσχετισμῷ καὶ ἀντιπαραβολῇ καὶ πρὸς τὸν βίον, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν λαῶν καὶ μάλιστα τοῦ Τουρκικοῦ, μετὰ τοῦ ὁποίου τόσοι στενοὶ κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίᾳ χρόνους καλλιεργοῦνται δεσμοὶ καὶ τόσοι κοινὰ ἐν πολλοῖς εἰς τὰς ἡμέρας μας καὶ ἴσως καὶ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον διαγράφονται τὰ πεπρωμένα. Τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἐπισκόπησιν δέον νὰ συμπληρώσῃ—κατὰ τὸν κ. Μπασουκέαν—καὶ στοιχειώδης ἀγωγή τοῦ πολίτου, ἥτοι σπουδὴ τοῦ

Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, ὡς ὑπέδειξε καὶ ὁ κ. Καρύδης, καὶ ἀνάλυσις τῆς συντάξεως καὶ ὁργανώσεως τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας. Πρὸς ὁλοκλήρωσιν δὲ τοῦ διὰ τῆς ἀνωτέρω ἀγωγῆς ἐπιδιωκομένου σκοποῦ καὶ πρὸς μελέτην καὶ σπουδὴν τῶν παντὸς εἶδους ἐκδηλώσεων τοῦ λαοῦ μας, ἰδίᾳ ὅπως αὗται ἐμφανίζονται εἰς τὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις αὐτοῦ, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰς παραδόσεις του, τὰ παραμῦθια καὶ τὰ τραγούδια του, τὴν διαίταν, κατοικίαν καὶ ἀμφιεσίν του, καὶ γενικῶς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά του, δι' ὧν ὁ διδάσκαλος προάγεται προσέτι καὶ εἰς προσέγγισιν καὶ κατανόησιν τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ τοῦ λαϊκοῦ χαρακτῆρος, σκόπιμον εἶναι—κατὰ τὸν κ. Μπασουκέαν—νὰ διδάσκονται καὶ στοιχεῖα λαογραφίας μετὰ πρακτικῶν ὑποδείξεων συλλογῆς, κατατάξεως καὶ ἐκτιμήσεως τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου, ὅπως ἀπὸ τὰς προαναφερθείσας ἐκδηλώσεις καὶ τὰ προϊόντα τοῦ λαοῦ μας δύναται νὰ προέλθῃ τοῦτο. Πρὸς τὸν σκοπὸν μάλιστα αὐτὸν θεωρεῖ ἀπαραίτητον καὶ τὴν σύστασιν καὶ ὁργάνωσιν ἐν ἐκάστη Παιδαγωγικῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ μικροῦ λαογραφικοῦ ἀρχείου ἢ μουσείου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ δύνανται νὰ συλλέγωνται καὶ φυλάσσονται τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ κειμήλια καὶ οἱ ἀντιπροσωπευτικώτεροι τοπικοὶ—ἐκ τῆς περιοχῆς δηλονότι ἐκάστης Ἀκαδημίας προερχόμενοι—λαϊκοὶ θησαυροί. Δι' ὅλα δὲ τὰ ἀνωτέρω μαθήματα εἶναι ἀρκετὰ κατὰ τὴν γνώμην του αἱ δύο ὥραι καθ' ἑβδομάδα τῶν στοιχείων τοῦ «Δημ. Δικαίου», ὡς εἶπεν ἐν ἀρχῇ.

2) Ἀντὶ τῆς *Θρησκευολογίας*, ὡς αὕτη ἀναγράφεται ἐν τῷ προγράμματι, φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ ὁργανωθῇ πλουσία κυρίως *Χριστιανικὴ ἀγωγή καὶ διδασκαλία ἐν ταῖς Ἀκαδημίαις*, τόσον πρὸς τόνωσιν, καθαρίσιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως τῶν σπουδαστῶν καὶ τὴν δημιουργίαν παρ' αὐτοῖς ἐντόνων θρησκευτικῶν βιωμάτων, ὅσον καὶ πρὸς συγκράτησιν αὐτῶν ἀπὸ τὴν ψυχοφθόρον ἐπίδρασιν τῶν ὕλιστικῶν καὶ διεθνιστικῶν κηρυγμάτων τῆς ἐποχῆς. Καὶ περὶ μὲν τῶν θρησκευτικῶν βιωμάτων θεωρεῖ ἱκανὰ τὰ λεχθέντα κατὰ τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς γενομένην σχετικὴν συζήτησιν, ὡς πρὸς δὲ τὴν *Χριστιανικὴν ἀγωγήν καὶ διδασκαλίαν*, ἐν ὁμοφωνίᾳ καὶ πρὸς τοὺς κ. Καρύδην καὶ Δίδα Πατριαρχέα, ὑποδεικνύει τὰ ἀκόλουθα: *Ἐν μὲν τῇ Α' τάξει* μετὰ σύντομον εἰσαγωγὴν περὶ τῆς ἐννοίας, τῶν πηγῶν καὶ τῆς ἀξίας τῆς θρησκείας νὰ διδάσκηται σύντομος ἱστορία τῶν κυριωτέρων θρησκευμάτων, καθὼς καὶ συσχετίσις καὶ συγκριτικὴ μελέτη τούτων. *Ἐν δὲ τῇ Β' τάξει* νὰ ἀκολουθῇ ἡ καθ' αὐτὸ Χριστιανικὴ ἀγωγή, ἥτοι ἀνάπτυξις καὶ διδασκαλία περὶ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ νοήματος τοῦ Χριστιανισμοῦ καθὼς καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ καθόλου περιοριζόμενον αὐτοῦ κατὰ πρῶτον, καὶ ἔπειτα νὰ γίνεται ἀνάλυσις καὶ ἐρμηνεία τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἀπὸ τε Χριστιανικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως περιεκτικῶν τόσον ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὅσον καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν ἰδίως τοῦ Παύλου—καθὼς καὶ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων. Διὰ τὰ ἀνωτέρω φρονεῖ ὅτι εἶναι ἐπαρκὴς ἡ ὑπὸ τοῦ προγράμματος καθιερωμένη μία ὥρα εἰς ἐκάστην τάξιν καθ' ἑβδομάδα.

β) *Εἶναι ἐξῶφθαλμος ἐξ ἄλλου ἡ ἀνάγκη τῆς γλωσσικῆς παρασκευῆς καὶ κατάρτισεως τῶν σπουδαστῶν*, καθόσον ἀπὸ τὴν ἱκανότητα αὐτῶν περὶ τὴν ὀρθὴν καὶ ὑποδειγματικὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης μας ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία ἐνὸς ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους σκοπούς, ποὺ ἐπιδιώκει τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, καὶ διὰ τοῦ τῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ γλωσσικοῦ ὁργάνου τῶν μικρῶν, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανοὶ οὗτοι ν' ἀναγινώσκουν καὶ ἐννοοῦν τὰ νεοελληνικὰ κείμενα καὶ ἐκφράζουν εὐχερῶς καὶ ὀρθῶς τὰ διανοήματα καὶ τοὺς πόθους των εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ ἀνεπιτήδευτον γλώσσάν μας. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν πλὴν τῆς ἱστορικῆς ἐπισκοπήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας (ἀρχαίας, μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας), κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Καρύδης γενομένην ὑπόδειξιν, δέον κατ' αὐτὸν ἐν τε τῇ Α' καὶ Β' τάξει νὰ προστεθῶσι καὶ παντοῖαι γλωσσικαὶ ἀσκήσεις ὅπως, ἐκφράσεως καὶ ἀπαγγελίας καθὼς καὶ συντάξεων παντὸς εἶδους ἐκθέσεων καὶ πραγματειῶν, κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ κ. Χαραλαμπίδης καὶ τῆς Δίδος Πατριαρχείας γενομένας ὑποδείξεις, καθὼς καὶ σύντομος ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἵνα καταστῇ συνειδητὴ ἡ

γλωσσική ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κατανοηθῇ ἐπίσης ἡ διὰ τῶν χιλιετηριδίων γλωσσική ἐξέλιξις αὐτοῦ. Δι' ὅλα ταῦτα δὲν θεωρεῖ καὶ οὗτος ἐπαρκεῖς τὰς δύο ὥρας καθ' ἑβδομάδα εἰς ἑκατέραν τάξιν, ὡς ἀναγράφει διὰ τὸ μάθημα τοῦτο τὸ ἐν ἰσχύϊ πρόγραμμα, καὶ εἶναι καὶ αὐτὸς τῆς γνώμης, νὰ αὐξηθῶσιν εἰς τρεῖς καθ' ἑβδομάδα ἐν ἑκατέρᾳ τάξει ἢ τοῦλάχιστον ἐν μόνῃ τῇ Α'. τάξει.

γ) **Ἡ φιλοσοφικὴ πάλιν προπαιδεύσις, ποὺ ἀποτελεῖ σπουδαίαν καινοτομίαν ἐν τῇ ἐξελικτικῇ μορφώσει τοῦ διδασκάλου παρ' ἡμῖν καὶ ἡ ὁποία χαρακτηρίζει καὶ διακρίνει κυρίως τὰς Ἀκαδημίας ἀπὸ τὰ παλαιότερα Διδασκαλεῖα**, εἶναι δι' οὗς λόγους καὶ προηγουμένως ἀνέφερε λίαν ἀπαραίτητος καὶ ἐπωφελής. Ὑπὸ τὰς σημερινὰς μάλιστα δυσχερεῖς διὰ κάθε λαὸν καὶ ἰδίᾳ τὸν ἰδικόν μας περιστάσεις, τὰ ἀντιφερόμενα κοινωνικοπολιτικὰ συστήματα καὶ τὰς ἀντιμαζομένους ἰδεολογίας, τὸ φιλοσοφικὸν μάθημα προὐρίσται ν' ἀποτελέσῃ λίαν ἀσφαλὲς πηδάλιον καὶ σωστικὴν τῇ ὄντι πύξιν πρὸς ὁρτὸν προσανατολισμὸν τῆς σπουδαζούσης νεολαίας μας καὶ διαφύλαξιν αὐτῆς ἀπὸ τὰ ἀφιλοσόφητα καὶ πνευματοκτόνα κηρύγματα τοῦ ὁμοτέρου καὶ ἀπαισιωτέρου ὕλισμου, ποὺ ἐγνώρισε μέχρι τοῦδε ἡ πολιτισμένη ἀνθρωπότης. Δι' ὃ—ὡς καὶ προηγουμένως ἐτόνισεν—θεωρεῖ ἐν τῷ συνόλῳ καλῶς ἔχον τὸ πρόγραμμα τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἐν ταῖς Παιδαγωγικαῖς Ἀκαδημίαις ὑπὸ τὸν ὅρον: 1) **Ὅπως ἐν μὲν τῇ Α' τάξει** μετὰ σύντομον εἰσαγωγὴν εἰς τὸ μάθημα τῆς Φιλοσοφίας διδάσκηται ἡ θεωρία τῆς γνώσεως ἢ Γνωσιολογία καὶ Στοιχεῖα Πρακτικῆς Φιλοσοφίας ἢ ἠθικῆς, **ἐν δὲ τῇ Β' τάξει διδάσκονται** ἡ Μεταφυσικὴ μετὰ στοιχείων Αἰσθητικῆς κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὑποδειχθέντα καὶ 2) **ὅπως εἰς τὴν ὕλην τῆς Μεταφυσικῆς προστεθῶσιν** τὸ «περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως» θέμα, τὸ κεφάλαιον περὶ «Δαρβινείου θεωρίας» μετὰ τὰς νεωτέρας ἐξελίξεις αὐτῆς, καθὼς καὶ τὸ «περὶ Ὁρθοκείας καὶ Ἐπιστήμης», διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν καὶ νοητὸν ἀπὸ τοὺς σπουδαστὰς ὅτι αἱ δύο αὗται σπουδαιότεραι καὶ θεμελιωδέστεραι λειτουργικαὶ ἱκανότητες τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ αἱ ὠριμώτεραι καὶ ὑψηλότεραι δημιουργίαι δὲν ἀντιμάχονται, ἀλλὰ συμπληροῦσιν ἀλλήλας. Θεωρεῖ δὲ ἐπαρκεῖς τὰς διὰ τὴν Φιλοσοφίαν ἐν τῷ προγράμματι ἀναγραφόμενας δύο ὥρας καθ' ἑβδομάδα εἰς ἑκατέραν τάξιν.

Ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ἐν τῷ προγράμματι ἀναγεγραμμένα μαθήματα, τόσον τὰ παιδαγωγικὰ καὶ ψυχολογικὰ ὅσον καὶ τὰ πρακτικὰ τοιαῦτα, ὁ κ. Μπασουκέας τονίζει ὅτι ὅλα εἶναι ἀπαραίτητα, καθόσον ἀμεσώτατα καὶ στενώτατα συνδέονται μετὰ τὸν ἐπαγγελματικὸν σκοπὸν, ὃν ἐπιδιώκουν αἱ Παιδαγωγικαὶ Ἀκαδημίαι (ὡς προηγουμένως τὰ Διδασκαλεῖα), καὶ ἀποτελοῦν ἀναμφιβόλως τὴν σπονδυλικὴν στήλην ἢ καλύτερα τὸν πυρῆνα τοῦ ἐφαρμοστέου ἐν αὐταῖς Προγράμματος διδασκαλίας.

Ὡς πρὸς τὴν ὕλην ἐξ ἄλλου, ἣτις πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν ἑκάστῳ τῶν μαθημάτων τούτων, ἀναφέρεται κατ' ἀρχὴν εἰς ὅσα οἱ τῶν εἰδικῶν κλάδων μετὰ τῶν κ. κ. Παιδαγωγῶν διετύπωσαν, καθὼς καὶ εἰς ὅσα ὁ ἴδιος ἤδη κατὰ τὰς ἐν τῷ μεταξύ γενομένας συζητήσεις ἔχει ἀναπτύξει, ὥστε θεωρεῖ περιττὸν ν' ἀσχοληθῇ λεπτομερῶς μετὰ ἕκαστον τῶν μαθημάτων τούτων καθὼς καὶ μετὰ τὴν ὕλην, ἣτις πρέπει νὰ διδάσκηται. Δι' ὃ δ' ἀρκεσθῇ εἰς τινὰς κεφαλαιώδεις μόνον παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν.

Ἐν τῷ κύκλῳ τῶν παιδαγωγικῶν καὶ ψυχολογικῶν μαθημάτων καὶ δὴ:

1) **Ἐν τῇ Γενικῇ Παιδαγωγικῇ** πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Καρύδη γενομένων προσθηκῶν καὶ ὑποδείξεων, τὰς πλείστας τῶν ὁποίων εὐρίσκει ὡς ὁρθὰς, φρονεῖ ὅτι κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν παραγόντων τῆς ἀγωγῆς ἐν τῇ Α' τάξει πρέπει καταλλήλως καὶ ἐπαρκῶς νὰ ἐξαρθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ ὁ σημαντικὸς ρόλος, ὃν κέκτηνται διὰ τὴν ἀγωγὴν ἡ Οἰκογένεια, ἡ Πολιτεία (τὸ Κράτος) καὶ ἡ Ἐκκλησία.

2) **Ἐν τῇ Διδακτικῇ** φρονεῖ ὅτι ἐπιβάλλεται ἀδρομερέστερος καθορισμὸς τῆς διδακτέας ὕλης ἐν τῇ Γενικῇ Διδακτικῇ τῆς Α' τάξεως, ὥστε νὰ συμπληρωθῶσιν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Καρύδη ὑποδειχθέντα κεφάλαια: περὶ κοπώσεως τῶν μαθητῶν, περὶ μορφῆς τῆς διδακτικῆς ἐνεργείας καὶ πράξεως, περὶ

τῶν ἐποπτικῶν καὶ ἐπικουρικῶν μέσων τῆς διδασκαλίας, καθὼς καὶ τὸ «περὶ τῶν θεμελιωδῶν ὅρων καὶ συντελεστῶν πρὸς ἐπιτυχή διδακτικὴν ἐνεργεῖαν θέμα». Ἐπίσης εὐρίσκει ὁρθὴν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ ἰδίου γενομένην ὑπόδειξιν ὅπως κατὰ τὴν θεωρητικὴν ἀνάπτυξιν τῆς **Εἰδικῆς Διδακτικῆς** ἐν τῇ Β' τάξει παρακολουθῆται καὶ ἐξετάζεται ἱστορικῶς ἡ ἐξέλιξις ἐκάστης ἐπιστήμης καθὼς καὶ ἡ τοιαύτη τῆς διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος.

3) **Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Παιδαγωγικῆς** φρονεῖ ὅτι ἡ διδακτέα ὕλη ἀδρομερέστερον καθοριζομένη καὶ συμπληρουμένη πρέπει νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὴν ἀγωγὴν τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἡ ὁποία διὰ τῆς συστηματοποιήσεως, ἣτις τὴν χαρακτηρίζει, ἀπετέλεσεν ὑπόδειγμα καὶ πρότυπον ὁργανώσεως τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὴν ἀκολουθήσανσαν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν καθὼς καὶ τὴν Μεσαιωνικὴν τοιαύτην. Ἐν τῇ ἐξετάσει πάλιν τῶν περὶ ἀγωγῆς ἰδεῶν τῶν κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπευτικῶν τύπων ἐκάστης περιόδου, δὲν δύνανται ν' ἀγνοηθῶσι κατ' αὐτὸν ἀπὸ μὲν τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἕνας Σωκράτης, ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν παιδαγωγὸς ἐν τῇ πράξει, ἡ ἕνας Ἀριστοτέλης, ἀπὸ δὲ τὴν τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ Ὁρθοκρευτικῆς Μεταρρυθμίσεως οἱ Ἐρασμος, Μελάγχθων καὶ Τρόντσεντορφ, καὶ ἀπὸ τὴν νεωτέραν ὁ Ρουσσώ μετὰ τὸν «Αἰμίλιόν» του, καὶ εἰ τις ἄλλος.

4) **Ἐν τῇ Σχολικῇ Νομοθεσίᾳ** φρονεῖ ὅτι, ὡς καὶ προηγουμένως μετὰ τοῦ κ. Καρύδη ὑπέδειξεν, ἐνδείκνυται τροποποιήσις καὶ συμπλήρωσις τῆς διδακτέας ὕλης, ὥστε νὰ συμπεριλάβῃ αὕτη α) **σύντομον ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐξῆς μέχρι σήμερον κατὰ τὰς κάτωθι περιοχὰς καὶ κεφάλαια:** Ἡ Ἐκπαίδευσις γενικῶς ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τῆς ἐπὶ Ὁθωνος ὁργανώσεως αὐτῆς (Διδάσκαλοι τοῦ Γένους, Ἐπανάστασις, Καποδίστριας). Ἡ Δημοτικὴ Ἐκπαίδευσις ἀπὸ τῆς ὁργανώσεώς της ἐπὶ τῆς πρώτης Βασιλείας μέχρι τοῦ 1878 (τῆς συστάσεως δηλαδὴ τοῦ ἐν Ἀθῆναις Διδασκαλείου) καὶ δὴ ὁ ὁργανικὸς περὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως νόμος τοῦ 1834 καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Ἡ Δημοτικὴ Ἐκπαίδευσις ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐν Ἀθῆναις Διδασκαλείου μέχρι τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Μεταρρυθμίσεως τοῦ 1929 (Ἀναδιοργάνωσις Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ Δ. Πετρίδη 1895). Ἡ Δημοτικὴ Ἐκπαίδευσις ὅπως εἶναι σήμερον μετὰ τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ 1929 καὶ 1940 (Ὁργάνωσις Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, Διοικήσεις καὶ ἐποπτεία αὐτῆς, Μόρφωσις διδασκάλων), καὶ β) **τὴν νῦν ἰσχύουσαν Νομοθεσίαν περὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως** ὡς πρὸς τὴν ὑποχρεωτικὴν ἰδίᾳ φοίτησιν τῶν μαθητῶν, ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν, τὰς μεταθέσεις καὶ τὰς παντὸς εἵδους ἀδείας τοῦ προσωπικοῦ αὐτῆς, καθὼς καὶ τὴν διαβάθμισιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ καὶ ἄλλα. Ὅποτε καὶ τὸ μάθημα εὐστοχώτερον δύναται ν' ἀποκαλῆται **Ἱστορία καὶ Νομοθεσία τῆς παρ' ἡμῖν Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως** καὶ 5) **Ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ.** Ἀναφέρεται εἰς ὅσα καὶ προηγουμένως εἶπεν, ὅτι δηλαδὴ ἐν μὲν τῇ Α' τάξει καὶ ἐπὶ τρεῖς ὥρας ἑβδομαδιαίως πρέπει νὰ διδάσκονται ἡ Γενικὴ Ψυχολογία καθὼς καὶ «ἡ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ καὶ Ἐφήβου», ἐν δὲ τῇ Β' τάξει καὶ δις τῆς ἑβδομάδος ἡ Ψυχολογία τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν μετὰ τῶν συγχρόνων ψυχολογικῶν κατευθύνσεων καὶ δὴ τῆς ἀξιολογικῆς ψυχολογίας (τοῦ Γερμανοῦ Spranger), τῆς ψυχολογίας (τοῦ Freud) καὶ τῆς ἀτομικῆς (τοῦ Adler). Ἀλλὰ πλὴν τῆς θεωρητικῆς διδασκαλίας, ὁ κ. Μπασουκέας φρονεῖ ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ οἰκείου καθηγητοῦ ἐν συνεννοήσει καὶ μετὰ τῶν διδασκάλων τῶν προτύπων παρακολουθήσις ὑπὸ τῶν σπουδαστῶν τῶν μικρῶν μαθητῶν εἰς τὰς κυριώ-

τέρας αὐτῶν ἐκδηλώσεις, καθὼς καὶ τὴν ἐξέλιξίν των, ὥστε καὶ εἰς τὸ ψυχολογικῶς παρατηρεῖν νὰ συνηθίζουν οὗτοι καὶ διδάγματα καὶ πορίσματα παιδαγωγικά ἐκ τῆς τοιαύτης παρακολουθήσεως νὰ συνάγουν.

Ὡς πρὸς τὰς ξένας γλώσσας, καὶ ὁ κ. Μπασουκέας φρονεῖ — ὅπως προηγουμένως οἱ κ. κ. Καρύδης καὶ Χαραλαμπίδης — ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἀπάλειψις των ἀπὸ τοῦ προγράμματος ὡς ὑποχρεωτικοῦ μαθήματος ἐν ταῖς Παιδαγωγικαῖς Ἀκαδημίαις, δύναται ὅμως νὰ παραμείνῃ τοῦτο ὡς *προαιρετικὸν* τοιοῦτον δι' ὅσους σπουδαστὰς ἔχουν τὸν ζῆλον καὶ τὴν διάθεσιν νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἐκμάθησιν ξένης τινὸς γλώσσης, καὶ δὴ τῆς Γαλλικῆς ἢ Ἀγγλικῆς, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐν ταῖς Ἀκαδημίαις σπουδῶν των.

Ἐν τέλει ὁ κ. Μπασουκέας φρονεῖ ὅτι πρὸς ἐλάφρυνσιν ἐν τινι μέτρῳ τῶν ὥρῶν διδασκαλίας ἐν τῇ Β' τάξει τῶν Ἀκαδημιῶν καὶ πρὸς σκοπιμωτέραν καὶ ὀρθοτέραν διαρρύθμισιν τοῦ ὅλου ὥρολογίου προγράμματος ἐν αὐταῖς δύνανται τινὰ τῶν μαθημάτων, καὶ συγκεκριμένως ἡ Θρησκευολογία καὶ ἴσως καὶ ἡ Σχολικὴ Ὑγιεινὴ, ἀντὶ τῆς μιᾶς ὥρας ἐν ἑκατέρᾳ τάξει νὰ διδάσκωνται ἐπὶ δίωρον καὶ ἐν τῇ Α' τάξει μόνον, ὁπότε τὸ σύνολον τῶν ὥρῶν διδασκαλίας εἰς ἑκατέραν τῶν τάξεων καὶ μὲ τὰς γενομένας εἰς μερικὰ μαθήματα προσθήκας ὥρῶν δὲν θὰ ὑπερβαίνῃ κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς του τὰς 37, τὸ πολὺ 38 ὥρας καθ' ἑβδομάδα ἀντὶ τῶν ἤδη 34 ἐν τῇ Α' τάξει καὶ 39 ὥρῶν ἐν τῇ Β' τάξει.

Ὁ κ. Χαραλαμπίδης ἐκφράζων τὴν ζωηρὰν ἱκανοποίησίν του διὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ κ. Μπασουκέα παρατηρεῖ ὅτι αἱ κυριώτεραι τῶν ὑπ' αὐτοῦ διατυπωθεισῶν γνώμων καὶ ἀπόψεων εὐρίσκουν καὶ τοῦτον σύμφωνον, ὅπως ἄλλως τε τὸ πιστοποιοῦν τόσον ἡ εἰσήγησίς του ὅσον καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀκολουθήσαντα συζήτησιν γενομένη ἀνάπτυξις αὐτῆς. Οὕτω: καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐθνικῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν σπουδαστῶν ἐξῆρε καὶ ὑπεγράμμισε καὶ ὁ κ. Χαραλαμπίδης μὲ τὴν Ἑθνικὴν Ἱστορίαν (κατὰ τὰ χαρακτηριστικώτερα κεφάλαιά της) καθὼς καὶ μὲ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς, πού ἐπρότεινε νὰ διδάσκωνται, καὶ ὑπὲρ τῆς τὸν ὡσεὶ Χριστιανικῆς ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας ἐν ταῖς Παιδαγωγικαῖς Ἀκαδημίαις εἶναι καὶ οὗτος, ὅπως τὸ διαπιστώνουν ὅσα ἀνωτέρω ἀνέπτυξεν, καὶ ὑπὲρ τῆς συστηματικωτέρας φιλοσοφικῆς παιδεύσεως τῶν σπουδαστῶν ἔχει ταχθῇ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι συνάδελφοι καὶ ὁ κ. Μπασουκέας ἰδιαίτερος, πρὸς ὃν μόνον διαφωνεῖ ὡς πρὸς τὰ μέσα καὶ τὰ μαθήματα, μὲ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν τῶν σπουδαστῶν, καὶ τὰ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς Λαογραφίας, ἣν ὁ κ. Μπασουκέας εἰσηγήθη ὅπως διδάσκηται ἐν ταῖς Παιδαγωγικαῖς Ἀκαδημίαις, προσδοκώμενα ἀποτελέσματα φρονεῖ ὅτι δύνανται νὰ εἶναι καλύτερα καὶ πλουσιώτερα μὲ τὸ μάθημα τῆς Κοινωνιολογίας, πού ὑπέδειξεν οὗτος νὰ περιληφθῇ εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν Ἀκαδημιῶν.

Ἐν τέλει ὁ κ. Μπασουκέας, ἀφοῦ ἐτόνισεν ὅτι ὁ Σύλλογος πρέπει κατὰ τὴν γνώμην του νὰ εἶναι ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὸ κατὰ τὰς διημέρους ἐπὶ τοῦ σπουδαίου ζητήματος τοῦ Προγράμματος ἐν ταῖς Ἀκαδημίαις συζητήσεις ἐπιτελεσθὲν ἔργον, καὶ ἀφοῦ ἐδήλωσεν ὅτι διὰ τὸ μάθημα τῆς Σχολικῆς Ὑγιεινῆς θέλει ἀπευθυνθῇ λόγῳ εἰδικότητος καὶ πείρας (ἀπὸ τὴν ὑπερδεκαετῇ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἀκαδημίᾳ διδασκαλίαν αὐτοῦ) πρὸς τὸν κ. Δ. Στεφάνου, μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως οὗτος ὑποβάλῃ τὰς ἐπ' αὐτοῦ γνώμας του εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε διὰ τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὸ Σεβαστὸν Συμβούλιον, λύει τὴν Συνεδρίαν.

ΤΟ ΑΞΙΩΜΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ

Εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦντος ἦτο ἀνεγνωρισμένον, ἐθεωρεῖτο σεβαστόν, ἀπαραβίαστον καὶ ὡς κύριον μέσον ἀγωγῆς. Ἡ ὑπακοὴ τοῦ παιδιοῦ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ ἦτο τι αὐτονόητον, οὐδεὶς ἀμφέβαλλε περὶ αὐτοῦ. Οἱ ἀνατρέφοντες γονεῖς εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἰς τὴν Ῥώμην εἶχον δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τὸ παιδί, νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ ἀρτιγέννητον βρέφος ἢ νὰ τὸ ἀπορρίψουν, νὰ τὸ ἐκθέσουν. Εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐπίσης οἱ γονεῖς εἶχον ἀξίωμα «τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα», ἦτο τοῦτο ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἐπέβαλλον διὰ τῶν σκληροτέρων μέσων, ἰδίως τῶν σωματικῶν ποινῶν. Ἦτο σὰν Θεὸς εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ὁποίου ἐθυσιάζετο ἡ εὐτυχία τοῦ παιδιοῦ.

Ἐσχάτως ὅμως τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ ἔχασε τὴν προτέραν αἴγλην καὶ ἀξίαν, ἠγέρθησαν πλεῖσται ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἐπιδράσεώς του εἰς τὴν ἀγωγήν καὶ ἔτσι ἀπὸ αὐτονόητον δόγμα ἐγενε πρόβλημα πρὸς λύσιν. Θὰ προσπαθήσωμεν νὰ θέσωμεν τὰ δεδομένα τοῦ προβλήματος καὶ νὰ ὑποδείξωμεν λύσιν τινά.

Ἐν πρώτοις ἂς ὀρίσωμεν τί εἶναι ἀξίωμα. Τὸ ἀξίωμα εἶναι ἐννοία σχετικὴ, ἐκφράζει δὲ κάποιαν ἀξίαν σχετικῶς μὲ ἄλλους. Ὁ παιδαγωγὸς ἔχει ἀξίωμα, σημαίνει ἔχει ἀξίαν σχετικῶς μὲ τὸ παιδί, εἶναι ἀνώτερος τοῦ παιδιοῦ. Πῶς παρήχθη ὅμως τὸ ἀξίωμα αὐτό; Ἡ φύσις εἰσάγει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ζωὴν κατ' ἀρχάς, ὡς *νήπιον, μικρόν*. Ἡ ἐννοία μικρὸς σημαίνει κυρίως τὴν ἔκτασιν τοῦ σωματικοῦ ὁργανισμοῦ. Ἀλλ' οἱ ὅριμοι ἔδωκαν εἰς τὴν ἐννοίαν αὐτὴν *κρίσιν ἀξίας*. Ὀνομάζουν τὸ παιδί μικρὸ διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν φυσικὴν καὶ ψυχικὴν ἀδυναμίαν, ἀπειρίαν καὶ μειονεκτικότητά. Μεγάλοι εἶναι οἱ ὅριμοι, πού ὑποδέχονται τὸ παιδί κατὰ τὴν γέννησιν. Ὁριμος σημαίνει ὅχι μόνον σωματικῶς συμπεπληρωμένος, ἀλλὰ καὶ ἱκανός, ἐπιδέξιός, τέλειος. Ἐὰν τὸ νὰ εἶναι μικρὸς εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ ὁμιότης εἶναι ὁ σκοπός, τὸ τέλος. Συνεπῶς ὁ νεαρὸς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς γεννήσεως περιπίπτει εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ὀρίμους. Δηλαδή οἱ ὅριμοι διεκδικοῦν ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ *ἀξίωμα ἀνωτερότητας*. Οἱ ὅριμοι ἔχουν συνείδησιν ὑπεροχῆς ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ, τὴν ὁποίαν ἐκδηλώνουν ποικιλοτρόπως εἰς τὴν διαγωγήν των ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ διὰ λόγων καὶ ἔργων.

Τὸ παιδί ὅμως δὲν εἶναι μειονεκτικὸν αὐτὸ κατ' ἑαυτό, εἶναι ἀπλῶς κάτι διάφορον τοῦ ὀρίμου, κάτι ἰδιόρρυθμον. Ἐν τῇ ἰδιορρυθμίᾳ του αὐτῇ εἶναι πλήρες. Δὲν δύναται νὰ γίνῃ σύγκρισις τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ὀρίμου. Κάθε ἐποχὴ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὴν ἰδιορρυθμίαν της καὶ τὴν τελειότητά της. Ὡς παιδί λοιπὸν κρινόμενον εἶναι τέλειον ἢ πλήρες.

Τότε ποῦ στηρίζεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ὀρίμου, τὸ ἀξίωμα; Ὅχι τόσον εἰς τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν διάπλασιν, ὅσον εἰς τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν. Ἡ βαθύτερα αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι ἡ ὑπαρξὶς κοινωνικῶν ἀνισοτήτων. Ἰδοὺ μερικά ἀπὸ αὐτάς: πλούσιος-πτωχός, εὐγενὴς-ἀγενής, ἄνδρας-γυναῖκα, κύριος-ὑπηρέτης, προϊστάμενος-ὑφιστάμενος, ἄρχοντες-ὑπήκοοι κλπ.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ἰδίως τὴν σύστασιν τῶν κοινωνιῶν, θὰ εὐρωμεν ὅτι αἱ ἀνισότητες αὗται δὲν ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς. Κατὰ τὴν πρώτην μορφήν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως ἡ κοινωνία ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀνθρώπων, πού ἔζων ἐκ τῆς θήρας καὶ ἀλείας καὶ δὲν εἶχον μόνιμον κατοικίαν οὔτε ἰδιοκτησίαν⁽¹⁾. Εἰς τὰς κοινωνίας αὐτάς δὲν ὑπῆρχον ἀξιώματα οὔτε κοινωνικαὶ ἀνισότητες. Εἰς αὐτάς ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ὀρίμου πρὸς τὸ παιδί ἦτο φιλικωτάτη. Οἱ ὀριμοὶ δὲν μετεχειρίζοντο ἀξίωμα ὡς μέσον ἀγωγῆς. Ὅταν ἀργότερον οἱ λαοὶ

(1) Ἰδὲ Δ. Μωραΐτου, Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς, Β' ἐκδοσίς.

ἀπέκτησαν μόνιμον κατοικίαν καὶ ἰδιοκτησίαν, ἐκινδύνευσαν νὰ τὰ χάσουν ἀπὸ τὰς διαρπαγὰς ἄλλων λαῶν. Διὰ νὰ προστατεύσουν τὴν κοινωνίαν καὶ ἰδιοκτησίαν ἀπὸ τὰς ἀρπαγὰς ὥρισαν φύλακας ἢ φρουρούς. Οὗτοι, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀπέκτησαν **ἀξίωμα**, ἔγιναν οἱ ἄρχοντες τῆς κοινωνίας. Ἔτσι εἰσῆλθε τὸ ἀξίωμα εἰς τὴν κοινωνίαν. Πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀξιώματος τούτου τῶν ἀρχόντων διωργανώθη ἡ **ἀξιοματικὴ ἀρχή**, διὰ τῆς ὁποίας προσπαθοῦν νὰ συνηθίσουν τὰ παῖδιά εἰς τὸν σεβασμὸν τοῦ ἀξιώματος. Ὅσον ἀπολυταρχικὰ ἐγίνοντο τὰ πολιτεύματα ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἀνατροπὴ ἦτο ἀξιοματικὴ. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἰς τὴν Δύσιν ἐφηρμόσθη πολὺ ἡ ἀξιοματικὴ ἀγωγή. Ὅσον κατωτέρα ἦτο κοινωνικὴ τις τάξις τόσον περισσότερον ὑπέφερον τὰ τέκνα τῆς ἐκ τῆς ἀξιοματικῆς ἀγωγῆς. Οὕτω π. χ. κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν οἱ ἐλεύθεροι δὲν ἐδέροντο. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, τὰ παῖδιά τῶν εὐγενῶν δὲν ἐτιμωροῦντο. Αἱ πιεζόμεναι κοινωνικαὶ τάξεις ὑπέφερον περισσότερον π. χ. οἱ προλετάριοι, αἱ γυναῖκες, οἱ δοῦλοι, οἱ μαῦροι κ.λ.π. Διὰ νὰ ἐπιβάλουν οἱ ἄρχοντες τὸ ἰδικόν τους ἀξίωμα, ἐπέτρεπον εἰς τοὺς γονεῖς νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἀξιοματικὴν ἀγωγήν καὶ ἔτσι οἱ νέοι ἀνθρωποὶ ἐμάνθαναν ἐκ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ νὰ σέβωνται καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν ἀρχόντων.

Ἐκ τούτου ἐξάγεται ὅτι αἱ κοινωνικαὶ ἀνισότητες ἐπέφεραν τὴν εἰσαγωγήν τοῦ ἀξιώματος ὡς μέσον ἀγωγῆς. Καθ' ὅσον αἱ διαφοροὶ κοινωνικαὶ τάξεις ἀνῆρχοντο καὶ ἀπέκτων ἀξίας τινὰς ἢ ἰσοτιμίας πρὸς ἄλλας, τὸ ὡς αὐτονόητον θεωρούμενον ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ ἤρχισε νὰ θεωρῆται πρόβλημα πρὸς λύσιν. Ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε κυρίως ἡ κίνησις πρὸς ἀνύψωσιν κάθε ἀνθρώπου καὶ τῶν καταπιεζομένων ομάδων ἀνθρώπων. Ἡ γυναῖκα, ὁ προαιώνιος δοῦλος τοῦ ἀνδρός, ἤρχισε νὰ ζητῇ τὴν ἰσοτιμίαν μετὰ τὸν ἄνδρα, οἱ μαῦροι ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἀνθρωποὶ, ὁ λαός, διὰ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους καὶ τὸν ἐθνικὸν στρατόν, ἀπέκτησεν ἀξίαν. Τέλος τὸ παιδί ἀνυψώθη, ἐτέθη εἰς τὸ κέντρον τῆς προσοχῆς, ἠρευνήθη, ἤρχισε νὰ θεωρῆται ὡς ὁποῖον ὁ ὥριμος πρέπει νὰ σεβασθῇ τὰς φυσικὰς τάσεις. Ὁ Ρουσσώ ὑπερημύνθη τοῦ παιδιοῦ, ἡ δὲ Σουηδὸς συγγραφεὺς Ellen Key (1849—1926) ὠνόμασε τὸ παιδί «ἡ αὐτοῦ Ὑψηλότης τὸ παιδί» (1). «Τὸ παιδί πρέπει νὰ τὸ μεταχειρίζομεθα ὡς ἰσότιμον μετὰ τὸν ὥριμον». Ἔτσι σήμερον ζητεῖται ἡ ἐκθρόνισις τοῦ ἀξιώματος τοῦ παιδαγωγοῦ.

Ἀς ἐξετάσωμεν τώρα τὰ ἀποτελέσματα, πὺν ἐπιφέρει ἡ ἀξιοματικὴ ἀγωγή. Ὁ παιδαγωγὸς πὺν μεταχειρίζεται τὸ προσωπικὸν ἀξίωμα ὡς μέσον ἀγωγῆς ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ παιδί ἀναγνώρισιν ὑπεροχῆς παρουσιάζων τὸ ἀξίωμά του ὡς εἰδωλόν, προσπαθεῖ νὰ δείξῃ ὅτι αὐτὸς εἶναι ἀλάθητος, παντογνώστης, τέλειος σὰν Θεός. Αὐτὸς πρέπει νὰ ἔχῃ πάντα δίκαιον καὶ τὸ παιδί ἄδικον. Καμμιά ἀντίρρηση δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὰς γνώμας τοῦ τοιοῦτου παιδαγωγοῦ. Οὗτος θεωρεῖ κάθε ἀταξίαν τοῦ παιδιοῦ ὡς προσβολὴν τοῦ ἀξιώματός του.

Τὸ παιδί ἀπαντᾷ κατ' ἀρχὰς ἐξ αἰτίας τῆς μειονεκτικῆς του θέσεως μετὰ δειγμάτων ἀπολύτου σεβασμοῦ καὶ ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν τοιαύτην στάσιν τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἔτσι κατ' ἀρχὰς τὸ παιδί πιστεύει εἰς τὸ ἀλάθητον τοῦ παιδαγωγοῦ. Μετὰ τινὰ ὅμως χρόνον τὸ παιδί ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ὁ παιδαγωγὸς του δὲν εἶναι τέλειος, διότι κάμνει πολλὰ σφάλματα. Τότε εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ μεταβάλλεται ἡ σχέσις του πρὸς τὸν ἀνατρέφοντα καὶ ἀπὸ σχέσεως ἐμπιστοσύνης γίνεται σχέσις δυσπιστίας. Τὸ παιδί ἐννοεῖ τώρα ὅτι ὁ παιδαγωγὸς του τὸ ἠπάτησε, ὅτι ζητεῖ νὰ ἐπιβάλῃ ἀξίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει. Ἐὰν ὁ τοιοῦτος παιδαγωγὸς θελήσῃ μετὰ τὴν νέαν στάσιν τοῦ παιδιοῦ νὰ διατηρήσῃ τὸ ἀξίωμά του, θὰ καταφύγῃ εἰς βίαια μέτρα κατὰ τοῦ παιδιοῦ. Τὸ παιδί, κατὰ ψυχολογικὴν αἰτίαν, θὰ ἀπαντήσῃ ἀναλόγως εἰς τὴν διάλεκτον αὐτήν, θὰ ἀρχίσῃ δηλ. νὰ παλαίῃ δι' ὧν τῶν μέσων. Συνεπεία τῆς πάλης αὐτῆς τὸ παιδί θὰ ἀποκτήσῃ πολλὰς ἀντικοινωνι-

νικὰς ιδιότητας τοῦ χαρακτῆρος. Εἰς αὐτὸ θὰ καταλήξῃ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἀλαθῆτου ἀξιώματος.

Δεύτερον: παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἀξιοματικὴ ἀγωγή κυρίαν μέθοδον ἐπιτυχίας χρησιμοποιεῖ τὴν **ὑπακοὴν ἀνευ ὄρων** εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ. Εἰς τὴν κοινωνίαν θὰ παραστῇ ἀνάγκη ὁ πολίτης νὰ ὑπακούῃ εἰς ὠρισμένας διατάξεις τῆς πολιτείας, ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι ποίου εἶδους ὑπακοὴν πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ πολίτης τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Ἡ ὑπακοή, τὴν ὁποίαν ζητεῖ ἡ ἀξιοματικὴ ἀγωγή, ὁμοιάζει μετὰ τὸν **δαμασμὸν** τῶν ζώων, εἶναι ἐξωτερικὴ. Κατ' αὐτὴν τὸ παιδί ὑπακούει, ὅπως ὁ λέων ὑποτάσσεται, ὅταν ὁ θηριοδαμαστής στέκεται μετὰ μαστίγιον. Ἐσωτερικῶς ὁ λέων ἀντιτίθεται εἰς τὴν πίεσιν τοῦ θηριοδαμαστοῦ. Ἀποδείξῃς τούτου εἶναι ὅτι ἂν οὗτος ἀφήσῃ τὸν λέοντα ἐλεύθερον θὰ ἐπαναλάβῃ τὰς θηριώδεις ὁρμὰς του. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει μετὰ τὰ παῖδιά πὺν ἀνετράφησαν μετὰ τοιαύτην ὑπακοήν. Ἐκτελοῦν τὰς διαταγὰς ἐφ' ὅσον φοβοῦνται μὴ τιμωρηθῶν ἢ ἐφ' ὅσον ὁ παιδαγωγὸς εἶναι δυνατόν νὰ τὰ ἀνακαλύψῃ. Εἰς τοιαύτην ὑπακοὴν χρειάζεται πάντοτε ἓνας ἄγρυπνος ἐπιτηρητής, ἓνας χωροφύλακας. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ὑπακοῆς τὰ βλέπομεν παρ' ἡμῖν πανταχοῦ σήμερον, ἰδίως εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Οἱ πλείστοι ὑπακούουν μόνον ἐφ' ὅσον ἐκβιάζονται, ἐφ' ὅσον φοβοῦνται τὴν ἐπιβολὴν τιμωρίας. Διὰ τοῦτο ἔχομεν πλῆθος ἐπιθεωρητῶν πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς ἐργασίας. Ὁ πολίτης ὅμως τῆς σημερινῆς δημοκρατικῆς πολιτείας πρέπει νὰ ὑπακούῃ ἐλευθέρως, κατόπιν ἐσωτερικῆς συγκαταθέσεως, νὰ ὑπακούῃ εἰς ἐσωτερικὰ ἐλατήρια. Διὰ τὴν τοιαύτην ὑπακοὴν πρέπει νὰ προετοιμάσωμεν τὸ παιδί, ὑπακοὴν αὐτόνομον σύμφωνον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς αὐτονόμου δημιουργικῆς δυνάμεως, πὺν καθορίζει μόνη τῆς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς της. Ἡ ἀξιοματικὴ ἀγωγή ἀποτυγχάνει ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν τοιαύτης ὑπακοῆς.

Τρίτον: διὰ τῆς ἀξιοματικῆς ἀγωγῆς δημιουργοῦμεν ἐξάρτησιν τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἡ ὁποία ὁμοιάζει μετὰ παρασιτισμόν. Τοῦτο συμβαίνει διότι ὁ τοιοῦτος παιδαγωγὸς προσπαθεῖ νὰ προλάβῃ κάθε σφάλμα τοῦ παιδιοῦ, δίδων λεπτομερεῖς ὁδηγίας. Μὴ κάμνης αὐτὸ, ἀλλ' ἐκεῖνο, μὴ ὁμιλῇς ἔτσι μὴ... μὴ... λέγει διαρκῶς. Ἔτσι τὸ παιδί ἀνατρέφεται χωρὶς αὐτενέργειαν, δὲν τολμᾷ νὰ κάμῃ κάτι ἐκ φόβου ἀποτυχίας, μανθάνει νὰ ἔχῃ πάντοτε ἓνα πρόσωπον, τὸ ὁποῖον νὰ διευθύνῃ τὰ βήματά του, σὰν ὁρατὸς παραστάτης, σὰν πρόσωπον ἐξαρτήσεως. Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν σφαλμάτων του ἐδιδάχθη ὅτι τὰ παθήματα εἶναι τὰ μᾶλλον ὠφέλιμα μαθήματα. Ἡ ἀξιοματικὴ ἀγωγή μορφώνει ἄτομα χωρὶς αὐτενέργειαν, ἀληθινὰ νευρόσπαστα.

Τέταρτον: ἡ ἀξιοματικὴ ἀγωγή μεταχειρίζεται εἰς μέγαν βαθμὸν τὰς ἀμοιβὰς καὶ ποινὰς, τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὁποίων ἐξηγεῖ μετὰ τὴν συνειρμικὴν ψυχολογίαν ὡς ἐξῆς: Ὑποθέσωμεν ὅτι ἓνα μικρὸν παιδί ἀπλώνει τὸ χεῖρ νὰ πάρῃ τὸ ξένο ρολόγι. Ἐλαφρὸν κτύπημα τοῦ παιδαγωγοῦ κάμνει τὸ παιδί νὰ ἀποσύρῃ τὸ χεῖρ. Ἐὰν τοῦτο ἐπαναληφθῇ δύο ἢ τρεῖς φορές, θὰ συμβῇ εἰς τὴν διαγωγὴν τοῦ παιδιοῦ τὸ ἐξῆς: Κάθε φορά, πὺν θὰ βλέπῃ ξένο ρολόγι, θὰ ἐνθυμῆται τὸ λυπηρὸν κτύπημα, τὴν τιμωρίαν, καὶ δὲν θὰ τὸ ἐγγίξῃ. Θὰ μορφωθῇ δηλ. ἐκεῖνο, πὺν εἰς τὴν ψυχολογίαν ὠνόμασαν **ἐξηρητημένον ἀνακλαστικόν**, ἢτοι εἰς τὴν θέσιν τῆς πρωταρχικῆς, φυσικῆς ἀντιδράσεως, θὰ ὑποκατασταθῇ ἄλλη. Ἡ ψυχολογικὴ αὐτὴ ἀποψις προϋποθέτει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι σὰν μηχανή, πὺν ἐνεργεῖ αὐτομάτως, σύμφωνα μετὰ σταθεροὺς νόμους. Ἀλλ' ἡ Ἀτομικὴ ψυχολογία ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐνόητος, ἀκολουθοῦσα ὠρισμένον σκοπὸν ἢ πρόγραμμα ζωῆς, ὅτι πράττει πάντοτε σύμφωνα μετὰ αὐτό. Ὅτι κάθε ἐνέργειά του εἶναι σκόπιμος καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι συνειδητός. Αἱ ποιναί, ὅταν δὲν εἶναι ὡς φυσικὴ καταπιεστικὰ τοῦ ἰσχυροτέρου ἐπὶ τὸν ἀσθενέστερον. Δυνατὸν μὲν διὰ τῶν ποινῶν νὰ περιορίσῃ ὠρισμένην ἀντικοινωνικὴν ἀντίδρασιν τοῦ παιδιοῦ, ἀργότερα ὅμως θὰ ἐκδηλωθῇ ἄλλη ἀντίδρασις, ἐπίσης ἀντικοινωνικὴ. Διὰ νὰ διορθώσωμεν τὰς τυχόν ἀντικοινωνικὰς ἀντιδράσεις τοῦ παιδιοῦ πρέπει νὰ διορθώσωμεν τὰς

(1) Ἴδε Δ. Μωραΐτου, Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς. Ἐκδ. Β'. σελ. 273.

ἀντικοινωνικὰς στάσεις πού ἔλαβεν ἀπέναντι τῆς κοινωνίας ἢ νὰ ἀναπτύξωμεν τὸ κοινωνικόν του συναίσθημα. Μὲ τὰς ποινὰς δὲ δὲν ἀναπτύσσονται ταῦτα. Εἶναι σὰν νὰ θέλωμεν νὰ κάμωμεν ἓνα φίλον δέροντες συχνὰ αὐτόν, δῆθεν γιὰ τὸ καλὸ του. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀμοιβὰς δυνάμεθα νὰ κάμωμεν χρῆσιν αὐτῶν στὰ μικρὰ παιδιὰ διὰ νὰ τὰ παρακινήσωμεν εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν μὴ φυσικῶν συνηθειῶν τῆς τάξεως καὶ τῆς καθαριότητος. Ἡ συχνὴ χρῆσις ἀμοιβῶν συνηθίζει τὸ παιδί νὰ κάμνῃ τὸ ὀρθόν, ὅχι διότι εἶναι ὀρθόν, ἀλλὰ διότι θὰ ἀμειφθῇ. Ἀργότερα διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον του θὰ ζητῇ παρατηρητὴν ὅστις νὰ τὸ ἴδῃ καὶ τὸ ἀμείψῃ. Ἡ ἀξιωματικὴ ἀγωγή δὲν μορφώνει ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι νὰ πράττουν τὸ καλὸν ὅπως φυσικῶς ὅπως ἀναπνέουν καὶ ὅπως κυκλοφορεῖ τὸ αἷμα των, αὐτοὶ δὲ εἶναι οἱ ψυχικῶς ὑγιεῖς ἄνθρωποι, ἀλλ' ἀνθρώπους, πού πράττουν τὸ καλὸν ἔνεκα φόβου τιμωρίας ἢ διὰ νὰ ἀμειφθοῦν.

Ἐκ τῆς ὅλης αὐτῆς ἐπισκοπῆσεως ἐξάγομεν τὸ πόρισμα ὅτι ἡ ἀξιωματικὴ ἀγωγή ἀποτυγχάνει εἰς τὸ ἔργον τῆς νὰ μορφώσῃ ἀνθρώπους σύμφωνα μὲ τὸν σκοπὸν πού ἐθέσαμεν. Ἴσως θὰ μᾶς ἀπαντήσουν οἱ μὴ πεισθέντες εἰς τὰ λεχθέντα: Μὰ τέλος πάντων δὲν θὰ ὑπάρχῃ στὴν ἀνατροπὴ κάποιος ὁδηγός, πού κατ' ἀνάγκην θὰ ἔχῃ κάποιο ἀξίωμα; Ἀπαντῶμεν ὅτι, ὅταν ὁ παιδαγωγὸς παραιτηθῇ τοῦ προσωπικοῦ του ἀξιώματος, θὰ ἀντικατασταθῇ τοῦτο δι' ἄλλου ἀπροσώπου. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶναι τὸ **ἀξίωμα τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως**, τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν λογικὴν τῆς ζωῆς. Ὁ παιδαγωγὸς θὰ ἐνεργῇ μόνον ἐν ὀνόματι αὐτῆς, ὅλαι αἱ ὑποδείξεις του πρὸς ὀρθὴν διαγωγὴν θὰ ἀναφέρονται εἰς αὐτήν. Καὶ ὁ ἴδιος δὲ θὰ ὑποτάσσεται εἰς τὴν λογικὴν τῆς ζωῆς, μὴ ἐνεργῶν οὐδέποτε αὐθαίρετως καὶ προσωπικῶς. Τὸ ἀξίωμα αὐτὸ δὲν εἶναι ἀφηρημένον τι, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον συγκεκριμένον γεγονός, πού αἰσθάνεται τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς γεννήσεώς του. Τὸ ἀξίωμα αὐτὸ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ συναισθήματος καὶ ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὸ σχολεῖον διὰ τῆς σχολικῆς κοινότητος. Ἐκτὸς τούτου ἀπαντῶντες εἰς τὴν ἀντίρρησην λέγομεν προσέει: Ναί, τὰ παιδιὰ ἔχουν ἀνάγκην ἑνὸς ὁδηγοῦ καὶ φύσει εἶναι πρόθυμα νὰ ἀποδώσουν ἀξίαν εἰς αὐτόν, μάλιστα πολλάκις ἀπεριόριστον. Ἐὰν ὅμως ἐξαναγκάζονται νὰ σεβασθοῦν κάτι πού τὸ θεωροῦν ἀνάξιον σεβασμοῦ, διαταράσσονται τὰ ὀρθὰ μέτρα ἐκτιμήσεως πού ἔκαμαν. Τὸ ἀξίωμα θὰ τὸ ἔχῃ ὁ ἀληθὴς ὁδηγὸς χωρὶς οὗτος νὰ τὸ ζητῇ οὔτε νὰ τὸ μεταχειρίζεται ποτὲ ὡς μέσον ἀγωγῆς.

Ἐπὶ τέλους! εἴμεθα γονεῖς, εἴμεθα διδάσκαλοι, ἔχομεν εὐθύνην, εἴμεθα μεγαλύτεροι (μᾶς λέγουν).

Γονεῖς! Διδάσκαλοι!

Φυλακισμένοι εἰς τὸ φρούριον τῆς τεχνητῆς ἀξίας ὅτι εἰσθε μεγάλοι καὶ τρανοί, ἀνοίξατε τὰς θύρας. Θέσατε γεφύρας καὶ περάσατε ἄσπλοι στὴν κοιλάδα, πού στέκονται τὰ παιδιὰ σας. Μὴ ζητεῖτε ἀπὸ αὐτὰ τίποτε, παραιτηθῆτε ἀπὸ κάθε δικαίωμα, ἀπὸ κάθε ἐκτίμησιν καὶ κάθε εὐγνωμοσύνην. Ὅ,τι ὀφείλουν σὲ σᾶς τὰ παιδιὰ πρέπει κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως νὰ τὸ ἀποδώσουν ὅχι σὲ σᾶς, ἀλλὰ στὰ δικά των τὰ παιδιὰ. Ἀκόμη καὶ ἀγάπην μὴ περιμένετε, αὐτὴ ἔρχεται ἀκριβῶς ὅταν δὲν τὴν ζητᾶτε. Κατεβῆτε ἀπὸ τὸ θρόνον, πού ἐθέσατε τὸν ἑαυτόν σας, γιὰ νὰ μὴ βλέπετε ἀπὸ ψηλὰ τὰ παιδιὰ σας, ἀλλὰ νὰ εἰσθε κοντὰ σ' αὐτά. Καὶ ὅταν πλησιάσετε μὲ τὴν στάσιν τῆς ἰσοτιμίας τὰ παιδιὰ, μείνετε σιωπηλοὶ διὰ νὰ ἀκούσετε τί σᾶς λένε τὰ παιδιὰ. Τότε δὲν θὰ ὑπάρχῃ ζήτημα ποίος ἔχει δίκαιον ἢ ποίος εἶναι ἀνώτερος. Ὅποιος γνωρίζει περισσότερα, ὅποιος ἡμπορεῖ νὰ κάνῃ περισσότερα, ὅποιος ἀγαπᾷ περισσότερον, αὐτὸς ἐννοεῖται θὰ δείξῃ τὸν δρόμον καὶ οἱ ἄλλοι μὲ μεγάλη χαρὰ θὰ τὸν ἀκολουθήσουν, χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται ὅτι εἶναι κατώτεροι, ἀλλὰ σύντροφοι στὸ δρόμο τῆς ζωῆς.

X. ΣΚΑΛΙΣΙΑΝΟΥ

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗΣ ΕΝ ΤΗ Γ' ΤΑΞΕΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Διὰ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ ἡ διδασκαλία τῆς ἀριθμητικῆς ἐν τῇ Γ' τάξει, πρέπει νὰ ἔχῃ προηγηθῇ μεθοδικὴ διδασκαλία αὐτῆς ἐν τῇ Β' τάξει κατὰ τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει λεχθέντα. Ἐὰν δὲ δὲν ἔχῃ αὕτη διδαχθῇ μεθοδικῶς ἐν τῇ Β' τάξει, ὀφείλει ὁ διδάσκαλος κατὰ τοὺς πρώτους δύο ἢ τρεῖς μῆνας τοῦ τρίτου σχολικοῦ ἔτους νὰ ἀσκήσῃ τοὺς μαθητὰς του εἰς τὸ αἰσθητοποιεῖν ἀριθμούς καὶ ἀριθμητικὰς πράξεις ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ἀπὸ τοῦ 1—100 ἀριθμῶν, καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιχειρήσῃ ν' ἀσκήσῃ αὐτοὺς καὶ ἐν τῷ εὐρύτερῳ πλαισίῳ τῶν ἀπὸ τοῦ 1—1000 ἀριθμῶν καὶ ἄνω.

Α'. ΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ 1—1000

1) **Ἀσκήσεις πρώτου εἶδους.** Κατ' ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου οἱ μαθηταὶ δεικνύουν ἐπὶ τοῦ ἐποπτικοῦ των μέσου, τῆς μιᾶς ἑκατοντάδος κύκλων (*), διαφόρους ἀριθμούς μὴ ὑπερβαίνοντας κατ' ἀρχὰς τὸν ἀριθμὸν 100. Ἐπειτα μετὰ τὴν δεῖξιν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, οἷον τοῦ 25, προκαλοῦνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου νὰ δείξουν 125 κύκλους. Οἱ μαθηταὶ τότε ἀντιλαμβάνονται ἀφ' ἑαυτῶν ὅτι διὰ νὰ δείξουν 125 κύκλους, πρέπει νὰ παραθέσουν εἰς τοὺς 25 μίαν ὀλόκληρον ἑκατοντάδα κύκλων, καὶ θὰ ἔχουν οὕτω μίαν ἑκατοντάδα καὶ παραπλεύρως τοὺς 25 κύκλους. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὐρίσκουν ὅτι διὰ νὰ σχηματίσουν ἐποπτικῶς τὸν ἀριθμὸν 172, πρέπει νὰ παραθέσουν εἰς μίαν ὀλόκληρον ἑκατοντάδα 72 κύκλους ἀπὸ τὴν κομμένην ἑκατοντάδα, ὅτι διὰ νὰ σχηματίσουν τὸν ἀριθμὸν 112 πρέπει νὰ παραθέσουν εἰς τὴν ὀλόκληρον ἑκατοντάδα 12 κύκλους ἀπὸ τὴν κομμένην κ.ο.κ. Ὅταν φθάσουν εἰς τὸ νὰ σχηματίσουν ἐποπτικῶς 199 κύκλους, θὰ παρατηρήσουν ὅτι ὑπολείπεται ἓνας ἀκόμη κύκλος διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὸ 200, τὸ ὅποιον 200 ἀντιλαμβάνονται ἀφ' ἑαυτῶν ὅτι ἡμποροῦν νὰ τὸ παραστήσουν ἐποπτικῶς καὶ μὲ δύο πλήρεις ἑκατοντάδας κύκλων, τὴν μίαν παραπλεύρως τῆς ἄλλης.

Ἀφοῦ παρέστησαν ἐποπτικῶς τὸν ἀριθμὸν 200 μὲ τὰς δύο πλήρεις ἑκατοντάδας, εὐκόλως δύνανται ἔπειτα νὰ παραστήσουν κάθε ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ 201—299 παραθέτοντες εἰς τὰς δύο ὀλοκλήρους ἑκατοντάδας τὸ ὑπόλοιπον, τὸ ὅποιον παριστάνουν μὲ τοὺς κύκλους τῆς κομμένης ἑκατοντάδος. Οὕτω παριστάνουν 218, 245, 267 κ.ο.κ. Ὅταν φθάσουν εἰς τὸ 299, ἀντιλαμβάνονται ἀφ' ἑαυτῶν ὅτι διὰ νὰ παραστήσουν τὸν κατὰ μίαν μονάδα ἀνώτερον ἀριθμὸν 300, ἀρκεῖ νὰ παραθέσουν τρεῖς πλήρεις ἑκατοντάδας, τὴν μίαν παραπλεύρως τῆς ἄλλης. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον προβαίνουν εἰς τὴν αἰσθητοποίησιν τῶν πέραν τοῦ 300 ἀριθμῶν, τῶν πέραν τοῦ 400 κ.ο.κ.

2) **Ἀσκήσεις δευτέρου εἶδους.** Ὁ διδάσκαλος ἐμφανίζει ἐπὶ τοῦ ἐποπτικοῦ μέσου τῶν ἑκατοντάδων κατὰ τὴν ἄνω σειρὰν διαφόρους πέραν τοῦ 100 ἀριθμούς, οἷον 154, 189, 240, 324, 402, 527, 604, 733, 845, 960 κ.ο.κ., καὶ οἱ μαθηταὶ ἀναγνωρίζοντες ἓνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν τοὺς ἐκφωνοῦν λέγοντες: ἑκατὸν πενήντα τέσσερα, ἑκατὸν ὀγδόντα ἑννέα, διακόσια σαράντα κ.ο.κ.

Σημ. 1. Ὅπως πᾶς τις ἀντιλαμβάνεται, κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον οἱ μαθηταὶ ὅχι μόνον σχηματίζουν ἐποπτείας τῶν ἀπὸ τοῦ 1—1000 ἀριθμῶν, ἀλλὰ σχηματίζουν καὶ σαφῆ ἰδεὰν τῆς συνθέσεως αὐτῶν ἐξ ἑκατοντάδων, δεκάδων καὶ μονάδων, ὡς καὶ ἐκ πόσων ἑκατοντάδων, δεκάδων καὶ μονάδων ἀποτελεῖται ἕκαστος ἐξ αὐτῶν.

Σημ. 2. Ὅλαι αὗται αἱ ἀσκήσεις πρέπει νὰ γίνωνται, χωρὶς νὰ ἔχουν

(*) Βλέπε περὶ τούτου τὰς ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει ἀσκήσεις.

ακόμη άσκηθῇ οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ νὰ γράφουν τοὺς αἰσθητοποιημένους ἀριθμοὺς διὰ ψηφίων. Δι' αὐτὸ καὶ ὅταν οἱ μαθηταὶ ἐμφανίζουσιν ἐπὶ τοῦ ἐποπτικοῦ μέσου τοὺς διαφόρους ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ὀνομαζομένους ἀριθμοὺς καὶ ὅταν ὁ διδάσκαλος ἐμφανίσῃ τοιοῦτους ἵνα τοὺς ὀνομάσουν οἱ μαθηταί, οὐδεμία χρῆσις ψηφίων πρέπει νὰ γίνηται. Ἡ ἄσκησις ἄλλως τε τῶν μαθητῶν εἰς τὸ γράφειν τοὺς πέραν τοῦ 100 ἀριθμοὺς διὰ ψηφίων θὰ γίνῃ εὐθὺς ὡς οἱ μαθηταὶ καταστοῦν ἱκανοὶ νὰ αἰσθητοποιοῦν καὶ ν' ἀναγνωρίζουν αἰσθητοποιημένους ἀριθμοὺς πέραν τοῦ 100. Εἰς τοῦτο δὲ καὶ προβαίνομεν κατωτέρω.

Β'. ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΑ ΨΗΦΙΩΝ ΓΡΑΦΗΝ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ 1—1000

1) **Ἀσκήσεις πρώτου εἴδους.** Ἡδη ἀπὸ τῆς Β' τάξεως γνωρίζουν οἱ μαθηταὶ νὰ γράφουν διὰ ψηφίων ὅλους τοὺς ἀπὸ 1—100 ἀριθμοὺς. Διὰ νὰ τοὺς ἀσκήσῃ τώρα ὁ διδάσκαλος εἰς τὸ νὰ γράφουν καὶ τοὺς πέραν τοῦ 100 ἀριθμοὺς, ἐμφανίζει κατ' ἀρχὰς εἰς αὐτοὺς αἰσθητοποιημένους διὰ τῆς κομμένης ἑκατοντάδος διαφόρους ἀπὸ τοῦ 1—100 ἀριθμοὺς καὶ οἱ μαθηταὶ κατ' ἐντολὴν του τοὺς γράφουν διὰ ψηφίων ἐκφωνοῦντες συγχρόνως αὐτοὺς. Ἀφοῦ κάμουν πολλὰς τοιαύτας ἀσκήσεις, ἐμφανίζει αἰφνης αἰσθητοποιημένον μὲ μίαν ὀλόκληρον ἑκατοντάδα καὶ μὲ μέρος τῆς κομμένης ἑνα ἀριθμὸν ἀνώτερον τοῦ 100, ἔστω τὸν 145. Οἱ μαθηταὶ τότε, οἱ ὅποιοι γνωρίζουν νὰ γράφουν μὲ ψηφία μόνον τὸν 45, τὸν γράφουν, καί, ἐρωτώμενοι ἔπειτα πῶς καὶ ποῦ θὰ γράψουν τὴν μίαν ἑκατοντάδα ἐπὶ πλέον, εὐρίσκουν εὐκόλως ὅτι πρέπει νὰ γράψουν 1 πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ 4, ὅπως εὐρήκαν εἰς τὴν Β' τάξιν ὅτι διὰ νὰ γράψουν διὰ ψηφίων *εἴκοσι ἐπτά*, πρέπει νὰ γράψουν ἀριστερὰ τοῦ ψηφίου τῶν μονάδων 7 τὸ 2 ποὺ παριστᾷ δύο δεκάδας. Κάμνουν κατόπιν πολλὰς τοιαύτας ἀσκήσεις, τοῦ μὲν διδασκάλου ἐμφανίζοντος διαφόρους αἰσθητοποιημένους ἄνω τοῦ 100 ἀριθμοὺς, τῶν δὲ μαθητῶν γραφόντων διὰ ψηφίων καὶ ὀνομαζόντων ἑνα ἑκαστον ἐξ αὐτῶν.

2) **Ἀσκήσεις δευτέρου εἴδους.** Ὁ διδάσκαλος γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος διὰ ψηφίων διαφόρους ἄνω τοῦ 100 ἀριθμοὺς, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐκφωνοῦν ἑνα ἑκαστον ἐξ αὐτῶν καὶ τὸν αἰσθητοποιοῦν συγχρόνως ἐπὶ τοῦ ἐποπτικοῦ τῶν μέσου, τὸ ὅποιον διὰ τὴν τάξιν αὐτὴν συνίσταται εἰς δέκα χαρτίνας πινακίδας μὲ 100 κύκλους ἑκάστην.

Παράδειγμα : Ὁ διδάσκαλος γράφει 357 καὶ οἱ μαθηταὶ ἐκφωνοῦν *τριακόσια πενήντα ἐπτά* καὶ τοποθετοῦν συγχρόνως τρεῖς πλήρεις ἑκατοντάδας κύκλων κατὰ σειρὰν, ἡμίσειαν ἑκατοντάδα καὶ ἐπτά κύκλους ἀπὸ τὴν κομμένην ἑκατοντάδα.

Μετὰ πολλὰς τοιαύτας ἀσκήσεις ἐπακολουθεῖ ἄσκησις τῶν μαθητῶν εἰς τὸ νὰ διακρίνουν οὗτοι ποῖον τὸ ψηφίον τῶν ἑκατοντάδων, τῶν δεκάδων καὶ τῶν μονάδων διαφόρων τριψηφίων ἀριθμῶν, τοὺς ὁποίους ἀναγράφει ὁ διδάσκαλος ἐπὶ τοῦ πίνακος διὰ ψηφίων, καὶ ἀναγνωρίζουν ἐν τέλει ὅτι ὅλοι οἱ ἀπὸ τοῦ 100—999 ἀριθμοὶ εἶναι τριψήφιοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀπὸ τοῦ 10—99 οἱ ὅποιοι εἶναι διψήφιοι καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τοῦ 1—9 οἱ ὅποιοι εἶναι μονοψήφιοι.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἄσκησιν καλὸν εἶναι νὰ εὐρίσκουν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τοῦ ἐποπτικοῦ τῶν μέσου τὰς ἑκατοντάδας, δεκάδας καὶ μονάδας, ἃς περιέχει ἑκαστος τῶν ἀναγραφομένων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀριθμῶν, αἰσθητοποιοῦντες οὕτω καὶ τὴν ἀνάλυσιν αὐτῶν εἰς ἑκατοντάδας, δεκάδας καὶ μονάδας.

Γ'. ΠΡΟΣΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΑΦΑΙΡΕΣΙΣ ΝΟΕΡΩΣ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ 1—1000

1) **Ἀσκήσεις πρώτου εἴδους.** Ὁ διδάσκαλος ἀναγράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος διὰ ψηφίων διαφόρους τριψηφίους καὶ διψηφίους ἀριθμοὺς ἀπὸ τὸ 10 ἕως τὸ 199 καὶ οἱ μαθηταὶ γράφουν μὲ ψηφία πόσα λείπουν ἀπὸ τὸν καθένα ἀπ' αὐτοὺς ἕως στὸ 200.

Παράδειγμα : Ὁ διδάσκαλος γράφει 180, 160, 175, 182, 154, 85, 68, 49 κ.ο.κ. καὶ οἱ μαθηταὶ προσθέτοντες νοερῶς γράφουν 20, 40, 25, 18, 46, 115, 132, 151 κ.ο.κ.

Σημ. Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἡ ἄσκησις βαίνει ἀπὸ τοῦ εὐκολωτέρου εἰς τὸ δυσκολώτερον.

Ἐπακολουθοῦν τοιαῦται ἀσκήσεις ἐπὶ ἀριθμῶν ἀνωτέρων τοῦ 200, 300, 400, 500 κλπ. καλουμένων τῶν μαθητῶν νὰ εὐρίσκουν νοερῶς καὶ νὰ γράφουν πόσα λείπουν ἕως τὸ 300, 400, 500 κλπ.

Σημ. Ὅλαι αὗται αἱ ἀσκήσεις εἶναι ἀσκήσεις προσθέσεως ἅμα καὶ ἀφαιρέσεως νοερῶς.

2) **Ἀσκήσεις δευτέρου εἴδους.** Ὁ διδάσκαλος ἀναγράφει διαφόρους διψηφίους καὶ τριψηφίους ἀριθμοὺς μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ προσθέτουν οἱ μαθηταὶ νοερῶς εἰς ἑνα ἑκαστον ἐξ αὐτῶν ἑνα ὀρισμένον ἀριθμὸν καὶ οἱ μαθηταὶ εὐρίσκουν, ἐκφωνοῦν καὶ ἀναγράφουν διὰ ψηφίων τὸ ἄθροισμα.

Παράδειγμα : Ὁ διδάσκαλος ἀναγράφει 150, 75, 190, 280, 420, 730, 891, 910 κ.ο.κ. μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ προσθέτουν οἱ μαθηταὶ εἰς ἑνα ἑκαστον ἐξ αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν 50, καὶ οἱ μαθηταὶ προσθέτοντες νοερῶς ἐκφωνοῦν καὶ ἀναγράφουν τὸ ἄθροισμα : 200, 125, 240, 330, 470, 780, 941, 960.

Ἐπακολουθεῖ ἡ αὐτὴ ἄσκησις μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ προσθέτουν εἰς τοὺς αὐτοὺς καὶ εἰς ἄλλους ἀριθμοὺς τὸν ἀριθμὸν 70 ἢ 90 ἢ 110 ἢ 120 κ.ο.κ.

3) **Ἀσκήσεις τρίτου εἴδους.** Ὁ διδάσκαλος ἀναγράφει, ὡς ἀνωτέρω, ἀριθμοὺς μὲ τὴν ἐντολὴν πρὸς τοὺς μαθητὰς, ὅπως ἀφαιροῦν νοερῶς ἀπὸ ἑκαστον ἐξ αὐτῶν ἑνα ὀρισμένον ἀριθμὸν καὶ οἱ μαθηταὶ ἐκτελοῦντες νοερῶς τὴν ἀφαιρέσιν ἐκφωνοῦν καὶ ἀναγράφουν μὲ ψηφία τὴν διαφορὰν.

Παράδειγμα : Ὁ διδάσκαλος ἀναγράφει 200, 360, 795, 625 κ.ο.κ. μὲ τὴν ἐντολὴν ν' ἀφαιροῦν οἱ μαθηταὶ ἀπὸ ἑνα ἑκαστον ἐξ αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν 40, καὶ οἱ μαθηταὶ ἀφαιροῦντες νοερῶς ἐκφωνοῦν καὶ ἀναγράφουν τὴν διαφορὰν : 160, 320, 755, 585 κ.ο.κ.

Ἐπακολουθεῖ ἡ αὐτὴ ἄσκησις μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ἀφαιροῦν οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀριθμοὺς τὸν ἀριθμὸν 50 ἢ 60 ἢ 120 κ.ο.κ.

Δ'. ΠΡΟΣΘΕΣΙΣ, ΑΦΑΙΡΕΣΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΠΤΩΣ

Ἡ ἄσκησις τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀνωτέρω πράξεων γραπτῶς πρέπει νὰ γίνηται διὰ προβολῆς σχετικῶν προβλημάτων πρὸς λύσιν καὶ μὲ ἀριθμοὺς παρέχοντας δυσκολίαν εἰς τὸ νοερῶς λογίζεσθαι, οὕτως ὥστε νὰ προκύπτῃ ἀφ' ἐαυτῆς ἡ ἀνάγκη ὅπως λύσιν αὐτὰ οἱ μαθηταὶ διὰ γραπτῶν πράξεων. Πρὸ τοῦ ἐπιληφθῶν οἱ μαθηταὶ τῆς διὰ γραπτῶν πράξεων λύσεως ἑκάστου προβλήματος πρέπει νὰ προκληθῶν καταλλήλως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ὅπως ἀποφανθῶν ποίαν πρᾶξιν πρέπει νὰ κάμουν διὰ νὰ τὸ λύσιν, τίνος δηλαδὴ εἶδους προβλήμα εἶναι, δεδομένου ὅτι κατ' ἀρχὰς τὰ προβαλλόμενα προβλήματα δεόν νὰ εἶναι ἀπλᾶ, οἷον προβλήματα μόνον προσθέσεως ἢ μόνον ἀφαιρέσεως κτλ. Οὕτω ὀλίγον κατ' ὀλίγον συνηθίζουσιν νὰ εἰσδύουν εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀριθμητικῶν προβλημάτων καὶ εἰς τὴν ἐννοίαν τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων καὶ τῶν ἀριθμητικῶν ὁρων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν ἐπιτυγχάνεται δι' ἐπὶ τούτῳ δογματικῆς διδασκαλίας καὶ δι' ἐκ τῶν προτέρων διδομένων ὁρισμῶν, ὡς κακῶς μέχρι τοῦδε πράττει ἡ διδασκαλία. Γενικῶς εἰπεῖν τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου δεόν νὰ συνίσταται εἰς τὸ νὰ διδῇ εἰς τοὺς μαθητὰς ἐντολὰς πρὸς ἐκτέλεσιν ἢ νὰ προβάλλῃ προβλήματα πρὸς λύσιν, ἀφῆνων αὐτοὺς κατ' ἀρχὰς ἐλευθέρους εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν καὶ ἐπεμβαίνων μόνον ὅταν προσκληθῇ ὑπὸ τῶν μαθητῶν πρὸς τοῦτο. Ἡ ἐπιτυχία τῆς μεθόδου ταύτης ἐξαρτᾶται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἱκανότητος τοῦ διδασκάλου εἰς τὸ νὰ καθορίσῃ τὴν σειρὰν τῶν ἐκάστοτε ἐκτελεστέων ἐντολῶν τοῦ ἢ τῶν λυτέων ὑπὸ τῶν μαθητῶν προβλημάτων οὕτως, ὥστε τὸ ἐκάστοτε νέον νὰ εἶναι λογικὸν πόρισμα τοῦ ἀμέσως προγενεστέρου καὶ μὴ παρέχον ὡς ἐκ τούτου ἀνυπερβλήτους δυσχερείας εἰς τοὺς μαθητὰς.

Παράδειγμα α'. Προκειμένου νὰ εἰσαχθῶν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν γραπτὴν λύσιν προβλημάτων προσθέσεως, προβάλλει ἀπλῶς εἰς τοὺς μαθητὰς ἐν σχετικὸν πρόβλημα πρὸς λύσιν, τὸ ἐξῆς :

Τὸ σχολεῖον μας ποὺ εἶναι τὸ πρῶτον τῆς πόλεως μας ἔχει ἐν ὄλῳ 152 παιδιὰ, τὸ δευτέρον 146 καὶ τὸ τρίτον 98. Πόσα παιδιὰ ἔχουν καὶ τὰ τρία σχολεῖα μαζί;

Οἱ μαθηταὶ ἐρωτώμενοι ἀποφαίνονται ἀμέσως ὅτι πρέπει νὰ κάμουν πρόσθεσιν. Ἐκ τῆς δευτέρας τάξεως, ὅπου εἰργάσθησαν μὲ διψηφίους προσθετέους, γνωρίζουν ὅτι πρέπει πρὸς τοῦτο νὰ γράψουν τοὺς ἀριθμοὺς τὸν ἕνα κάτωθεν τοῦ ἄλλου καὶ ὑπὸ τὴν γραμμὴν νὰ γράψουν τὸ ἄθροισμα. Τοῦτο πράττουν εἰς τὰ τετράδια τῶν καὶ ὁ διδάσκαλος εἰς τὸν πίνακα. Προκειμένου περὶ τοῦ 98, ἀν προσκόψουν, μὲ μίαν ἀπλὴν νύξιν τοῦ διδασκάλου ἀποφαίνονται ὅτι πρέπει νὰ γράψουν τὸ 9 εἰς τὴν στήλην τῶν δεκάδων καὶ τὸ 8 εἰς τὴν στήλην τῶν μονάδων. Προσθέτουν ἔπειτα τὰ ψηφία τῶν μονάδων καὶ ἐκ τοῦ ἀθροίσματος αὐτῶν 16 τὸ μὲν 6 γράφουν ὑπὸ τὴν γραμμὴν εἰς τὴν στήλην τῶν μονάδων, τὴν δὲ 1 δεκάδα κρατοῦν ἵνα τὴν προσθέσουν εἰς τὰ ψηφία τῶν δεκάδων τῶν τριῶν προσθετέων. Ἐκ τοῦ ἀθροίσματος ἔπειτα 19 τῶν δεκάδων τὸ μὲν 9 γράφουν εἰς τὴν στήλην τῶν δεκάδων ἀριστερὰ τοῦ 6, τὸ δὲ 1, ἥτοι τὰς δέκα δεκάδας ποὺ ἀποτελοῦν μίαν ἑκατοντάδα, κρατοῦν ἵνα τὸ προσθέσουν εἰς τὰ ψηφία τῶν ἑκατοντάδων τῶν δύο τριψηφίων προσθετέων καὶ τὸ οὕτω προκύψαν ἄθροισμα τῶν ἑκατοντάδων 3 γράφουν εἰς τὴν στήλην τῶν ἑκατοντάδων τοῦ ἀθροίσματος ἀριστερὰ τοῦ ψηφίου τῶν δεκάδων 9.

Ὅλα ταῦτα γίνονται ἐν συνεργασίᾳ μαθητῶν καὶ διδασκάλου, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ πρωτοστατοῦν οἱ μαθηταί.

Σημ. 1. Ἡ συνεργασία αὕτη ἀπαιτεῖται ἴσως κατὰ τὴν γραπτὴν λύσιν τοῦ πρώτου ἢ δευτέρου προβλήματος. Ἐπειτα ἡμπορεῖ νὰ εἶναι περιττὴ ἢ συμμετοχὴ τοῦ διδασκάλου, ὅποτε οὗτος θὰ περιορίζεται εἰς τὸ νὰ προβάλλῃ νέα προβλήματα πρὸς λύσιν ἀναγράφων μόνον ἐπὶ τοῦ πίνακος τοὺς ἀριθμοὺς καὶ ἐν πρὸς ἐν τὰ ψηφία τοῦ ἀθροίσματος, ἀφοῦ τὰ εὗρουν οἱ μαθηταί.

Σημ. 2. Κατ' ἀρχὰς πρέπει νὰ προσέξῃ ὁ διδάσκαλος εἰς τὸ νὰ χρησιμοποιοῖ ἀριθμοὺς τῶν ὁποίων τὸ ἄθροισμα νὰ μὴ ὑπερβαίνει τὸν ἀριθμὸν 1000, ἔπειτα δὲ ἡμπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῖ καὶ περισσοτέρους τῶν τριῶν προσθετέους καὶ ἐν γένει τοιοῦτους ἀριθμοὺς, ὥστε τὸ ἄθροισμα αὐτῶν νὰ ὑπερβαίνει τὸ 1000. Οὕτω ἐκ τοῦ ἀθροίσματος θὰ προκύψῃ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἔννοια τῆς χιλιάδος, ὥς μονάδος περιεχοῦσης 10 ἑκατοντάδας, καὶ θὰ κάμουν οἱ μαθηταὶ τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου τῶν ἀριθμῶν.

Σημ. 3. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πρέπει νὰ προκαλῶνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἐπινοοῦν παρόμοια προβλήματα προσθέσεως καὶ νὰ τὰ λύουν.

Μετὰ τὴν λύσιν πολλῶν τοιούτων προβλημάτων μὲ συγκεκριμένους ἀριθμοὺς, δίδονται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐντολαὶ πρὸς πρόσθεσιν ἀφηρημένων ἀριθμῶν ἐν τῷ σχολείῳ καὶ κατ' οἶκον, ὥς: προσθέσατε τοὺς ἀριθμοὺς 236, 420, 135 καὶ 48 κ.ο.κ.

Παράδειγμα β'. Ὁ διδάσκαλος δίδει πρὸς λύσιν τὸ ἑξῆς πρόβλημα: «Ἐνα παιδί ἔχει στὸν κουμπαραὶ του 528 δραχμὰς καὶ ἀπ' αὐτὰς ἐξώδευσε 243 δραχμὰς. Πόσες τοῦ ἔμειναν;».

Οἱ μαθηταὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἀποφαίνονται ὅτι πρέπει ν' ἀφαιρέσουν τὸν ἀριθμὸν 243 ἀπὸ τὸν 528. Διδάσκαλος καὶ μαθηταὶ γράφουν τὸν 248 ὑπὸ τὸν 528 καὶ χαράσσουν κάτωθεν μίαν γραμμὴν, διὰ νὰ γράψουν ὑπ' αὐτὴν τὸ ὑπόλοιπον. Ἀφαιροῦν τὰς 3 μονάδας τοῦ 243 ἀπὸ τὰς 8 τοῦ 528 καὶ εὐρίσκουν ὑπόλοιπον 5, τὸ ὅποιον καὶ γράφουν εἰς τὴν στήλην τῶν μονάδων τοῦ ὑπολοίπου. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν 4 δεκάδων τοῦ 243 ἀπὸ τὰς 2 τοῦ 528 αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ προσλάβουν μίαν ἑκατοντάδα ἢ δέκα δεκάδας ἀπὸ τὰς 5 ἑκατοντάδας τοῦ 528 καὶ νὰ τὴν προσθέσουν εἰς τὰς 2 δεκάδας τοῦ καὶ οὕτω ἔχουν ν' ἀφαιρέσουν 4 δεκάδας ἀπὸ 12 δεκάδας, τὸ δὲ ὑπόλοιπον 8 γράφουν εἰς τὴν στήλην τῶν δεκάδων τοῦ ὑπολοίπου ἀριστερὰ τοῦ 5. Προκειμένου ἔπειτα ν' ἀφαιρέσουν τὸ ψηφίον 2 τῶν ἑκατοντάδων τοῦ 243 ἀπὸ τὸ ψηφίον 5 τοῦ 528 ἐνθυμοῦνται ὅτι προσέλα-

βον τὴν μίαν ἀπὸ τὰς πέντε ἑκατοντάδας τοῦ τελευταίου καὶ ἐπομένως πρέπει ν' ἀφαιρέσουν 2 ἑκατοντάδας ἀπὸ 4 ἑκατοντάδας καὶ ὄχι ἀπὸ 5, τὸ δὲ ὑπόλοιπον 2 γράφουν εἰς τὴν στήλην τῶν ἑκατοντάδων τοῦ ὑπολοίπου ἀριστερὰ τοῦ 8.

Μετὰ τὴν λύσιν πολλῶν τοιούτων προβλημάτων, ἐν οἷς συμβαίνει ψηφίον τι τοῦ ἀφαιρέτεου νὰ εἶναι μεγαλύτερον τοῦ ἀντιστοιχοῦ ψηφίου τοῦ μειωτέου, διαφωτίζονται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ὅπως τὴν λαμβανομένην ἀνωτέραν μονάδα τοῦ μειωτέου προσθέτουν εἰς τὸ ἀντιστοιχοῦν αὐτῇ ψηφίον τοῦ ἀφαιρέτεου, ἀντὶ νὰ τὴν θεωροῦν ἀφαιρεθεῖσαν ἀπὸ τοῦ μειωτέου. Ἀντὶ, μὲ ἄλλας λέξεις, νὰ λογαριάζουν 2 ἀπὸ 4 ὑπόλοιπον 2 νὰ λογαριάζουν 3 ἀπὸ 5 ὑπόλοιπον 2.

Σημ. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν δέον νὰ προκαλῶνται οἱ μαθηταὶ νὰ προβάλλουν ἀφ' ἑαυτῶν σχετικὰ προβλήματα καὶ νὰ τὰ λύουν.

Ἀφοῦ λύσουν οἱ μαθηταὶ πολλὰ τοιαῦτα προβλήματα ἀφαιρέσεως μὲ συγκεκριμένους ἀριθμοὺς, τοὺς ἀναθέτει ὁ διδάσκαλος νὰ εὐρίσκουν γραπτῶς τὴν διαφορὰν δύο ἀριθμῶν, οἷον τῶν ἀριθμῶν 629—425, 770—188, 504—410, 307—150, 800—648 κ.ο.κ.

Μετὰ πολλὰ τοιαῦτα προβλήματα καὶ ἀσκήσεις λύουν οἱ μαθηταὶ καὶ σύνθετα προβλήματα προσθέσεως ἅμα καὶ ἀφαιρέσεως, οἷον τὸ πρόβλημα: Μὲ ἐν πεντακοσιόδραχμον ἔχω νὰ πληρώσω 105 δραχμὰς εἰς τὸν παντοπώλην, 75 εἰς τὸν ἀρτοπώλην, 212 εἰς τὸν κρεοπώλην. Πόσας δραχμὰς θὰ λάβω ὑπόλοιπον ἀπὸ τὸ πεντακοσιόδραχμον;

Σημ. Αἱ ὀνομασίαι τῶν ἀριθμητικῶν ὄρων: μειωτέος, ἀφαιρέτεος, ὑπόλοιπον, ὥς καὶ αἱ ὀνομασίαι τῶν ὄρων: προσθετέοι, ἄθροισμα κ.λ.π., πρέπει νὰ δοθοῦν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εἰς τοὺς μαθητὰς, ἀφοῦ μετὰ πολλὰς ὑπ' αὐτῶν ἐκτελεσθείσας πράξεις συλλάβουν οὗτοι ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἔννοιάν των.

Παράδειγμα γ'. Ὁ διδάσκαλος προβάλλει πρὸς λύσιν τὸ ἑξῆς πρόβλημα: «Ἡγόρασα 7 πήχεις ὑφάσματος πρὸς 125 δραχμὰς τὸν πήχυν. Πόσας δραχμὰς θὰ πληρώσω;»

Πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ παρατηρεῖ ὁ διδάσκαλος ὅτι πρέπει νὰ ἐπαναλάβουν ἑπτὰ φορὰς τὸ 125, δηλαδὴ νὰ προσθέσουν ἑπτὰ φορὰς τὸ 125. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπαναλάβουν ὁλόκληρον τὸ 125 ἑπτὰ φορὰς, ἡμποροῦν νὰ ἐπαναλάβουν ἕκαστον ψηφίον τοῦ ἑπτὰ φορὰς. Πρὸς τοῦτο γράφει αὐτὸς ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ καλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ γράψουν εἰς τὰ τετράδια τῶν 125.

Ἐπαναλαμβάνοντες 7 φορὰς τὰς 5 μονάδας ἔχομεν γινόμενον 35 μονάδας. Γράφομεν τὰς 5 μονάδας εἰς τὴν στήλην τῶν μονάδων κάτωθεν τῆς γραμμῆς καὶ τὰς 3 δεκάδας τὰς κρατοῦμεν διὰ νὰ τὰς προσθέσωμεν εἰς τὸ γινόμενον τῶν δεκάδων. Ἐπαναλαμβάνοντες ἔπειτα 7 φορὰς τὰς 2 δεκάδας καὶ ἔχομεν γινόμενον 14 δεκάδας· εἰς αὐτὰς προσθέτομεν καὶ τὰς 3 δεκάδας ποὺ ἐκρατήσαμεν καὶ ἔχομεν γινόμενον ἐν ὄλῳ 17 δεκάδας. Ἐξ αὐτῶν τὰς 7 δεκάδας γράφομεν εἰς τὴν στήλην τῶν δεκάδων ὑπὸ τὴν γραμμὴν ἀριστερὰ τοῦ 5, καὶ τὰς 10 δεκάδας, ἥτοι τὴν 1 ἑκατοντάδα, κρατοῦμεν διὰ νὰ τὴν προσθέσωμεν εἰς τὸ γινόμενον τῶν ἑκατοντάδων. Ἐπαναλαμβάνοντες ἔπειτα ἑπτὰ φορὰς τὴν 1 ἑκατοντάδα τοῦ 125 καὶ ἔχομεν γινόμενον 7 ἑκατοντάδας καὶ 1 ποὺ ἐκρατήσαμεν ἐν ὄλῳ 8 ἑκατοντάδας, τὰς ὁποίας καὶ γράφομεν 875 δραχμὰς διὰ τοὺς 7 πήχεις τοῦ ὑφάσματος.

Μετὰ τὴν λύσιν πολλῶν παρόμοιων προβλημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα φροντίζει ὁ διδάσκαλος ὥστε ὁ ἐπαναληπτέος ἀριθμὸς νὰ εἶναι πολυψήφιος, ὁ δὲ ἀριθμὸς ποὺ ἐκφράζει πόσας φορὰς θὰ ἐπαναληφθῇ νὰ εἶναι μονοψήφιος, δίδει τὴν ὀνομασίαν **πολλαπλασιαστέος** διὰ τὸν πρῶτον καὶ **πολλαπλασιαστής** διὰ τὸν δεύτερον καὶ τὴν ὀνομασίαν **πολλαπλασιασμός** διὰ τὴν πράξιν. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὴν λύσιν τοῦ πρώτου προβλήματος, καθ' ἣν κατ' ἀνάγκην ἐχειραγώγησε τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν ἐργασίαν, ἡ ἐπέμβασις αὐτοῦ πρέπει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐλαττωταί, μέχρις οὗ ἐκλείψῃ ἐντελῶς καὶ ἀφήνονται οἱ μαθηταὶ ν' αὐτενεργοῦν ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεώς του.

Μετὰ ταῦτα προβάλλει ὁ διδάσκαλος πρὸς λύσιν προβλήματα πολλαπλασιασμοῦ, ἐν οἷς ὁ πολλαπλασιαστέος εἶναι μονοψήφιος καὶ ὁ πολλαπλασιαστής πολυψήφιος. Ἐστω τὸ πρόβλημα: «Ἦγόρασα 132 δεκάδας κριθῆς πρὸς 5 δραχμὰς τὴν δεκάαν. Πόσας δραχμὰς θὰ πληρώσω;» Εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι προφανὲς ὅτι πολλαπλασιαστέος εἶναι ὁ 5 καὶ πολλαπλασιαστής ὁ 132, διότι ἡ τιμὴ τῆς δεκάς πρὸς εἶναι πέντε δραχμαὶ πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ 132 φορές διὰ νὰ εὕρωμεν πόσον θὰ δώσωμεν διὰ τὰς 132 δεκάδας. Θὰ ἔπρεπε τότε διὰ νὰ καταστρώσωμεν τὴν πρᾶξιν νὰ γράψωμεν ἄνωθεν τὸν 5 καὶ κάτωθεν τὸν 132, ἥτοι $\begin{smallmatrix} 5 \\ 132 \end{smallmatrix}$. Γνωρίζομεν ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν Β' τάξιν ὅτι τὸ ἴδιον γινόμενον θὰ ἔχωμεν ἐὰν ἐπαναλάβωμεν 5 φορές τὸ 7 καὶ 7 φορές τὸ 5 ἢ 8 φορές τὸ 10 καὶ 10 φορές τὸ 8, καὶ ἐπομένως τὸ ἴδιον γινόμενον θὰ εὕρωμεν ἐὰν ἐπαναλάβωμεν 132 φορές τὸ 5 ἢ 5 φορές τὸ 132. Δι' αὐτὸ γράφομεν ὡς πολλαπλασιαστέον τὸν τριψήφιον καὶ ὡς πολλαπλασιαστήν τὸν μονοψήφιον, ἥτοι $\begin{smallmatrix} 132 \\ 5 \end{smallmatrix}$ καὶ προβαίνομεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ κατὰ τὰ ἀνωτέρω.

Σημ. Ἀνάγκη καὶ ἐδῶ νὰ προκαλῶνται ἐνίοτε οἱ μαθηταὶ ὅπως προβάλλουν εἰς ἑαυτοὺς ἀνάλογα προβλήματα καὶ τὰ λύουν μόνοι των.

Ε'. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΠΟΛΥΨΗΦΙΟΥ ΔΙΑ ΜΟΝΟΨΗΦΙΟΥ ΓΡΑΠΤΩΣ

Προτοῦ εἰσαχθοῦν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν λύσιν προβλημάτων διαιρέσεως πολυψηφίου διὰ μονοψηφίου, πρέπει ν' ἀσκηθοῦν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸ νὰ εὕρουν νοερώς τὰ πολλαπλάσια ὅλων τῶν μονοψηφίων ἀριθμῶν καὶ πολλῶν διψηφίων, ὡς καὶ τοὺς διαιρέτας πολλῶν διαιρετῶν διψηφίων καὶ τριψηφίων ἀριθμῶν. Ἦδη ἀπὸ τῆς Β' τάξεως πρέπει νὰ ἔχουν ἀσκηθῇ εἰς τὸ νὰ εὕρουν τὰ πολλαπλάσια ὅλων τῶν μονοψηφίων ἀριθμῶν καὶ τοὺς διαιρέτας ἢ τὰ πηλίκα διψηφίων διὰ μονοψηφίων. Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει αἱ ἀσκήσεις αὗται ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἴτα ἐπεκτείνονται ἐπὶ ἀριθμῶν ἀνωτέρων τοῦ 100 καὶ μέχρι τοῦ 1000.

Παραδείγματα ἐλάχιστα τῶν τελευταίων τούτων ἀσκήσεων ἔστωσαν τὰ ἑξῆς:

Λέγε στή σειρά πόσα κάνουν 20×2 , 20×3 , 20×4 ... 20×10 .

Λέγε πόσες φορές χωρεῖ τὸ 20 στὸ 40, στὸ 60, στὸ 80 ... στὸ 240.

Μὲ πόσα εἰκοσάδραχμα ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ πληρώσῃ 160, 40, 180, 120, 200, 240, 480 ... δραχμὰς.

Μία δεκά κεράσια κοστίζει 20 δραχμὰς. Πόσες δεκάδες κεράσια θ' ἀγοράσουμε μὲ 80, 40, 100, 60, 160, 120, 200, 280 ... δραχμὰς.

Ἀνάλογοι ἀσκήσεις γίνονται μὲ τὸ 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90.

Ἐπειτα ἀνάλογοι ἀσκήσεις γίνονται μὲ τὸ 15, 25, 35, 45, 12, 16, 24, 32, ἥτοι μὲ ἀριθμοὺς παρέχοντας ὅλο ἐν ἀξέουσας δυσκολίας.

Ἀφοῦ οὕτω ἀσκήθοῦν οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ νὰ εὕρουν ταχέως τὰ πηλίκα διαιρέσεως παντὸς διαιρετοῦ ἀριθμοῦ διὰ τῶν διαιρετῶν τοῦ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ἀριθμῶν 1—1000 προβαίνει ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν πρὸς λύσιν προβλημάτων διαιρέσεως γραπτῶς.

Προβάλλει πρὸς τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἓν πρόβλημα διαιρέσεως διψηφίου διὰ μονοψηφίου, οἷον τὸ ἑξῆς: «Νὰ μοιρασθῶν ἐξ ἴσου 96 δραχμαὶ εἰς 4 παιδιὰ. Πόσα θὰ πάρῃ τὸ καθέν;».

Κατ' ἀνάγκην ὁ διδάσκαλος εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο πρόβλημα ὀφείλει νὰ χειραγωγήσῃ τοὺς μαθητὰς ὅπως τὸ λύσουν γραπτῶς, καταστρώων ἐν συνεργασίᾳ μετ' αὐτῶν τὰ τῆς πράξεως κατὰ τὰ καθιερωμένα. Θὰ τοὺς ἐξηγήσῃ πρῶτον ὅτι ὁ ἀριθμὸς πρὸς θὰ μοιρασθῇ στὰ παιδιὰ λέγεται διαιρέτης καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδιῶν πρὸς θὰ τὸν μοιρασθῶν λέγεται διαιρέτος. Γράφει ἔπειτα αὐτὸς εἰς τὸν πίνακα καὶ οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ τετράδιά των: $96 \overline{) 4}$, προσθέτοντος τοῦ διδασκάλου τὴν παρατήρησιν, ὅτι ὅπως εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν πολλαπλασιάζεται ὁ πολλαπλασιαστέος κατὰ ψηφία, οὕτω καὶ εἰς τὴν διαίρεσιν διαιρεῖται ὁ διαιρέτος κατὰ ψηφία, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸ τε-

λευταῖον ψηφίον τοῦ πολλαπλασιαστέου, τὸ ψηφίον τῶν μονάδων, ἐνῶ εἰς τὴν διαίρεσιν ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸ πρῶτον ψηφίον τοῦ διαιρετοῦ (*).

Μετὰ ταῦτα προβαίνει ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως. Τὸ 4 εἰς τὸ 9 χωρεῖ 2 φορές, δηλαδὴ 2 δεκάδας, διότι τὸ 9 εἶναι δεκάδες. Γράφομεν τὸ 2, τὰς 2 δεκάδας, κάτωθεν τῆς ὀριζοντίου γραμμῆς καὶ πολλαπλασιάζομεν τὸ $2 \times 4 = 8$ δεκάδες, ἀφαιροῦμεν τὸ 8 ἀπὸ τὸ 9 καὶ μᾶς μένει 1 δεκάς. Κατεβάζομεν τὸ 6, τὰς 6 μονάδας τοῦ διαιρετοῦ, καὶ τὸ γράφομεν παραπλεύρως τοῦ 1, καὶ ἔχομεν 16 ὑπόλοιπον τοῦ διαιρετοῦ, τὸ ὅποιον θὰ διαιρέσωμεν ἐπίσης διὰ τοῦ διαιρέτου 4. Τὸ 4 εἰς τὸ 16 εἰσέρχεται 4 φορές, 4 μονάδας, καὶ αὐτὸ τὸ 4 γράφομεν παραπλεύρως τοῦ 2 κάτωθεν τῆς ὀριζοντίου γραμμῆς. Ἐτσι εὕρισκομεν ὅτι τὸ 4 εἰσέρχεται 24 φορές εἰς τὸ 96, ἐπομένως κάθε ἓνα παιδί θὰ λάβῃ ἀπὸ τὰς 96 δραχμὰς 24.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ ἡ βάσανος τῆς πράξεως, διὰ νὰ βεβαιωθοῦν οἱ μαθηταὶ περὶ τῆς ἀκριβείας αὐτῆς. Ἀφοῦ κάθε παιδί θὰ λάβῃ 24 δραχμὰς, τὰ 4 παιδιὰ ὁμοῦ θὰ λάβουν 24×4 δραχμὰς ἥτοι 96.

Τώρα ἤμπορεῖ νὰ τοὺς δώσῃ καὶ τὸν ὅρον **πηλίκον**, λέγων ὅτι ὁ εὗρεθεὶς ἀριθμὸς 24, πρὸς σημαίνει πόσας φορές χωρεῖ ὁ διαιρέτης εἰς τὸν διαιρέτον, λέγεται **πηλίκον**, καὶ ὅτι διὰ νὰ βεβαιωθῶμεν ἂν ἔγινεν ὀρθῶς ἡ πράξις τῆς διαιρέσεως, πολλαπλασιάζομεν τὸ πηλίκον ἐπὶ τὸν διαιρέτην καὶ ἂν τὸ γινόμενον αὐτῶν εἶναι ἴσον μὲ τὸν διαιρέτον, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ πράξις ἔγινεν ὀρθῶς.

Μετὰ πολλὰ τοιαῦτα προβλήματα, κατὰ τὰ ὁποῖα φροντίζει ὁ διδάσκαλος νὰ εἶναι ὁ διαιρέτος ἀκριβῶς διαιρέτος διὰ τοῦ διαιρέτου, δίδει καὶ προβλήματα, ἐν οἷς ἡ διαίρεσις ἀφήνει καὶ ὑπόλοιπον. Τότε δὲ ἐπιλαμβάνεται τῆς εὐκαιρίας ὁ διδάσκαλος, ὅπως δώσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν ἐννοίαν καὶ τὴν ὀνομασίαν **ὑπόλοιπον**.

Κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον δύναται ν' ἀσκήσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ νὰ λύσουν προβλήματα, ἐν οἷς ὁ διαιρέτος εἶναι τριψήφιος ἢ τετραψήφιος καὶ ὁ διαιρέτης μονοψήφιος, ἔπειτα δὲ καὶ μὲ διψήφιον διαιρέτην.

Θὰ ἦτο ἴσως περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι μεγάλως συντελεῖ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς δεξιότητος τῶν μαθητῶν περὶ τὸ λογίζεσθαι τὸ νὰ προκαλῶνται οὗτοι, ὅπως προβάλλουν μόνοι των οἱ μαθηταὶ προβλήματα διαιρέσεως πρὸς λύσιν, τὰ ὁποῖα καὶ νὰ λύουν μόνοι των.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ σχολικοῦ ἔτους δίδει εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς λύσιν ἀπλὰ προβλήματα οἷας δῆποτε ἐκ τῶν τεσσάρων πράξεων ἄνευ προδιαγεγραμμένης σειράς, οὕτως ὥστε οἱ μαθηταὶ αὐτενεργοῦντες ν' ἀποφαίνονται ἀφ' ἑαυτῶν περὶ τοῦ εἶδους αὐτῶν καὶ νὰ προβαίνουν εἰς τὴν λύσιν των ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπεμβάσεως τοῦ διδασκάλου. Οὕτω θὰ ἐθισθοῦν εἰς τὸ νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ἐκαστοτε προβαλλομένων αὐτοῖς ἀριθμητικῶν προβλημάτων καὶ νὰ προβαίνουν ἀνεξοδίστως ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὴν λύσιν των.

Ἐν τέλει ὁ διδάσκαλος παρέχει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς λύσιν σύνθετα προβλήματα, δηλαδὴ προβλήματα, πρὸς λύσιν τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται ἡ ἐκτέλεσις δύο ἢ πλείονων ἀριθμητικῶν πράξεων, προβλήματα προσθέσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ ἢ προσθέσεως, ἀφαιρέσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ ἢ πολλαπλασιασμοῦ καὶ διαιρέσεως κ.ο.κ.

Παραδείγματα τοιούτων ἀπλῶν ἢ συνθέτων προβλημάτων, ὡς καὶ ἀριθμητικῶν ἀσκήσεων, ἐλάχιστας τῶν ὁποίων παρεθέσαμεν ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ πρὸς ἀπλὴν νύξιν, εὕρισκει ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ μαθητὴς ἀφθόνως ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν «Μεθοδικὴ Ἀριθμητικὴ» διὰ τὴν Γ' τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἐκδόσις δευτέρα Π. Δημοτηράκου.

(*) Ὅπως εἶναι αὐτονόητον, ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ διατυπώσῃ τὰ ἀνωτέρω ἢ ἄλλο τι, εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην γλῶσσαν, ἀλλ' εἰς γλῶσσαν προσιτὴν εἰς τὴν ἀντιληπτικὴν δύναμιν τῶν μαθητῶν του.

ΚΩΝΣΤ. Γ. ΜΑΝΤΑ

Μετεκπαιδευμένου Δημοδιδασκάλου

Η ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΓΝΩΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΘΟΔΟΝ DECROLY ΕΙΣ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΜΑΣ

Μεταξύ τῶν ἐπιστημόνων, πού ἐνδιαφέρθησαν, ἐμόχθησαν καί προσέφερον ὅλον τὸν ἑαυτὸν των, διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος ἐν τῷ Σχολείῳ, ἐξέχουσιν θέσιν κατέχει καὶ ὁ μέγας Βέλγος παιδαγωγὸς καὶ ψυχίατρος Decroly. Ὁ Decroly ἐκέρυξε καὶ ἠθέλησεν ὅπως οἱ μαθηταὶ ζήσουν «μέσα στὴ ζωὴ καὶ μὲ τὴ ζωή». Ἐμόχθησε πραγματικὰ καὶ ἐδημιούργησε, σύμφωνα πρὸς τὰς ψυχολογικὰς του ἐρεῦνας καὶ τὴν διαίσθησιν τοῦ Παιδαγωγοῦ, τὴν περίφημον μέθοδόν του.

Με βάσιν τὴν μέθοδον αὐτὴν ἐπειραματίσθημεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ μάθημα τῆς πρώτης ἀναγνώσεως ἐν τῷ Β' ἑξαταξίῳ Φιλιατρῶν Τριφυλίας κατὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1945—46 καὶ 1946—47 μὲ ἐπιτυχή ἀποτελέσματα ἐκτεθέντα ἐν τῷ Γενικῷ Παιδαγωγικῷ Συνεδρίῳ Φιλιατρῶν.

Τ' ἀποτελέσματα αὐτὰ καὶ τὸν τρόπον ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου ἐκθέτομεν κατωτέρω:

Ἀνάγνωσις.— Ἡ πρώτη τάξις ὁμοῦ μὲ τοὺς μαθητὰς τοῦ Δου Σχολείου, πού ἐφοίτησαν εἰς τὸ Σχολεῖον μας, ἔχει 117 μαθητὰς. Ἐξ αὐτῶν τοὺς κάπως προηγμένους καὶ γνωρίζοντας ὅπωςδὴποτε κάτι κατετάξαμεν εἰς ἰδιαίτερον τμήμα, τοὺς δὲ ὑπολοίπους καθυστερημένους, ἐν συνόλῳ 62, εἰς ἕτερον ὑπὸ τὴν διδασκ. Σταματελοπούλου—Καλαμαρά.

Εἰς τὸ προηγμένον τμήμα συνεκεντρώθη ὅ,τι καλὸν εἶχε νὰ ἐμφανίσῃ τὸ Σχολεῖον μας εἰς πνευματικὴν, κοινωνικὴν καὶ οἰκογενειακὴν συγκρότησιν, ἐνῶ εἰς τὸ καθυστερημένον ἔμεινε τὸ ὁλοκληρωτικὸν «κατακάθι». Ἐν ἀνομοιογενὲς συνονθύλευμα μᾶλλον παρὰ συγκεκριμένη τάξις. Καὶ δὲν εἶχε μόνον τὸ μειονέκτημα, ὅτι ἀπὸ τοὺς μαθητὰς αὐτοὺς ἔλειπεν ἡ πνευματικὴ ἐκείνη διαύγεια καὶ προπόνησις, πού εἶχε τὸ προηγμένον τμήμα καὶ γενικώτερον αἱ ἀνευ ἐπιλογῆς τάξεις τῶν Σχολείων, ἀλλὰ καὶ πτωχὰ τὰ περισσότερα, ἀπουσίαζον συχνά, διέκοψαν ἐντελῶς 16 καὶ τὰ περισσότερα δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ ἐργασθοῦν.

Μέσα διδασκαλίας. Ἡ μεγαλυτέρα ἀντίρρησης κατὰ τῆς μεθόδου συγκεντρώνεται εἰς τὴν δυσκολίαν τῆς προμηθείας τῶν μέσων. «Ἀπαιτοῦνται μέσα», διαμαρτύρονται ὅλοι. Ψαλιδάκια, κουτιά, πλαστιλίνη κ. ἄ. Ἡμεῖς, σὰς βεβαιώσαμεν, πέραν τῆς ἀγορᾶς χάρτου ρόλου, διὰ τὰς ταινίας καὶ τὰς εἰκόνας καὶ ὀλίγης μελάνης, δὲν ἠγοράσαμεν ἄλλο τι. Τὰς μικρὰς ἀτομικὰς ταινίας τῶν μαθητῶν τὰς ἐκόψαμεν ἀπὸ παλαιὰ ἀπολυτήρια. Κυττὰ ἐπρομηθεύθησαν μόνοι των ἀπὸ κοῦτες σιγαρέττων, πού τόσο ἀφθονοῦν. Ἠγόρασαν καὶ μίαν ἰχνογραφίαν ἑκάστος. Ὅλα αὐτὰ τὰ μέσα τῆς ἐργασίας των τὰ ἐφύλασσον κάτωθεν τοῦ θρανίου. Τίποτε δὲν ἔφερον μαζὶ των. Πλαστιλίνη δὲν μετεχειρίσθημεν. Εἰς τὸ σκάμμα μόνον μετεβαίνομεν ἐνίοτε καὶ ἔφτιαχναν σχήματα. Ἄλλοτε τοὺς ἐδίδομεν ἄχρηστα χαρτιά καὶ τὰ ἐκοπταν εἰς σχήματα χειροτεχνικά. Τὰ ψαλιδάκια, ὅταν ἐχρειάζοντο, τὰ ἔφεραν ἀπὸ τὸ σπίτι των. Βεβαίως, διὰ τὴν ἀρτιωτέραν ἐφαρμογὴν τῆς, ἀπαιτοῦνται καὶ ἄλλα μέσα: πλαστιλίνη, χάρτης κ. ἄ., ἀλλ' ἡ ἔλλειψις δὲν πρέπει νὰ μᾶς δευλιᾷ καὶ νὰ καταδικάσῃ διὰ τοῦτο τὴν μέθοδον.

Τρόπος ἐφαρμογῆς. Τὸ Σχολικὸν ἔτος ἀρχίζει τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1946 καὶ τὸ διάστημα, πού θὰ φοιτήσουν εἶναι μικρόν. Οἱ μαθηταὶ ἔχουν συγκεντρωθῇ, καὶ μέχρι τῆς 26-1-1946 ἔχουν κάμει τὴν γνωριμίαν μὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν καὶ μετὰ τῶν. Ἐχουν διέλθει ὅλον αὐτὸ τὸ χρονικὸν διάστημα μὲ ἀνακοινώσεις, παρατηρήσεις καὶ ὅλον ἐκεῖνο τὸ προστάδιον, πού ἀπαιτεῖται, διὰ νὰ γίνῃ φυσιολογικὴ ἡ μετάβασις τοῦ παιδὸς ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν εἰς τὴν σχολικὴν ζωὴν. Συστηματικαὶ προασκήσεις, μὲ φωνητικὰς καὶ τὰς ἄλλας γνωστὰς

ἀναλύσεις, δὲν ἔγιναν. Ὁ χρόνος δὲν ἐπερίμενε. Ἐπρεπε ν' ἀρχίσωμεν.

Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς μεθόδου δύναται τις ν' ἀκολουθήσῃ: 1) Τὰ κέντρα ἐνδιαφέροντος Decroly μὲ τὰς κεντρικὰς βιολογικὰς ἀνάγκας, τροφῆς, ἐνδυμασίας, ἀμύνης ἀπὸ διαφόρους κινδύνους καὶ ἐργασίας, πού ἡ ἱκανοποίησις των, κατὰ τὸν Decroly, γίνεται θέμα παιδαγωγικῆς οἰκοδομήσεως καὶ ἀντικείμενον διδασκαλίας καὶ ἐπιτρέπει εἰς τὸν μαθητὴν νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸ περιβάλλον του. 2) Τὴν ἐνιαίαν διδασκαλίαν καὶ 3) Τὰ εὐκαιριακὰ κέντρα.

Ἡμεῖς περισσότερον ἠκολούθησαμεν τὴν παραλλαγὴν Freinet, πού εἰς τὸ βιβλίον του «Ὅχι πιά ἀναγνωστικά» ἐκθέτει ὁ Ἐπιθεωρητὴς τῶν Δημ. Σχολείων κ. Τσαγκιᾶς. Τὰ αὐθόρμητα, δηλαδή, καὶ ἄμεσα διαφέροντα τῶν μαθητῶν, πρὸς κάθε τι πού εἶδον καὶ τοὺς ἐκίνησε τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν προσοχὴν των. Αὐτὸ τὸ «κάτι» εἰς τὸ πρόγραμμα Decroly εἶναι τὸ κέντρον διαφέροντος. Ἐφροντίζαμεν πάντοτε νὰ ἔχῃ ληφθῇ ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῶν μαθητῶν καὶ νὰ στρέφεται εἰς ἀντικείμενα συγκεκριμένα καὶ γεγονότα γύρω ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὸ διαφέρον των, ὥστε νὰ γίνῃ βίωμα καὶ νὰ προκαλῇ εὐχάριστον ἀπασχόλησιν. Μὲ συζήτησιν ἐλευθέραν, γύρω ἀπὸ αὐτό, ἐξήγομεν, κατ' ἀρχὰς ὁμοῦ, καὶ βραδύτερον μόνοι των οἱ μαθηταί, τὴν φράσιν πού θὰ ἐχρησίμευεν εἰς τὴν ἐργασίαν μας, ἀφοῦ τὴν ἐσυντομούσαμεν εἰς τὸ κατώτατον ἐκφραστικὸν ὄριον. Τὴν συντόμευσιν αὐτὴν τὴν ἔκαμνον μόνοι των οἱ μαθηταί. Ἐκεῖνὴν τὴν στιγμὴν τὴν ἐγράφομεν εἰς τὸν πίνακα καὶ ἐξωγραφίζαμεν προχείρως τὸ ἀντικείμενον περὶ οὗ ἐγένετο λόγος. Ἐκαλοῦμεν τοὺς μαθητὰς νὰ τὴν προσέξουν 30'' περίπου, καὶ τὴν ἀνεγίνωσκον μίαν-δύο φορές ἡμεῖς καὶ οἱ μαθηταὶ ἤκουον καὶ παρετήρουν. Κατόπιν ὅλοι ὁμοῦ. Πολλοὶ μαθηταὶ τὴν ἀνεγίνωσκον χωρὶς νὰ τὴν ἀναγνώσωμεν ἡμεῖς, μάλιστα βραδύτερον, σχεδὸν ὅλοι, τὴν ἀνεγίνωσκον κατὰ συμπερασμόν. Κατόπιν τὴν ἀνεγίνωσκον χωριστὰ ἑκάστος καὶ τὴν ἐγραφον, ὅπως ἠδύναντο, εἰς τὴν ἰχνογραφίαν των ἑξωγραφίζοντες καὶ τὸ ἀντικείμενον.

Κατὰ τὸ διάλειμμα μὲ τὴν βοήθειαν τῶν συναδέλφων εἰς τὸ γραφεῖον ἤτοι μάζοντο ἡ μεγάλη ταινία πού ἐπεκολλᾶτο εἰς τὸν πίνακα καὶ αἱ μικραὶ πού διενέμοντο εἰς τοὺς μαθητὰς. Ὁ Freinet τὰς τυπώνει μὲ τοὺς μεγάλους μαθητὰς εἰς τὸ τυπογραφεῖόν του.

Ὅταν ἡ ἐξέτασις καὶ συζήτησις γύρω ἀπὸ τὴν ἐνότητα ἐκορύφωκε τὸ διαφέρον των καὶ παρετηροῦμεν, ὅτι αὐτὸ θὰ εἶναι ἀμείωτον καὶ διὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν, ἐγράφομεν τὰς ταινίας, πρὸς οἰκονομίαν χρόνου καὶ εὐκολίαν, ἀπὸ τὸ ἐσπέρας. Φυσικὰ αὐταὶ εἶχον τὸ μειονέκτημα, ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν προτέρων ἐτοιμαί, χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ἂν οἱ μαθηταὶ ἐκφρασθοῦν διαφορετικὰ κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας. Ὁ Freinet τὸ κατακρίνει αὐτό. Ἡμεῖς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ τὸ ἀποφύγωμεν, διότι δὲν εἰχομεν πάντοτε τὴν εὐκολίαν, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅσκις ἐγένετο αὐτό, εἰχομεν πίστιν, ὅτι τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν τὸ ἀφήναμεν εἰς ὑψηλὸν βαθμόν, ὥστε καὶ τὴν ἐπομένην μὲ μίαν δεξιότεχνον παρέμβασιν μας θὰ ἐξέσπα, ὅπως καὶ συνέβαινε. Ἀπὸ τὸ ἐσπέρας ἐτοιμάζον ὅλοι οἱ ἐφαρμοσταὶ τῆς μεθόδου τὰς ταινίας, ἐκτὸς τοῦ Freinet.

Οἱ μαθηταὶ ἀνεγίνωσκον τὴν φράσιν ὁλοκληρὴν ὡς ἐν σύνολον χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὰ γράμματα καὶ τὰς λέξεις ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀποτελεῖτο. Κατόπιν ἐφύλασσον τὰς φράσεις ἐντὸς κυτίου πού εἶχον. Τὴν ἐπομένην ἐδίδετο ἄλλη φράσις μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐργασίας. Κάθε νέα φράσις κατεβάλλετο φροντὶς νὰ περιέχῃ καὶ γνωστὴν τινα λέξιν ἐκ τῶν προηγουμένων φράσεων. Μετὰ τὴν τρίτην φράσιν ἐκάμνομεν ἀναγνωστικὰ παιγνίδια. «Βρῆστε μου πού λέει «Σήμερα πήγαμε στὸ καμίνι». Παρετήρουν καὶ μᾶς τὴν ἐδεικνυον εἰς τὸν τοῖχον. «Βρῆστε μας τὴν ταινία πού λέγει «Τὸ καμίνι βγάζει καπνό». Παρετήρουν τὴν ἐπικολλημένην ταινίαν καὶ τὸ κυτίον των καὶ εἰς τὸ τέλος μ' ἓνα ἐνθουσιασμὸ ἀνακουφίσεως, πού ἦτο ἀπόδειξις τῆς μεγάλης ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας, πού κατέβαλλεν ἑκάστος μαθητὴς εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν, ἠκούομεν: «Τὴ βρήκα, τὴ βρήκα». Ἀληθῶς ἦτο νὰ τὰ θαυμάζῃ τις, ὅταν παρηκολούθει τὴν ἀγωνίαν καὶ τοὺς ἐρευνητικούς ὀφθαλμούς των, πού προσηλοῦντο μὴ εἰς τὸν τοῖχον, μὴ εἰς τὴν ταινίαν.

Ἐκαμμον δηλαδὴ συγκρίσεις. Σκοπὸς μας ἦτο ἡ ὀπτική ἐντύπωση ἐνὸς ποσοῦ ἀπὸ φράσεις.

Οὕτω εἰργάσθημεν, σχεδὸν δύο μῆνας, ὥς τὴν 6ην Ἀπριλίου, ἀκολουθοῦντες εὐκαιρικά κέντρα διδασκαλίας μὲ νέας φράσεις.

Κάθε τὸσον ἐπαίζομεν ἀναγνωστικὰ παιγνίδια. Ἀνακατεύαμεν τὰς φράσεις, ἐδίδομεν καὶ ἐγράφομεν φράσεις μὲ μορφὴν παραγγελμάτων. Πάντοτε κατεβάλλομεν φροντίδα, ὅσον ἦτο δυνατόν, ὥστε νὰ τηρηθῇ ἡ ὀπτικὴ μνήμη. Ἐγράφαμεν εἰς πινακίδας τὸ ὄνομα, ποὺ εἶχον τὰ ἐπιπλά τῆς αἰθούσης π.χ. θρανίον, τραπέζι κ.λ.π. καὶ τὰς ἐθέσαμεν ἐπ' αὐτῶν. Ἐδίδομεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὰς πινακίδας αὐτὰς καὶ ἐλέγομεν νὰ τὰς θέσουν ὅπου ἔπρεπε π.χ. ἂν ἔλεγε θρανίον εἰς τὸ θρανίον κ.ο.κ. Ἐγράφαμεν ἐπίσης τὰ ὀνοματεπώνυμά των ἐπάνω εἰς τὰ κομματὰ των. Ἦτο καιρὸς πλέον νὰ φθάσωμεν εἰς τὰς λέξεις. Ἀπὸ καιρὸν πολλοὶ ἔξυπνοι μικροὶ κατώρθωσαν νὰ διακρίνουν τὰς ὁμοίας λέξεις εἰς διαφορετικὰς προτάσεις. Συνέκριναν ἐπίσης τὰς φράσεις ἀναμεταξύ των καὶ εἶδον, ὅτι δὲν εἶχον τὰ ἴδια κομμάτια. Εἶδον ὅτι ἄλλη εἶχε δύο, ἄλλη τρία καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Τοὺς ἐξημερεύσαμεν τότε, ὅτι αἱ φράσεις ἔχουν πολλὰ κομμάτια καὶ αὐτὰ ὀνομάζονται λέξεις. Διαδοχικῶς ἐκόψαμε μὲ τὸ ψαλίδι πολλὰς ταινίας εἰς λέξεις. Τὰς λέξεις αὐτὰς συνένθεσαν ἐκ νέου εἰς φράσεις παρατηροῦντες τὴν πρώτην φορὰν εἰς τὸν πίνακα καὶ βραδύτερον ἀπὸ μνήμης. Ἐγένετο, δηλαδὴ, ἀνάλυσις τῶν φράσεων εἰς λέξεις καὶ σύνθεσις τῶν λέξεων εἰς φράσεις. Κατόπιν μερικὰς ταινίας μικρὰς, ἀτομικὰς, τὰς ἔκοψαν μὲ τὸ ψαλίδι καὶ τὰς ἐκόλλησαν εἰς χωριστὰ κομμάτια εἰς τὴν ἱχνογραφίαν των. Δηλαδὴ ἐπάνω ὀλόκληρος ἡ φράσις εἰς ταινίαν μικράν, κάτω κατὰ λέξιν. Ἐπίσης ἡσκήθησαν ἐπὶ τοῦ πίνακος εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν φράσεων εἰς λέξεις σύροντες καθέτους γραμμὰς π.χ. «Τὸ | καμίνι | βγάζει | καπνόν». Κάθε συνάδελφος μὲ ἰδικὴν του προσπάθειαν καὶ δημιουργικότητα θὰ δυνηθῇ νὰ εὕρῃ ἀσφαλῶς καὶ ἄλλους τρόπους πλέον ἐπιτυχεῖς καὶ ἀποτελεσματικούς. Ἡ μέθοδος αὕτη τοῦτο ἀκριβῶς τὸ χαρακτηριστικὸν ἔχει ἀπαιτεῖ εὐστροφίαν, ἐπινοητικότητα, κίνησιν καὶ πρὸ πάντων δὲν εἶναι καθιερωμένον καλοῦπι.

Οὕτω ἐπροχωρήσαμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν φράσεων εἰς λέξεις, κόπτοντες μιὰ-δὺὸ φράσεις καθ' ἡμέραν. Ἐπαίζαμεν ἀναγνωστικὰ παιγνίδια ἀνακατεύοντες τὰς λέξεις. Ἐπλησιάζαμεν τοὺς μαθητὰς, ἠλέγχομεν τὴν ἐργασίαν των καὶ ὑπεδεικνύομεν ὅτι ἐκρίνομεν ἀναγκαῖον. Ἐκαλοῦμεν τοὺς μαθητὰς νὰ μᾶς εὕρουν τὴν ἰδίαν λέξιν εἰς τὰς ταινίας τοῦ τοίχου π.χ. ἐκκλησία. Παρατήρουν, ἡρεύνων καὶ εἰς τὸ τέλος ἓνα χαμόγελο ἐσκορπίζετο εἰς τὰ χεῖλη των, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Συνθέσαμεν ἱστορίας μικρὰς μὲ τὰς γνωστὰς λέξεις γύρω ἀπὸ τὰς ἐνότητάς προσθέσαντες καὶ ἄγνωστὸν τινα λέξιν, ὥστε νὰ τὴν ἀναγινώσκουν κατὰ συμπερασμὸν.

Κατὰ τοὺς περισσότερους ἐφαρμοστὰς τῆς μεθόδου, καὶ ἰδιαίτερος τὴν Μαργκερά, οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ μάθουν τοὐλάχιστον 400 λέξεις. Ἡμεῖς μέχρι τοῦδε εἶχομεν δώσει 250. Δὲν ἀνεμένομεν, διότι ὁ χρόνος ἦτο ὀλίγος. Ἐπρεπε νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ ἐν τῇ πορείᾳ θὰ ἐδίδομεν καὶ ἄλλας λέξεις. Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν 30ὴν Ἀπριλίου. Ὁ τρόπος τῆς μεταβάσεώς μας ἀπὸ τὰς φράσεις εἰς λέξεις μᾶς ἐβοήθησεν, ὥστε εὐκόλως, σχεδὸν ἀμέσως, νὰ εὕρουν οἱ μαθηταὶ, ὅτι κάθε λέξις ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ ἢ ὀλίγα κομματάρια. Τοὺς λέγομεν ὅτι τὰ κομμάτια αὐτὰ λέγονται συλλαβαί. Ἐχουν παρατηρήσει πολλὰ ὅμοια μικρὰ κομματάρια εἰς λέξεις. Τοὺς λέγομεν νὰ μᾶς δείξουν π.χ. ρα-ρα κ.λ.π. Κόβουν τὰς λέξεις μὲ ψαλιδάκια εἰς συλλαβὰς, τὰς ἀνακατεύουν καὶ τὰς συνθέτουν. Χωρίζουν εἰς τὸν πίνακα μὲ καθέτους γραμμὰς τὰς λέξεις εἰς συλλαβὰς, π.χ. πί|να|κας. Παραγγέλλομεν νὰ μᾶς ἀναγνώσουν τὴν δευτέραν, τὴν τρίτην, τὴν πρώτην ἐκ τῶν συλλαβῶν κ.ο.κ. Κόπτομεν μιάν φράσιν εἰς λέξεις καὶ ἔπειτα εἰς συλλαβὰς καὶ τὰς ἐπικολλῶμεν εἰς τὴν ἱχνογραφίαν των καὶ ἔχομεν οὕτω ἐπάνω φράσεις, κάτωθι λέξεις, καὶ κάτωθι συλλαβὰς. Εὕρουν πολλὰς λέξεις μὲ ὁμοίας συλλαβὰς καὶ ἐσχηματίσαμεν πίνακας περιλαμβάνοντας καὶ τινα ἄγνωστον λέξιν. Τὰς ὁμοίας συλλαβὰς τῶν λέξεων ἐγράφομεν μὲ ἰδιαίτερον χροῶμα

καὶ κατεβάλλομεν φροντίδα, ὥστε αἱ ὅμοιαι συλλαβαὶ νὰ εἶναι εἰς τὴν ἀρχὴν ἢ εἰς τὸ τέλος. Τοὺς πίνακας αὐτοὺς ἀνηρτήσαμεν εἰς τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης διδασκαλίας. Ὅμοιους πίνακας εὕρομεν μὲ τοὺς μαθητὰς καὶ ἐγράψαμεν εἰς τὸν πίνακα ὡς εἶδος παιγνίου, διότι μᾶς ἦτο ἐντελὲς ἀδύνατον νὰ τοὺς ἀναγράψωμεν ὅλους εἰς χαρτόνια. Προσείχομεν, ὅσον ἦτο δυνατόν, νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς **ὀπτικῆς ἀναγνώσεως** ὡς τὸ τέλος, νὰ μὴ χωρίσωμεν δηλαδὴ λέγοντες π.χ. β καὶ α φωνάζουν βα. Διότι, κατὰ τὸν Decroly, εἶναι σπουδαῖον λάθος νὰ συγχύσωμεν τὴν ὀπτικὴν μνήμην, εἰς τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἔχομεν ἀναθέσει τὴν ἐργασίαν μας, τὸ λάθος δὲ αὐτὸ δυνατόν νὰ ἀποβῇ πηγὴ πολλῶν δυσκολιῶν βραδύτερον καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὴν ὀρθογραφικὴν δεξιότητα. Ἡ ἐργασία αὕτη διετηρήθη ὡς τὴν 8 Μαΐου, ὅτε ἠρξίσαμεν τὴν ἀνάλυσιν τῶν συλλαβῶν εἰς γράμματα. Οἱ μαθηταὶ εἰς τὰς λέξεις καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν συλλαβῶν εἶδον πολὺ συχνά, ὅτι πολλὰ σχέδια—γράμματα—ὁμοιάζον. Τότε τοῖς εἶπομεν διὰ τὰ μικρότερα κομματάρια τῆς συλλαβῆς, τὰ γράμματα, χωρὶς νὰ δώσωμεν τὸ ὄνομά των. Οἱ μαθηταὶ ὅμως ἀπὸ καιρὸν μὲ τὴν παρατήρησιν καὶ ἄσκησιν διεπίστωσαν τὴν σχέσιν, ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ὀπτικῆς εἰκόνος τοῦ σχεδίου—γράμματος—καὶ τῆς φωνῆς του, ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν. Δι' ἕκαστον γράμμα ἐνηργήσαμεν ὡς ἑξῆς: Ἐλέγομεν εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ εὕρουν ἐντὸς ὁρισμένου χρονικοῦ ὁρίου καὶ εὕρισκον ὅσας ἀπὸ τὰς λέξεις τῶν φράσεων καὶ μικρῶν διηγημάτων εἶχον τὸ σχεδίου—γράμμα—ποὺ ἠθέλομεν. Τὸ εὕρισκον καὶ φύσις ὅχι ὅλοι ἐντὸς τοῦ καθορισθέντος χρόνου. Κατηρτίζομεν, δηλαδὴ, προχείρους συγκριτικούς πίνακας. Ἡ ἄμιλλα ἀπὸ μιᾶς τοιαύτης ἐργασίας ἦτο μεγάλη. Τοιοῦτους πίνακας κατηρτίσαμεν καὶ ἐγράψαμεν δι' ἕκαστον σχεδὸν γράμμα. Τὸ αὐτὸ ἐπράξαμεν διὰ τὰ φωνήεντα καὶ τὰς λέξεις, ποὺ περιεῖχον διφθόγγους καὶ ἰδιαίτερος διπλᾶ καὶ τριπλᾶ σύμφωνα. Μάλιστα αὐτοὺς τοὺς πίνακας τοὺς ἀνηρτήσαμεν εἰς τὸν τοίχον διὰ νὰ ἐντυπωθοῦν. Ἡ διδασκαλία τῶν ἐρωτοῦσε: «Βρῆστε μου λέξεις ποὺ περιέχουν αὐτὰ τὰ σημάδια», καὶ οἱ μαθηταὶ εὕρισκον. Ἐπεμένομεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐρρίνων αν, εν, καὶ γενικῶς ὄλων τῶν δυσκόλων συνειρμῶν καὶ κατεβάλλομεν πᾶσαν ἐπιμέλειαν, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ διακρίνουν σημεῖα μᾶλλον καὶ ὄχι ἤχους. Ἐν τούτοις εἰς τὰς διφθόγγους, ὁμολογοῦμεν, ἠναγκάσθημεν, ἐπειδὴ δὲν εἶχομεν καὶ χρόνον ἐμπρὸς μας, νὰ χρησιμοποιήσωμεν ὀλίγον τὴν ἱστορίαν τῆς φωνητικῆς ἐνώσεως τοῦ ου, τοῦ οι, κ.λ.π. μὲ τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα παραμῦθια τῆς φιλονικίας τῶν γραμμάτων κ.λ.π.

Εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ σύνθεσιν ἐδώσαμεν μεγάλην προσοχήν. Ἡ ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις καὶ μὲ τὴν μέθοδον αὐτὴν θὰ γίνῃ ὁπωσδήποτε, ἀλλὰ δὲν θὰ γίνῃ εἰς τὴν ἀρχὴν. Εἰς πολλὰς φράσεις καὶ λέξεις οἱ μαθηταὶ εἰργάσθησαν ἀναλυτικῶς καὶ συνθετικῶς. Εἰς τοὺς ἐφαρμοστὰς τῆς ἰδιοπτικῆς μεθόδου συναντῶμεν διαφωνίαν. Ἄλλοι θέλουν νὰ γίνεταί ἀνάλυσις εἰς λέξεις—συλλαβὰς—γράμματα, ἄλλοι ὄχι. Οἱ πρῶτοι θέλουν νὰ γίνεταί, διότι πιστεύουν, ὅτι πρέπει νὰ ἐξασκηθῇ ἡ ἀναλυτικὴ συνθετικὴ λειτουργία τοῦ μυαλοῦ. Οἱ ἄλλοι, οἱ ριζοσπαστικώτεροι, ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀνάλυσις εἶναι ἐργασία ἄχρηστος καὶ ἐπομένως μάταιος εἶναι ὁ κόπος μας, διὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσωμεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Ἄλλοι πάλιν, ἰδιαίτερος ὁ συνάδελφος κ. Πάτσης, ἔκαμε ἀμέσως τὴν ἀνάλυσιν. Τὴν μίαν ἡμέραν ἐδίδαξε τὴν φράσιν «ἡ κότα ἔκαμε μεγάλα αὐγά», τὴν ἄλλην ἐμέτρησαν οἱ μαθηταὶ τὰ κομματάρια τῆς, δηλ. τὰς λέξεις καὶ τὰς ἐπομένας ἡμέρας τὰς συλλαβὰς καὶ τὰ γράμματα. Τοῦτο κατεκοίθη ἀπὸ πολλοὺς. Ὅλοι ὑπεστήριξαν ὅτι πρέπει νὰ γίνεταί εἰς τὸ τέλος. Διότι οἱ μαθηταὶ, καὶ μάλιστα οἱ καθυστερημένοι, δὲν ἔχουν τὴν ἱκανότητα χωρὶς ἀκόμη νὰ γίνῃ κτῆμά των ἡ γραφικὴ παράστασις μᾶς φράσεως νὰ κάμουν τὴν ἀνάλυσιν τῆς. Δημιουργεῖται ἓνα ἀνακάτωμα εἰς τὸ μυαλό των καὶ δὲν ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπός, ποὺ εἶναι ἡ ἄσκησις εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς πραγματικότητος. Νομίζω, ὅτι καὶ ὁ κ. Πάτσης ἐγκατέλειψε βραδύτερον τὴν σειρὰν αὐτὴν τῆς ἐργασίας.

Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς πραγματικὰ ἀποτελέσματα ὑπὸ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας λειτουργοῦν τὰ σημερινὰ σχολεῖα μας ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ παραλεί-

πωμεν την αναλυτικοσυνθετικήν εργασίαν. Ἡμεῖς εἰς τὴν δοκιμὴν μας αὐτὴν κατ' ἀρχὰς ἠρκέσθημεν εἰς τὸ νὰ ἐντυπώσουν οἱ μαθηταὶ μας τὰς εἰκόνας 300—400 λέξεων, τὴν δὲ αναλυτικοσυνθετικὴν εργασίαν ἐκάμαμεν εἰς τὸ τέλος. Τὸ αὐτὸ ἐκάμαν καὶ ὅλοι οἱ ἐφαρμοσταὶ τῆς μεθόδου εἰς τὴν πατρίδα μας κ.κ. Δάνος, Παπαδάκης, Πάτσος καὶ ἄλλοι. Διὰ τὴν συνθετικὴν εργασίαν πολὺν κατάλληλα εἶναι τὰ ἀναγνωστικά κιβώτια μὲ κινητὰ γράμματα. Ἡμεῖς δὲν εἴχομεν τοιαῦτα εἰμὴ τὸ ἀναγνωστήριον, καὶ ἐκεῖ ἠσχοῦμεν κάποτε μεμονωμένως τοὺς μαθητάς. Εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ τῆς εργασίας μας οἱ μαθηταὶ κατ' ἐπανάληψιν ἐζήτησαν τὰ βιβλία των. Ἀφήνω, ὅτι, κατ' ἀρχὴν, ἀντεμετωπίσαμεν καὶ τοὺς γονεῖς των καὶ ἐχρηιάσθη μεγάλη ὑπομονὴ ἐκ μέρους μας ὅπως τοὺς πείσωμεν, ὅτι καὶ χωρὶς τὸ ἀλφαβητάριον θὰ μάθουν τὰ παιδιὰ των γράμματα. Οἱ γονεῖς πού, ἕως σήμερον, ὅπως καὶ ὅλοι μας, εἴχον τὸ ἀναγνωστικὸν ὡς ἀφθαστον μαγικὴν ράβδον, ὅταν εἶδον ταινίας καὶ χαρτὰ καὶ ὅτι ἠχρηστεύσαμεν τὰ βιβλία, ἐφαρμύζοντες τὴν μέθοδον Decroly, ἐνόμισαν πὸς «πῆρε ἀέρα» ὁ νοῦς τῶν διδασκάλων. Ἐφθασαν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ μᾶς εἶπον: «Δὲν θὰ διαβάσουν τὰ παιδιὰ μας, κύριε δάσκαλε; Τί ταινίες εἶναι αὐτὲς πού φέρνουν». Καὶ εἴχον βεβαίως δίκαιον, διότι αὐτὸ ἦτο κάτι ἔξω ἀπὸ τὴν συνήθειαν. Μὲ ὑπομονὴν καὶ πειστικότητα τοὺς ἐβεβαίωσαμεν ὅτι τὰ παιδιὰ των θὰ προκόψουν, καὶ ἀνενόχλητοι πλέον ἐσυνεχίσαν μόνον τὴν ἐργασίαν, ἄνευ τῆς βοηθείας τῆς μαμᾶς ἢ τῆς θείας, πού συνήθως δίδεται εἰς τὸ σπίτι.

Οἱ μαθηταὶ πλέον κινεῖνται μὲ ἀναγνωστικὴν εὐκολίαν. Ζητοῦν τὰ ἀναγνωστικά των. Εὐδρισκόμεθα εἰς τὴν 22αν Μαΐου. Παρατηροῦμεν ἀκόμη μίαν δυσκολίαν εἰς τοὺς συνειρμούς καὶ διφθόγγους, διότι δὲν εἶχε γίνῃ ἀρκετὴ ἀσκήσις. Κάποτε μὲ ἓνα ἀναγνωστικὸν—διὰ νὰ βλέπω καὶ πού εὐδρισκόμεθα—μετέβαινον εἰς τὴν τάξιν. Ἐδοκίμαζον εἰς πολλὰς λέξεις καὶ ἔμενα εὐχαριστημένοι. Ἡ κ. Σταματελοπούλου—δ)σσα τῆς τάξεως—προσεποιεῖτο, ὅτι δὲν ἐγνώριζε τὴν τύχην τῶν βιβλίων των. «Δὲν γνωρίζω. Τὰ βιβλία σας τὰ ἔχει κλειδώσει ὁ κ. Μαντᾶς καὶ θὰ τὰ δώσῃ εἰς ἐκεῖνον πού ξέρει νὰ διαβάξῃ». Προσεπαθήσαμεν νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν τὴν παράδοσιν τοῦ βιβλίου, ὥστε νὰ φανῇ, ὅτι τὸ βιβλίον εἶναι ἀτομικῆς φύσεως ζήτημα. Θὰ ἐλάμβανε, δηλαδή, βιβλίον, ὅποιος ἐκ τῶν μαθητῶν ἐγνώριζεν ἀνάγνωσιν. Αὐτὸ συνιστᾷ καὶ ἡ Μαργκερά νὰ γίνεταί. Ἡ ἀγωνία, ἡ προσπάθεια, ἡ προσοχή, ἡ ἀμύλλα, ἐκορυφώθησαν εἰς τὸν μεγαλύτερον βαθμόν. **25 Μαΐου.** Μεταβαίνουμεν εἰς τὴν τάξιν μὲ τὰ καινούργια βιβλία. Μᾶς τὰ εἶχε στείλει ὁ ὀργανισμὸς καὶ τὰ εἴχομεν φυλάξει. Τὸ τί ἔγινε, φαντάζεσθε. Ἀληθινὸς πανζουρλισμός. Ἡθελήσαμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ σύστημα τῆς ἀτομικῆς παραδόσεως, ἀλλὰ ἐλυγίσσαμεν. Ἦτο ὡς νὰ στεροῦμεν κάτι ἀπὸ τὸ παιδί. Ὡς νὰ τὸ ἀφήναμε μόνον, περιφρονημένο. Τί ἔπαιε τὸ παιδί, ἂν δὲν ἐγνώριζεν ὀλίγα γράμματα; Ἦσαν τόσα τὰ κακά, πού εἴχον ἐπισωρευθῇ καὶ πού λέγονται, πτώχεια, ἀρρώστεια, κάποια δυσάρεστη κληρονομικότης, κακὴ οἰκογενειακὴ σύνθεσις καὶ τόσα ἄλλα, ὥστε δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ προσθέσωμεν καὶ ἄλλα. Πρὸς τοῦτο δὲν ἠκούσαμεν τὴν προσταγὴν τῆς Μαργκερά, ἀλλὰ τῆς καρδιάς μας, πού ἔλεγε «συμπονέσατέ το! Δώσατε ὀλίγην χαράν! Εἰς τὸ σχολεῖον σας ἄς βασιλεύῃ ἡ χαρά!» Καὶ ἐδώσαμεν βιβλία εἰς ὅλους ἄνευ διακρίσεως. Δὲν εἶπομεν τίποτε, δι' ἀνάγνωσιν. Τὰ ἀφήσαμεν ὅλην τὴν ὑπόλοιπον ὥραν νὰ τὰ χαροῦν καὶ νὰ τὰ αἰσθανθῶν. Ἦτο ἡ τελευταία ὥρα. Ὀλίγας συστάσεις μόνον ὅπως τὰ διαφυλάττουν, πού καὶ αὐταὶ δὲν ἦσαν ἀναγκαῖαι, καὶ τίποτε ἄλλο. Τὴν ἐπομένῃν οἱ δυνατοὶ μαθηταὶ εἴχον ἀναγνώσει τὸ περισσότερον καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσης ἀναλόγως τῆς ἱκανότητός των. Ἠρχίσαντες πλέον μίαν συστηματικὴν ἀνάγνωσιν, οὐχὶ ἐν-ἐν κεφάλαιον, ἀλλὰ περισσότερα. Εἰς τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους, εὐρέθημεν εἰς τὸ τέλος τοῦ Βου μέρους.

Εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ πού ἐδώσαμεν τὰ βιβλία, δὲν ἐγκατελείψαμεν τὴν ἀναλυτικοσυνθετικὴν ἐργασίαν μας καὶ τὴν σύνθεσιν μικρῶν ἱστοριῶν. Τὰς φράσεις τώρα δὲν τὰς γράφομεν εἰς ταινίας. Τὰς γράφουν οἱ μαθηταὶ μόνον των εἰς τὸν πίνακα καὶ διορθώνομεν ὅπου σφάλλουν, διότι εἶναι φανερόν ὅτι γίνονται καὶ λάθη φραστικά καὶ ὀρθογραφικά.

(Ἔπεται συνέχεια καὶ τέλος)

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Τ. ΚΟΛΙΑ, *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τοῦ Ἑλληνικοῦ Χώρου*, Ἀθήναι, 1948 (Σειρὰ ἐκδόσεων τοῦ Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ἀρ. 35) σ. 80ν σ. ιε' + 340.

Χαιρετίζω ἀνεπιφυλάκτως τὸ ἐν τίτλῳ ἔργον ὡς κατὰκτισιν τῆς Ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας. Διὰ πρώτην φοράν Ἑλλήν ἐπιστήμων ἐπιχειρεῖ νὰ θεωρήσῃ τὸν χῶρον εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεφανίσθη καὶ ἐδρασεν ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἐν σχέσει πρὸς τὰ πολιτικά καὶ οἰκονομικά προβλήματα, ἅτινα ἀπασχόλησαν τὸν Ἑλληνισμὸν κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν πορείαν τῆς ἐξελέξεώς του. Ὁ χῶρος εἶναι τὸ κολλοσσιαῖον καὶ ἀγωνιώδες πρόβλημα, τὸ ὁποῖον προβάλλεται πάντοτε εἰς τὸν Ἑλληνα, ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰς ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς φυλῆς μεγάλων δυνατοτήτων, ἡ ὁποία ἐξορμᾷ μὲν κατὰ καιροὺς καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐδραιωθῇ εἰς τὰς ἐκτάσεις ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι γεωφυσικῶς τῆς ἀνήκουν καὶ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ζήσῃ, ἀπωθεῖται ὅμως ἀπὸ τὴν μοῖραν καὶ τὴν ἀδικίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ περιορίζεται εἰς τὰς βουνοκορυφὰς τῆς νοτίου ὁροσειᾶς τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, τὰς ὁποίας «καὶ αὐταὶ αἱ αἰρες καταρῶνται διὰ τὴν αὐχμηρότητα των». Καὶ ὅμως εἶναι γνωστὸν ὅτι τότε μόνον ἀνεπτύχθη εὐμάρεια καὶ πολιτισμὸς ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος «ὅταν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐξηπλοῦτο μὲ ἀδιάπτωτον ἐθνογραφικὴν συνοχὴν ἀπὸ τοῦ ἄνω Ἀἰῶνος καὶ τοῦ Αἰῶνος μέχρι τοῦ Διωνυσοῦ πελάγους, ἀπὸ τοῦ Βιθυνικοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Τρωῶνος μέχρι καὶ δυτικώτερον τοῦ Ἰονίου Πελάγους, ἐνῶ πέραν τῶν γεωφυσικῶν του αὐτῶν ὁρίων ἦντλει πλοῦτη συγκέντρωσις εἰς χεῖρας του τὸ ἐμπόριον».

Μετὰ εἰσαγωγὴν (σ. 1—9) ἀναπτύσσουσιν τὴν σχέσιν ἱστορίας καὶ γεωγραφίας καὶ τὰς συγχρόνους μεθόδους ἐρεῖνης τῶν προβλημάτων τῆς Ἱστορικῆς Γεωγραφίας, ὁ συγγραφεὺς κατανέμει τὸ θέμα του εἰς τρία μεγάλα μέρη, τὸν Ἑποικισμὸν (σ. 11—116), τὴν Πολιτικὴν Γεωγραφίαν (σ. 117—217) καὶ τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν (σ. 218—336). Τέλος δὲ ἐπιτάσσει γενικὸν συμπέρασμα (σ. 337—339). Ἐκαστον τῶν μερῶν τούτων ὑποδιαιρεῖται εἰς κεφάλαια, ἐν οἷς ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἀναπτύσσονται ἐξελικτικῶς μέχρι καὶ τοῦ τέλους τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας τὰ ἐποικιστικά, τὰ πολιτικογεωγραφικά καὶ τὰ οἰκονομικογεωγραφικά προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπασχόλησαν τοὺς κατὰ καιροὺς Ἑλληνας. Τοῦ τέλους ἐκάστου μέρους (σ. 108—116, 213—217 καὶ 332—338) ἐπιτάσσεται ἐκτενὴς βιβλιογραφία κατανεμομένη ἐκάστοτε εἰς τὰς μεγάλας περιόδους (προελληνικούς, Ἑλληνικούς, Μακεδο-

νικούς, Ρωμαίικους, Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας) ἐντὸς τῶν πλαισίων ἐκάστης θεωρεῖ τὴν ὕλην τοῦ ὁ συγγραφεὺς. Ἐνδεκα πολὺ καλοὶ χάρται κομοῦν τὸ βιβλίον· φυσικογεωγραφικοί, κλιματολογικοί, οἰκονομικοί, χάρται τῆς ἱστορικῆς ἐκτάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους, τῆς ἐμπορικῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ κλπ. Τὸ νέον αὐτὸ ἔργον τοῦ κ. Κολία ἱκανοποιεῖ τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην πάσης κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς κατηγορίας. Εἶναι μία ἀπόδειξις τῶν ἀπαραγράπτων μας δικαιωμάτων ἐπὶ τοῦ χῶρου εἰς τὸν ὁποῖον «κατὰ τὸν μακράν βίον του τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐγνώρισε τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ταπεινώσιν, τὴν ἀνοδὸν καὶ τὴν πτώσιν, τὴν ὀλοκληρωμένην ἐκδήλωσιν πνευματικοῦ καὶ ὀλικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν μαρasmus μὲ τὴν ἀπαθλίωσιν. Ἀπωθεῖ καὶ ἀπωθεῖται. Ἀναπτύσσεται καὶ συμπτύσσεται. Χάνει ἔδαφος διὰ νὰ τὸ ἐπανακτήσῃ καὶ τὸ ἐπεκτείνῃ. Ἐπιδεικνύει καταπληκτικὴν ἀντοχὴν ἀντιστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἀνάλογον ἀφομοιωτικὴν δύναμιν. Ὁ ἀνώτερος πολιτισμὸς του, ἡ ἀριθμητικὴ του ὑπεροχὴ, ἡ θρησκεία του ἀπετέλεσαν τὰ ἰσχυρὰ καὶ ἀκατάβλητα μέσα ἐπιθέσεως καὶ ἀμύνης ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰώνων» (σ. 337). Συνιστῶ τὸ ἔργον εἰς τοὺς κ. κ. ἐκπαιδευτικούς, ὡς ἐξαιρετὸν ἐπιστημονικὸν ὄπλον ἀμύνης ἐναντίον τῶν πανταχόθεν βαλλόντων τὴν ἐθνικὴν ἐνότητά. Εἶναι μία ἡρωικὴ ἀπολογία τῆς μοῖρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μία φωνὴ ἱερᾶς ἀγανακτήσεως καὶ διαμαρτυρίας ἐναντίον τῆς ἀδικίας, ἡ ὁποία μᾶς προσγίγεται ἄλλοτε ἀπὸ τὴν προωθημένην βαρβαρότητα καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν ἀδίκον βούλησιν τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς.

Γεώργιος Ι. Κουρμούλης

Π. Ι. ΣΑΜΑΡΑ, *Ἡ ἐκπαίδευσις στὴ Λέσβο* (ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς). Μυτιλήνη, 1948 σ. 80ν σ. 104.

Μία ἀξιόλογος σειρὰ ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν πραγματειῶν, ὅπου ἐξετάζονται ζωντανὰ πνευματικὰ προβλήματα τῆς νήσου Λέσβου, ἐκπαιδευτικά καὶ ἱστορικά θέματα, προσωπογραφίαι διαπρεφάντων Λεσβίων λογίων, τοπωνυμικά ἐρευνᾶ κλπ. καταχωρίζονται ἤδη εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ συγγραφέως. Ὁ πνευματικὸς μόχθος τοῦ κ. Σαμάρᾳ ἔχει εὐρεῖ τὴν ἀναγνώρισιν πολλῶν πέραν τοῦ στενοῦ ἐπαρχιατικοῦ κύκλου τῆς νήσου τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς δόσεώς του. Ὅλοι παρακολουθοῦμεν μὲ ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν τὸ ἔργον τοῦ νέου αὐτοῦ ἐπιστήμονος, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ ὑπερπηδᾷ τὰς μεγάλας δυσκολίας τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας καὶ νὰ προσφέρῃ ἔργον μὲ ἀριστον

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ

Δι' αποφάσεως του κ. Υπουργού των Οικονομικών αὐξάνεται τὸ ὀριζόμενον ποσὸν δραχ. Ἐκατὸν δι' ἑξάσταρα συμμετοχῆς Δημοδιδασκάλων εἰς τὸν διαγωνισμόν διὰ τὴν χορήγησιν διετοῦς μετ' ἀποδοχῶν εκπαιδευτικῆς ἀδείας πρὸς μετεκπαίδευσιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν εἰς δραχμὰς Δέκα χιλιάδας.

Διὰ Β. Α. ἐγκρίνεται ἡ δωρεὰν παραχώρησις γηπέδου διὰ τὴν ἀνέγερσιν διδακτηρίου τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Ἀντιρρίου.

Ὁμοίως ἐγκρίνεται ἡ δωρεὰν παραχώρησις ἀγροῦ δι' ἐπέκτασιν τοῦ κήπου τοῦ Δημοτ. Σχολείου Ἀστρους Κυνορίας.

Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3848 ἐ. ἑ. ἀποφάσεως τοῦ κ. Υπουργοῦ Παιδείας, τὸ Μονοτάξιον Δημοτ. Σχολεῖον Συκιᾶς Μεσολογγίου μετονομάζεται εἰς Δημοτ. Σχολεῖον Κάτω Ζευγαράκιον.

Τὸ χορηγούμενον ἐπίδομα 15% διὰ

τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς τὴν Β. Ἑλλάδα παρατείνεται μέχρι τέλους Ἰουνίου ἐ. ἑ.

Δι' ὑποβληθέντος Νομοσχεδίου παρὰ τοῦ κ. Υπουργοῦ Παιδείας πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Ἐξουσιοδοτήσεως ψηφισθέντος κατ' ἀρχὴν μεταξὺ ἄλλων ὁρίζεται ὅτι οἱ διορισμοὶ τῶν ἐχόντων τὰ νόμιμα προσόντα θὰ ἐνεργηθῶσι δι' ἀποφάσεώς του καὶ κατ' ἐκλογὴν τούτου.

Πρωτοβουλία τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τῶν Δημοτ. Σχολείων Ἀμαλιάδος κ. Γ. Ἀγγελολοπούλου συνεκροτήθη διδασκαλικὸν συνέδριον εἰς Ἀμαλιάδα. Στὸ συνέδριον συνεζητήθησαν διάφορα θέματα μετ' εἰσηγητὰς τοὺς κ. κ. Ἀγγελόπουλον Ἐπιθεωρητὴν, Γ. Μαραζιώτην Πρόεδρον τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου Ἀμαλιάδος καὶ τὸν κ. Χέλμην.

Ἡ Κ' Γενικὴ συνέλευσις τοῦ δημοδιδασκαλικοῦ Κλάδου ὠρίσθη διὰ τὴν 10ην Ἰουλίου ἐ. ἑ.

ἐπιστημονικὸν ὄπλισμόν. Διότι αἱ μελέται τοῦ κ. Σαμάρα φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας. Λυπούμαι διότι δὲν δύναμαι νὰ εἶπω τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ ἐν τίτλῳ ἔργον του. Δὲν ἔχουν παρέλθει πολλοὶ μῆνες ἀπὸ τῆς κυκλοφορίας τῆς μονογραφίας του «Χασάν Πασᾶς Τζεζάεζλη» εἰς τὴν σεμνὴν καὶ ἀπεριττον γλῶσσαν τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστήμης. Διὰ τὴν νῦν νὰ μειώσῃ τὴν σοβαρότητα τῆς νέας του πραγματείας μετὰ ἀνοιχτόν τε καὶ μουσειακὸν ἐκείνη «τῆς παράδοσης», «τῆς Κυβερνήσεως» κλπ.; Τοιαῦτα γλωσσικὰ monstra δὲν ἔχουν θέσιν εἰς ἔργον ὅπου ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὴν λογίαν παράδοσιν τοῦ τόπου του. Αὕτη εἶναι ἡ μοναδική μου ἐπιφύλαξις. Διότι ἄλλως τὸ ἔργον ἀποτελεῖ σοβαρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, μίαν εἰσέτι ἀπόδειξιν τοῦ γεγονότος, ὅτι παιδεία καὶ θρησκεία διετήρησαν ἀσβεστον τὴν φλόγα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας καὶ προπαρεσκευάσαν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους. Ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὴν Μυτιλήνην ἡ γνωστὴ πανελλήνιος ἱστορία τῆς πάσης θυσίας ἐξασφαλίσεως στοιχειώδους ἑλληνοπρεποῦς καὶ χριστιανικῆς μορφώσεως εἰς τὰ τέκνα τοῦ δουλεύοντος Ἑθνους. Εἰς ἐξόριστος ἄρχων, ὁ Καπικεχαγιάς Σταυράκης, ἵδρυσεν ἐκεῖ τὸ 1744 τὸ πρῶτον

σχολεῖον. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ τῆς εκπαιδευτικῆς κινήσεως εἰς τὴν νήσον. Βαθμηδὸν ἰδρύνονται καὶ ἄλλα στοιχειώδη σχολεῖα. Τὸ 1840 ἰδρύθη τὸ περίφημον Γυμνάσιον τῆς νήσου, τὸ ὁποῖον ἐλάμπρυναν διὰ τῆς δόξσεως τῶν ἐπιφανῶν εκπαιδευτικῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἀνεδείχθησαν ὀρθοὶ θεράποντες τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Τὴν λαμπρὰν εκπαιδευτικὴν ἱστορίαν τῆς Λέσβου πραγματεύεται ὁ κ. Σαμάρας μετ' ἐκτετατὴν εὐσυνειδησίᾳ, χρησιμοποιῶν σπανίας πηγὰς καὶ βοηθήματα. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκθεσὶν τῆς ἀναπτύξεως καὶ διαδόσεως τῆς παιδείας, τῶν προγραμμάτων καὶ κανονισμῶν τῶν εκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὴν δρασίαν τῶν τοπικῶν παραγόντων, ἐπιτροπῶν, ἀθλητικῶν καὶ μορφωτικῶν συλλόγων, ὅσων ἐβοήθησαν οἰκονομικῶς καὶ ἠθικῶς τὸ ἔργον τῆς μορφώσεως τοῦ Λεσβιακοῦ λαοῦ. Ἐπίσημα ἔγγραφα, στατιστικοὶ πίνακες, φωτογραφίαι ἰδρυμάτων καὶ εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, πᾶν ὅ,τι ἀπαιτεῖται πρὸς ἀπακρίβωσιν καὶ διαφώτισιν τῆς πραγματευομένης ὕλης παρατίθεται μεθοδικῶς. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἐν τίτλῳ βιβλίου ἱκανοποιεῖται, διδάσκεται, ἀλλὰ καὶ φρονιματίζεται. Διότι ὁ κ. Σαμάρας κατέχει τὴν τέχνην νὰ ἐμπνέῃ. Ἀποδίδει ἐπαξίως τὰ τροφεῖα εἰς τὴν γενέτειράν καὶ συνεχίζει εὐδοκίμως τὴν γενναίαν παράδοσιν τῶν Λεσβίων φιλολόγων.

Γεώργιος Ι. Κουρμούλης

Η ΥΛΗ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Γενικὴ διδασκτικὴ καὶ παιδαγωγικὴ ἐγκυκλοπαίδεια, συνταχθεῖσα ὑπὸ Ἐπιτροπῆς ἐξ εἰδικῶν ἐπιστημόνων καὶ παιδαγωγῶν ὑπὸ τὴν παιδαγωγικὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Χαρ. Σκαλισιάνου.

Τὸ μνημειώδες τοῦτο ἔργον διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐκπαίδευσιν παρέχει εἰς πάντας τοὺς ἑλληνας δημοδιδασκάλους μίαν εὐρεῖαν μετεκπαίδευσιν, διότι προσφέρει εἰς αὐτοὺς, πρὸς διαρκὴ χρῆσιν, πᾶν οὐτινοῦς ἔχουσιν οὗτοι ἀνάγκη, ἥτοι ὅλην τὴν διδασκτικὴν ὕλην τοῦ προγράμματος μετὰ ὅλας τὰς σχετικὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις καὶ ὅλας τὰς ἀπαραιτήτους διὰ τὸ μεθοδικῶς διδάσκειν διδασκτικὰς ὁδηγίας, συμφώνως πρὸς τὰς νεωτάτας παιδαγωγικὰς καὶ διδασκτικὰς κατευθύνσεις.

Πλὴν τῆς διδασκτικῆς ὕλης καὶ τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς Γενικῆς Διδασκτικῆς ἡ ΥΛΗ καὶ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ περιέχει καὶ τὴν εἰδικὴν διδασκτικὴν ἐκάστου μαθήματος, ὥς καὶ παιδαγωγικὰς μελέτας καὶ διατριβὰς, σχετικὰς μετὰ τὰ προβλήματα τῆς ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας, ἀπαντήσεις εἰς διδασκτικὰς ἀπορίας, συμπληρωματικὰ τῆς διδασκαλίας ἀναγνώσματα, ἐποπτικὰς εἰκόνας καὶ χάρτας, ὥστε ὁ διδάσκαλος εἰς πᾶσαν στιγμὴν δύναται καταφεύγων εἰς αὐτὴν νὰ λύῃ τὰς ἀπορίας του καὶ νὰ ὑποβοηθῇται σημαντικῶς εἰς τὸ ἔργον του.

Η ΥΛΗ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ

τῶν μαθημάτων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου

περιλαμβάνει εἰς 8.000 περίπου σελίδας μεγάλου σχήματος μετὰ 4.000 εἰκόνας καὶ χάρτας τὴν ὕλην καὶ διδασκτικὴν τῶν τεσσάρων ἀνωτέρων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

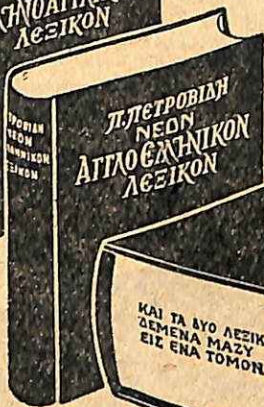
Πωλεῖται χρυσόδετος εἰς 7 μεγάλους τόμους ἢ 18 μικροτέρους

ΤΙΜΟΛΟΓΙΟΝ

Σειρὰ πλήρης	Τάξεις Γ', Δ', Ε', ΣΤ'	Δρχ. 500.000
	Δεμένη εἰς 18 τόμους.	» 500.000
	Χρυσόδετος εἰς 7 τόμους	
ΤΟΜΟΙ ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟΙ		
(τῆς Γ' τάξεως δὲν πωλοῦνται χωριστὰ)		
Μαθήματα Δ' τάξεως	Δεμένα εἰς 4 τόμους	Δρχ. 120.000
	Χρυσόδετα εἰς 2 τόμους	» 120.000
Μαθήματα Ε' τάξ. τόμος Α'	Δεμένα εἰς 3 τόμους	» 80.000
	Χρυσόδετα εἰς 1 τόμον	» 80.000
Μαθήματα ΣΤ' τάξ. τόμος Β'	Δεμένα εἰς 3 τόμους	» 100.000
	Χρυσόδετα εἰς 1 τόμον	» 100.000
Μαθήματα Ε' τάξ. τόμος Β'	Δεμένα εἰς 3 τόμους	» 80.000
	Χρυσόδετα εἰς 1 τόμον	» 80.000

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ: ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.—ΑΘΗΝΑΙ
Ὁδὸς ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 9—Τηλέφ. 24-271

Μόλις έκυκλοφόρησε :

ΤΟ ΝΕΟΝ ΑΓΓΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΑΓΓΛΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

ὑπὸ Π. ΠΕΤΡΟΒΙΔΗ

ΤΟΜΟΙ 2. ΣΕΛΙΔΕΙΣ 1050, με διπλὴν προφορὰν, δι' ἑλληνικὴν γραμμῶν καὶ μετὰ διεδρὴν φθογγώσῃ (Phonetics), ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μοναδικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Daniel Jones, καθηγητοῦ τῶν Phonetics ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Λονδίνου - AN ENGLISH PRONOUNCING DICTIONARY. Παραγωγή Ἀγγλικῶν λέξεων. - Λέξεις καὶ φράσεις ξένων γλωσσῶν ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἀγγλικήν. - Συνήθειαι καὶ ἔμπορικα συντομογραφία. - Ἀγγλικά μέτρα καὶ σταθμά, κλπ.

Τὸ πληρέστερον Λεξικὸν τῆς Ἀγγλικῆς, ποῦ ἐξεδόθη

ἐν Ἑλλάδι.

Ἐκτύπωσις καλλιτεχνική ἐπὶ ἐκλεκτοῦ χόρτου διὰ καινουργῶν στοιχείων εἰδικῶς κατασκευασθέντων.

ΤΙΜΑΙ

Ἀγγλοελληνικὸν
χρυσόδετον 30.0.0

Ἑλληνοαγγλικὸν
χρυσόδετον 20.000

Καὶ τὰ 2 λεξικά
χρυσόδ. εἰς ἓνα 50.000

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΓΓΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ

Α' Λεξιλόγιον κλπ. 42.000 ΛΕΞΕΙΣ

Τὸ Νέον Ἀγγλοελληνικὸν Λεξικὸν Πετροβίδη ἐπλαυ-
τίσθη διὰ πλείστων νεωτέρων λέξεων, ἐπιστημονικῶν καὶ
τεχνικῶν, ποῦ ἐδημιούργησεν ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐπιστημῶν καὶ
τεχνῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἐργασία ἐ-
γένετο μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τελειότε-
ρων ξένων λεξικῶν τῆς μεταπολεμικῆς παραγωγῆς. Πλείστα
παραδείγματα, συνήθειαι φράσεις ἐν τῷ γραπτῷ καὶ προφο-
ρικῷ λόγῳ καὶ ἰδιωματισμοὶ συνοδεύουν τὰς Ἀγγλικὰς λέξεις,
οἷον ὑπάρχει ἀνάγκη. Δὲν παρελείφθησαν ἐπίσης αἱ μετα-
λαλαὶ τῆς σημασίας μιᾶς λέξεως, ὅταν αὕτη ἀκολουθεῖται ἀπὸ
διαφόρους προθέσεις. Τέλος, τὰ ἀνώμαλα ῥήματα, πάντα
ἀνεξαίρετως, συνοδεύονται ἀπὸ τοὺς ἀρχικοὺς τῶν χρόνων
ἐντός παρενθέσεων ἐν τῇ αἰκίᾳ αὐτῶν θέσει.

Β' Προφορά.

Ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις τῆς γνηρίας προφορᾶς τῶν Ἀγγλικῶν
λέξεων ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ διεδροῦς συστήματος τῶν
Φθογγολογικῶν συμβόλων (Phonetics).

Ἡ διὰ Phonetics προφορὰ τῶν Ἀγγλικῶν λέξεων ἐλήφθη
ἐκ τοῦ μοναδικοῦ Λεξικοῦ τῆς προφορᾶς τῶν Ἀγγλικῶν λέ-
ξεων τοῦ Daniel Jones καθηγητοῦ τῶν Phonetics ἐν τῷ Παι-
νιστημίῳ τοῦ Λονδίνου, AN ENGLISH PRONOUNCING DI-
CTIONARY, By Daniel Jones. Τὸ σύστημα τοῦτο χρησιμο-
ποιούμενον ἤδη εἰς ὅλα τὰ νέα Λεξικά ἔχει πλέον καθιε-
ρωθῆ ἐπίσημος καὶ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τῆς Μεγ.
Βρετανίας καὶ πρακτικῶς ὑπὸ παντὸς Ἐκπαιδευτικοῦ καὶ
Κολλεγιακοῦ Ὁργανισμοῦ, ὡς τὸ μόνον σύστημα ποῦ
ἀποδίδει μετ' ἀκρίβειας τὴν προφορὰν.

Ἐπὶ πλέον παρὰλλήλως πρὸς τὴν διὰ Phonetics προ-
φορὰν ἐτέθη αὕτη καὶ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων προσγγί-
ζουσα κατὰ τὸ δυνατόν τὴν διὰ Phonetics τοιαύτην.

Ἡ ἐπεξήγησις τῶν φθογγολογικῶν αὐτῶν συμβόλων, ἡ
προφορὰ τῶν καὶ ἡ σχέσις τῶν πρὸς τὰ γράμματα τοῦ
Ἀγγλικοῦ ἀλφάβητου, ἐκτίθενται λεπτομερῶς ἐν ἐν ἀρχῇ
τοῦ Λεξικοῦ.

ΕΞΕΔΟΘΗ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΚΑΙ

Η ΝΕΩΤΕΡΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ